

VIGILIA

2001 / 12

Gyermek született Betlehemben

SIMON T. LÁSZLÓ: „Ha nem leszték olyanok,
mint egy gyermek...”

ROGER TESTVÉR: **Boldogok a lelki szegények!**

ADAMIK TAMÁS: **A kis Jézus és a gyermek Keresztelő János**

BARNA GÁBOR: **A Gyermek Jézus a kereszttel**

Horkay Hörcher Ferenc és Vasadi Péter esszéje
Báger Gusztáv, Kalász Márton és René Guy Cadou versei
Fecske Csaba meséi és Jules Supervielle novellája

Beszélgetés Lázár Ervinnel

LUKÁCS LÁSZLÓ:	A Fiú és a kisfiú	881
----------------	-------------------	-----

GYERMEK SZÜLETETT BETLEHEMBEN

SIMON T. LÁSZLÓ:	„Ha nem leszteek olyanok, mint egy gyermek...”	882
ROGER TESTVÉR:	Boldogok a lelki szegények! (<i>Hardi Ferenc fordítása</i>)	888
ADAMIK TAMÁS:	A kis Jézus és a gyermek Keresztelő János	892
BARNA GÁBOR:	A Gyermek Jézus a kereszttel	896
BARSI BALÁZS:	Ferenc magához ölelte a Gyermek Jézust	900
ERNST ROBERT CURTIUS:	Az ifjú és az agg (<i>Molnár Andrea fordítása</i>)	905
HUBERTUS LUTTERBACH:	„Ha valaki csak egyetlen gyermeknek is fájdalmat okoz...” (<i>Ancsin István fordítása</i>)	908
DARVAS ÁGNES – TAUSZ KATALIN:	Gyermekszegénység	915

SZÉPÍRÁS

CSORDÁS MIHÁLY:	A jóság sáfára; A születés misztériuma	921
VASADI PÉTER:	A gyermekség: jutalom s ígélet	923
HORKAY		
HÖRCHER FERENC:	Gyermekkor, emlékezés, felejtés	924
KALÁSZ MÁRTON:	Mozart karácsonya (<i>vers</i>)	929
RENÉ GUY CADOU:	A gyermek; Az éj megóvja a gyermekeket (<i>versek</i>); (<i>Lackfi János fordításai</i>)	930
JULES SUPERVIELLE:	A hegedűhangú lány (<i>novella</i>); (<i>Bende József fordítása</i>)	932
BÁGER GUSZTÁV:	Kislány-kérdés; Nyári naplementék (<i>versek</i>)	934
TARBAY EDE:	Mese?	935
FECSCHE CSABA:	Két gyerek (<i>vers</i>); Pele Pali; Földvári Manó (<i>mesék</i>)	936
KOMÁROMI GABRIELLA:	Egy „boldog műfaj” és az „örök gyermeki”	940
ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY:	„Ötpernyi örökkévalóság” (<i>Martin Attila fordítása</i>)	946

BESZÉLGETÉS

LÁZÁR FRUZZSINA:	Lázár Ervinnel	950
------------------	----------------	-----

NAPJAINK

POMOGÁTS BÉLA:	Nemes Nagy Ágnes emléktáblája előtt	954
KOVALOVSKY MÁRTA:	Szenes Zsuzsa (1931–2001)	955

SZEMLÉ

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	956
---	-----

A Fiú és a kisfiú

Ott áll a kisfiú Szenteste a karácsonyfa előtt. Nem tud még semmit a világról, nem izgatja, hogy a Jézuska személyesen hozza-e a karácsonyfát meg az ajándékokat, vagy pedig küldi, az angyalokkal vagy Anyuékkal. Az ajándékokon gyorsan végigfut a szeme: ott van-e minden, amit kért — meg még annyi minden más is...

A csöppség egyetlen ámuló pillantással fogja át az egészet: a feldíszített fát a színes villanyégőkkel, az ajándékokkal, a családdal. Ebben az egyetlen varázslatos órában egészen boldog, mert most olyannak látja a világot, amilyen kezdetben lehetett. Meséinek „terülj-terülj asztalkám”-ja ez: nem azért, mert a tárgyaknak ilyen varázsereje van, hanem mert a benne élő emberek annyira jószívűek, hogy elvarázsolják még a tárgyakat is, csak hogy a másinak örömet szerezzenek.

A kisfiú most még önfeledten boldog: nem veszi észre, hogy idősebb testvérei feszengve erőltetik arcukra az örömet. Ők már túlestek az első keserű leckén: már nemcsak a simogató ölelés melegét ismerik, hanem a pofonok hideg csattanását is; ők már tudják, hogy a világ nemcsak kedvességből áll, hanem inkább tülekedésből meg törtetésből; az ő szemükbe már nemcsak mosolyok fészkeltek be magukat, hanem közönyös, sőt haragvó meg ellenséges pillantások is.

A kisfiú most igazolva látja örömét: a felnőttek mintha kicserélődnének ezen az egyetlen estén. Nem saját hogylétük foglalkoztatja őket: az rajzol mosolyt az arcukra, hogy a másik örömeinek örülnek. A kisfiú háromszázhatvanöt napot vár minden évben erre az órára. Mégiscsak neki van igaza: élni csak ajándékozó szeretetben érdemes.

Mindnyájan csecsemőként jöttünk a világra, de aztán elkamaszodtunk, majd felnőttük, és elfelejtettük a gyermekkori karácsonyok igazságát. Eltanultunk a nagyoktól: törtetni, érdekeinkért harcolni, feltételeket szabni, alkukat kötni. Az élet igazi értelmét befödte a létért való küzdelem. Csak nagy ritkán villan fel a szeretet öröme: szerelmes odaadásban, szülői gyengédségben.

Egyetlen Gyermeke maradt meg Atyja Kisfiának felnőttként is: az, aki földi életébe magával hozta örök égi fiúságának melegét, hiszen öröktől fogva születik a Szeretet végtelen, eredetnélküli forrásából. Az, aki saját tapasztalatából mondhatta: „Ha nem leszek olyanok, mint a gyermek...”

A karácsonyfa előtt álló kisfiú azóta felnőtt. Évtizedek óta ténfereg a világban, elszoruló szívvel, befelé csurgó könnyeivel. Csak karácsonykor tölti el az otthon maradéktalanul boldog öröme, hiszen a Fiú, akinek születését karácsonykor ünnepeljük, testvéreivé fogadott, Atyja gyermekeivé tett mindnyájunkat.

Ha az Emberfia eljön, talál-e gyermekeket a földön?

„Ha nem lesztek olyanok, mint egy gyermek...”

SIMON T. LÁSZLÓ

Bibliai távolatok gyermek és tanítvány kapcsolatában

1963-ban született Győrben. 1982-ben lépett be a bencés rendbe. Az ELTE angol–magyar szakán végzett, teológiai tanulmányait Rómában fejezte be. A Szent Anzelm Egyetem és a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola tanára.

A gyermek alakja a páli levelekben és a szinoptikus evangéliumokban

¹A „kicsinyek” azonosítása nem egyszerű feladat. Valószínűnek látszik, hogy nem gyermekekre gondolt itt Jézus, hanem általában a tanítványokra vagy a „szegényekre”, akiknek hirdették az Evangélium.
Ld. I. H. Marshall: *The Gospel of Luke: A commentary on the Greek Text*. Exeter, 1978, 641.

Az Újszövetségben nyomon követhető apostoli hagyomány különös kettősséget mutat az alcímben jelzett témát illetően. A páli levelek és a későbbi levélirodalom is (Zsid 5,11–14; 1Pt 2,2) a növekedés átmeneti időszakát látják a gyermekkorban, és úgy tekintik, mint amit szükségszerűen maga mögött kell hagynia az embernek. A *Korintusiakhoz írt első levélben* többször is visszatér Pálnál ez a gondolat. Bár az apostol tudja, „Isten azt választotta ki (...) ami a világ előtt gyöngé” (1,27), mégis megrója a korintusiakat. Azért nem közölte velük a keresztény bölcsesség tartalmát, mert levélének címzettjei „Krisztusban kiskorúak”, akiket tejjel kellett táplálni, mert a szilárd ételt nem bírták volna (3,2). S amikor a szeretetről beszél, a „gyermek” ismét a kiforratlanság és a töredékesség szinonimája szóhasználatában. A növekedés igényét vázolja címzettjei elé: „Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem mint gyermek, úgy éreztem mint gyermek, úgy gondolkodtam mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat” (13,11). Később pedig felszólítja őket: „testvéreim, ne legyetek gyermekek a gondolkodásban, hanem a rosszban legyetek kiskorúak, a gondolkodásban ellenben érettek legyetek” (14,20). Egyaránt példája itt a gyermek ártatlanságnak és éretlenségnek. Elképzelhető, Pál érvelése mögött az áll, hogy a korintusiak között néhányan félremagyarázták Jézusnak azokat a szavait, amelyekkel a gyermeket például állította a tanítványok elé (Mt 18,3; Mk 10,14sk stb).

A szinoptikus evangéliumokban a gyermek alakja példává magasodik. Míg Pálnál „kiskorúnak lenni a hitben” átmeneti állapot, addig Jézus tanításában a gyermek örök példa a tanítványok számára. Jézus nemcsak azonosítja magát a „legkisebbekkel” (Mt 25,40,45), s óv attól, hogy valaki csak egyet is megbotránkoztasson a „kicsinyek” közül” (Mk 9,42 és a párhuzamos helyek), hanem azt is tanítványai elé tárja: ahhoz, hogy Isten országába léphessenek, olyanná kell válniuk, mint egy gyermek. A „legkisebb” és „legnagyobb” kérdése más összefüggésben is feltűnik. Az apostoli kor egyházának

gondjairól és őszinteségéről is vall, hogy megőrizte és tovább adta annak emlékét, hogy egykor Jézus első tanítványai arról vitatkoztak egymás között, ki a nagyobb. Sőt Lukács páratlan dramaturgiai érzékel a tanítványok egymás közötti vetélkedésének jelenetét az utolsó vacsora eseményei közé helyezi (Lk 22,24–27 vö.: Mt 20,25–28; Mk 10,42–45). Megdöbbenő, mennyire nem értik a tanítványok Urukát: árulás és vetélkedés indulatai között zajlik a vacsora. S e háttérben még megrendítőbbek Jézus szavai: „vagyva vágytam arra, hogy megegyem veletek ezt a húsvéti vacsorát”.

²G. Braumann: *Kind*.
In: *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*.
(Szerk. L. Coenen–
E. Beyreuther–
H. Bietenhard.)
Wuppertal, 1972, 781.

Az Újszövetségben nem találunk rendszerezett teológiai reflexiót a gyermekről.² Ez a rövid esszé nem vállalkozhat többre, mint hogy néhány bibliai helyet felvillantva megmutassa, hogyan magyarázza és egészíti ki egymást az alcímbe jelzett két fogalom Szentírásán belüli értelmezése.

Kivonulás könyve

Izrael történetének sorsfordító eseményeit idézve a Kivonulás könyve nem csak a múltra figyel. A könyv azokról beszél, akik átélték a csodát. De azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy az Egyiptomból való szabadulás emléke felelőssé teszi a megszabadítottakat, ezért újra meg újra arra kapnak felszólítást, hogy a csodák „másnapján” élőket is részesítsék a csodában, a szabadulás megidézésének örömeiben. Így az egykori rítusok, a pászskabarány vagy a kovásztalan kenyér elkészítése, a nemzedékről nemzedékre ismétlődő szertartásokat alapozzák meg. A gesztusokat pedig az atyák tanítása értelmezi. Érdemes követni a parancs egyre táguló horizontját. A *Kivonulás könyvében* a hallgatóság köre, a *Második Törvénykönyvben* pedig a továbbadandó tartalom szélesül. Először csak Mózeshez szól: „Beszélj majd el a fiadnak és unokáidnak, amit Egyiptommal cselekedtem és jeleimet is, amellyel sújtottam őket. Tudjátok meg ebből, hogy én vagyok az Úr” (Kiv 10,2); majd Mózes beszél „Izrael összes véneihez” (Kiv 12,21): „És ha majd megkérdezik tőletek fiaitok, hogy mit jelent ez a szertartás (a pászkaáldozatról van szó), akkor így feleljetek”; a következő fejezetben viszont már arról hallunk, hogy Mózes az egész népet figyelmezteti (13,3): „És mondd el fiadnak azon a napon: Amiatt történik ez (a kovásztalan kenyér szertartása), amit az Úr cselekedett velünk” (Kiv 13,8).

Második Törvénykönyv

A *Deuteronomium* az ismétlés könyve: „második törvény”. Mózesnek élete utolsó napján elmondott beszédeit tartalmazza. Felidézi Izrael útját a Hóreből, a szövetségekötés és törvényadás szent hegyétől a Jordánig. Izraelnek azonban nem csak a Jordánon kell átkelnie, egy másik határt is át kell lépnie: a szóbeli tanítást felváltja az írás. A *Deuteronomium* a „könyv” létrejöttéről is beszél.³ Mózes meghal, és megszületik a Tóra. Mózes lelkére köti Izrael fiainak, hogy mindazt, amit „ma” hall, ismertesse meg fiaival és unokáival (MTörv 4,9), ismételgesse fiai előtt (MTörv 6,7). Ez a „ma” kiváltságos pillanat, hiszen az utolsó szemtől szembe Mózes és Izrael között, az utolsó lehetőség, hogy Mózeset hallgassák. Már nem pusztán néhány szertartás értelmére kell rávilágíta-

³J.-P. Sonnet:
Le Deutéronome et la modernité du livre. NRT,
118 (1996), 481–496.

⁴G. von Rad szerint az Ószövetség magját alkotó ősi kérűgma nyomait tartalmazzák ezek a „történeti credók”, melyek közé ő a következő szakaszokat sorolja:
MTörv 26,5b–9;
6,20–23; Józsz 24,2b–13, vö.:
Az Ószövetség teológiája. Budapest, 2000, l. 107–111.

Bírák könyve

„Történeti könyvek”

niuk az atyáknak, mint a *Kivonulás könyvében*. „Ha majd a jövőben megkérdi fiad, hogy miféle intelmek, rendelkezések és döntések ezek, amelyeket megparancsolt nektek Istenetek, az Úr, akkor így felelj fiadnak (...).⁴ A magyarázat pedig nem más, mint Izrael történetének foglalata (MTörv 6,20–23), melyet G. von Rad nyomán „kis történeti credó”-nak nevez a szentírástudomány. Az élet minden rezdülését szabályozó törvények, melyek megtartásától Izrael jövője függ, alapjukat, magyarázatukat és létrejöttük okát Izrael múltjában találják meg. Átkelve a Jordánon az Örökkévaló szavához (a *Deuteronomium* szerint csak a Tízparancsolatot mondta Jahve az egész népnek, MTörv 5,22) és Mózes tanításához egyaránt az „írásokon” keresztül vezet az út. Az Ígélet Földjén kívül kapott törvények arra emlékeztetik Izraelt, hogy minden nemzedéknek újra meg újra birtokba kell venni a megígért földet, s nem teheti ezt másként, mint az Írás, a Tóra megismerése és megtartása által.

A gyermekek születése a Teremtő áldásának legbeszédesebb jele. De hogy a fiak örökölhessék a földet, tanítványvá kell lenniük, mert a szó, amit olvasnak „nem üres beszéd” számukra, hanem „életetek” (MTörv 32,47). Így a gyermekek, hogy eligazodjanak az életben, attól kapják a tanítást, a tórát, akitől az életet, s az egymást követő nemzedékek együtt fordulnak életük alapjához, minden áldás és élet forrásához, Istenhez. „Amiket hallottunk és tudunk, mert atyáink elmondták nekünk, nem titkoljuk el fiaink előtt, elbeszéljük a jövő nemzedéknek, az Úr dicső tetteit és erejét, csodáit, melyeket végbevitt” — olvassuk a 78. zsoltárban (Zsolt 78, 2–4).

Az Ószövetség egy másik alapvető emberi tapasztalatot is a szemünk elé állít. A *Bírák könyve*, miután hírül adta Mózes szolgálójának, Józsuének a halálát, megjegyzi: „Az az egész nemzedék is atyái mellé került, és más nemzedék támadt utána, amely nem ismerte az Urat, sem tetteit, amelyeket Izraelért végbevitt (Bír 2,10)”. Annak a nemzedéknek az eltűnéséről van szó, amelyik Józsuéval együtt szemlélhette az Ígélet Földje birtokbavételének csodáját. Hiába tehát az atyák tanítása, hiába Mózes emlékének közelsége, ha az új nemzedék, az áldásként született fiak saját maguk nem szereznek tapasztalatot Istenről. Isten ismerete ugyanis nem pusztán egy tanítás elfogadása, hanem minden nemzedék számára önálló feladat, személyes tapasztalatszerzés.

A *Józsué könyvétől* a *Királyok második könyvéig* terjedő írásokat, melyeket a keresztény tradíció a „történeti könyvek” részének tekint, s a modern szentírástudomány „deuteronomisztikus történeti mű”-ként tart számon, a zsidó hagyomány „korai próféták”-nak nevezi. Ezek a könyvek elbeszelve Izrael történetét a föld birtokba vételétől a föld elvesztéséig, a történelem eseményeit a legnagyobb próféta, Mózes (MTörv 34,10) szavához, a Törvényhez mérve ítélik meg. A *Deuteronomiumban* Mózes megparancsolta: a Törvényt hétenként fel kell olvasni, és meg kell tanulni (MTörv 31,9–13)! Nem csak az egész népnek, de még az ott élő jövevényeknek is. A Tör-

vény tehát emlékezteti Izrael fiait: ahhoz, hogy övök maradjon a föld, amelyet „most” birtokba vesznek, tanítványvá kell lenniük. A fiak dolga a kérdezés (MTörv 32,7 vö.: Zsolt 44,2), az atyáké pedig az eligazító szó (MTörv 32,46 vö.: Zsolt 78,2–4).

Izajás könyve

Amikor elkezdődik *Izajás könyve*, mely a zsidó hagyományban a „késői próféták” sorát megnyitó írás, a próféta első szavával a „gonosz utódok”-nak, a „romlott fiak”-nak közvetíti az Úr szavát: „Fiaimat fölneveltem, fölmagasztaltam, de ők elpártoltak tőlem! Az ökor ismeri gazdáját, a számár is urának jászlát, de Izrael nem ismer, népem nem ért meg engem” (Iz 1,2sk). Amikor azonban a próféta átmenetileg elhallgat, lezárja az intelmet és lepecsételi a tanítást (Iz 8,16), jelenléte és gyermekeinek a léte lesz Jahve üdvösséget és szabadulást ígérő akaratának szótlannul is beszédes jele (Iz 8,18). Ozeásnál pedig arra találunk példát, hogy a gyermekek mintegy testükbe írva hordozzák a próféta szót, s ez a szó éppen annak az ellenkezőjéről vall, amit a gyermek léte hirdet: „Miután (Gómer) elválasztotta »Nincs irgalom« nevű leányát, újból teherbe esett, és fiút szült. Az Úr pedig ezt mondta: Nevezd őt így: »Nem népem«. Mert nem vagytok az én népem, és én sem vagyok a tietek” (Oz 1,8).

Ábrahám alakja

Izrael a babiloni fogságban „fedezi fel” az Ábrahám alakjában rejlő reményt és távlatot. Ábrahám a sínai törvényadás előtt, a Törvény nélkül lett „igaz” (Ter 15,6), Jahve „barátja” (Iz 41,8; 2Kron 20,7; Jak 2,23). Van tehát reménye Izraelnek a száműzetés földjén is, akkor is, amikor rádöbben, s éppen ez a döbbenet fókuszálja a „deuteronomisztikus történeti mű” optikáját, hogy ha a Törvény szavához méri önmagát, könnyűnek találhatik: kudarcot vallott. Más szóval a Mózesrel kötött szövetség emlékezteti Izraelt felelősségére, az Ábrahámmal kötött szövetség pedig ébren tartja benne a reményt.

⁵Erre a Szent Pál korabeli olvasási és értelmezési szabályra J.-L. Ska hívja fel a figyelmet: *Introduzione alla lettura del Pentateuco: Chavi per l'interpretazione dei primi cinque libri della Bibbia*. Roma, 1998, 187–188.

Szent Pál, az Írások ihletett olvasója és avatott értelmezője, szintén ujjongva mutat Ábrahámmal. Izrael az Ábrahámnak ígért áldás hordozója, vallja Pál: „övök a fiúság és a dicsőség, a szövetségek és a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek” (Róm 9,4). De ki tartozik Izraelhez, kérdezi. Nem csak Ábrahám testi leszármazottjai, adja meg a választ, mivel minden hívőnek is atyja ő (Róm 4,12; 9,6skk; Gal 4,21,23), hiszen az Írások tanúsága szerint az Ábrahámmal kötött szövetség (Ter 15) az időrendet tekintve megelőzi a mózesi Törvényt (Gal 3,15–18), s mivel megelőzi értékesebb is nála.⁵

Jézus és a gyermekek az evangéliumokban

Miért szentel Jézus megkülönböztetett figyelmet a gyermekeknek? Miért állítja példaként tanítványai elé? Miért őrizte meg s alkalmazta saját helyzetére a születő egyház a jézusi példát? A jelenet Jézus és a gyermekek találkozásáról mindhárom szinoptikusnál megtaláljuk (Mt 19,13–15; Mk 10,13–16; Lk 18,15–17). A közös anyag arról tanúskodik, hogy Márk változata elsődleges Mátéhoz és Lukácshoz képest. A stilisztikai variánsokon és jellemzőkön túl figyelemre méltó, hogy Lukács a számára kedves „odahívni” igével helyettesíti a Márknál található, minden bizonnyal olvasói számára talán botrányos, de mindenképpen nehezen értelmezhető

⁶A szövegkörnyezetbe rosszul illeszkedő Mt 18,3 azt is mutatja, hogy a Mk 10,15 önálló logionként is létezhetett, melyet Máté minden valószínűség szerint nem Márktól vett át, ugyanis ott egyes számot találunk, akárcsak Mt 18, 1.2.4-ben, és kizárólag a tartalmilag azonos logion szerepel Máténál többes számban.

⁷J. Jeremias: *Infant Baptism in the First four Centuries*. London, 1960, 50sk.

⁸E. Best: *Mark 10,13–16: The Child as Model Recipient*. In: *Disciples and Discipleship: Studies in the Gospel according to Mark*. Edinburgh, 1986, 80–97, 88.

⁹S. Legasse: *Jésus et l'enfant*. Paris, 1969, 339.

Mit jelent tanítványnak lenni?

megállapítást: „Jézus haragra lobbant”. Máté és Lukács változata között a legszembetűnőbb különbség, hogy míg Máté a Mk 10,15-öt hagyja el, Lukács Mk 10,16-ot érzi fölöslegesnek a Mk 10,15-ben található betoldás után, amit egyébként pontosan átvesz (Lk 18,17).⁶

Általánosan elfogadott vélemény, hogy a Mk 8,27–10,45-ig tartó rész, azaz a Fülöp Cezáreájától Jerikóig tartó utat bemutató szakasz elrendezését az evangélista leleményének köszönhetjük. Vajon miért itt beszél Márk a gyermekek megáldásáról? Ha a tanítványok számára akart volna alakjukkal példát állítani, nem lett volna kézenfekvőbb 9,36 vagy 9,42 után beilleszteni a 10,13–16-ban található epizódot? J. Jeremias⁷ a 10,1–31-ig terjedő szakaszban olyan anyagot lát, amely már a Márkot megelőző hagyományban kikristályosodott. Olyan, minden tanítványra érvényes egyházi halachával lenne itt dolgunk, melynek témái a házasság (10,1–12), a gyermekek (10,13–16) és az anyagi javak (10,17–31). Ha erről lenne szó, akkor csak ügyel-bajjal tudnánk magyarázni, állapítja meg E. Best,⁸ miért változtatott Márk a kézhez kapott anyagon, s miért töltötte fel szimbolikus jelentéssel a gyermekek alakját, hiszen így a végső márki változat szövege jóval problematikusabban illeszkednék egy Jeremias által tételezett egyházi halachába.

A logion első fele („engedjétek hozzám jönni a gyermekeket, és ne akadályozzátok őket”) és a történet, mely a jézusi szó keretét alkotja, oly szorosan összetartozik, hogy az evangéliumot megelőző hagyományban is együtt kellett szerepelniük. A 15. verset bizonyosan Márk illesztette ide. A 16. vers ugyanis megfelelő lezárást jelentene, hiszen a Mk 10,15 nélkül is nyugvópontra jutna a 10,13-ban felvillantott probléma (lásd Máté). Míg a 14. vers első felében Jézus magatartása a példa a tanítványok számára, addig ugyanezen vers utolsó mellékmondatában („mert ezeké/ilyenéké az Isten országa”), valamint a 10,15-ben a gyermekeké. A 15. vers beillesztése az előtte álló mellékmondatot is átértelmezi.⁹ A Márkot megelőző hagyományban Mk 10,14 utolsó tagmondatának jelentése kétségkívül ez volt: „mert ezeké az Isten országa”. A márki redakciót követően viszont a koinéban, az újszövetség nyelvén többjelentésűvé vált névmást a Márknál egyébként is használatos, klasszikus „ilyenéké” jelentésben találjuk.

Megmarad azonban a kérdés, hogy a Márktól származó végső szöveg mennyiben világította meg, hogy mit jelent tanítványnak lenni. Best úgy véli, a bizalomteljes elfogadás példája Márknál a gyermek. A tanítványnak, mondja, azzal a bizalommal kell befogadnia Isten uralmát, ahogy egy gyerek bízik a felnőttekben. De miért vannak Jézus számára ilyen kiváltságos helyzetben a gyerekek? Némelyek úgy vélik, egyszerűen azért, mert akárcsak az Ószövetségben, Jézus számára is a gyermek áldás, a gyerekek jelentik a jövőt. Azonban így értelmezve a szakaszt, nem kapunk választ arra, hogy Jézus miért „lobbant haragra” (Mk 10,14). Továbbá, Best értelmezése, mely a bizalommal teli gyermeki lélek-

re hivatkozik, azt a veszélyt rejti, hogy a mai gyermeklélektan felől közelít a szöveghez, s a jelen értékítéletét vetíti vissza az evangéliumra.

A korabeli zsidóság a gyermekről való gondolkozást illetően is az Ószövetség hagyományának örököse. A gyermekek születése áldás, „az öregek koronája” (Péld 17,6). Ez a különleges megbecsülés azonban paradox módon lenézéssel párosul: „esztelenség tapad a gyermek szívéhez, de a fenyítő bot kiúzi belőle” (Péld 22,15; vö.: 13,24; 23,13 29,15.17; Sir 30,1sk; Bölcs 12,24–25). A gyermeki ártatlanság gondolata is idegen az Ószövetségtől (például Jer 6,11; 44,7). Palesztinában, akárcsak a hellenista pogány kultúra nagy részében, a gyermeket nem tekintették sem az ártatlanság, sem az egyszerűség megtestesítőjének. Sokkal inkább kapcsolódott hozzá a döresség s az együgyűség fogalma. Így a gyermek, mivel nem tudja teljesíteni a Törvény előírásait, nem lehet méltó, gondolják a tanítványok, egy rabbi figyelmére. Éppen ezért fordul feléjük Jézus. A tanítványok elutasító magatartásukkal arra tesznek kísérletet, hogy ők dönthessék el, ki jöhet Jézushoz, ki fogadhatja be Isten országát. Jézus reakciója nem hagy kétséget: a tanítványok köre nem maradhat zárt csoport (vö.: 9,39). Jézus gyermekeket megáldó gesztusa arra emlékezteti a tanítványokat, hogy a korabeli gyakorlattól eltérően nem ők választották a Mestert, hanem kizárólag meghívása révén csatlakozhattak hozzá, és nem azért követték, hogy egykor majd, a tanítványi évek letelte után, ők is mesterük tekintélyével lépjenek föl. Jézus és tanítványai kapcsolatában ugyanis nem a mester tanítása, hanem személye a meghatározó. Ez az értelmezés helyénvalónak látszik, ha figyelembe vesszük, hogy a születő egyház egyik gondja éppen az új tagok, kivált a pogányság felől érkezők elfogadása volt. Ami a judaizmus világában kivételnek számított, hogy prozeliták és „istenfélők” csatlakozzanak Izrael népéhez, a kereszténységben mindenkire érvényes törvénné lesz: senki sem születik kereszténynek, de mindenki számára adott a lehetőség, hogy megtérve az egyház tagjává, tanítvánnyá legyen.

Az egyetemes küldetés távlata

Az újszövetségi szerzők különböző utakat járnak be, amíg felismerik, hogy Jézus Krisztus a kereszt által „békességet hirdetett (...) a távoliaknak, és békességet a közelieknek” (Ef 2,17). Pál az üdvtörténet eseményein elmélkedve ismeri fel: a határok eltűntek. Nincsenek már idegenek és jövevények, csak az ígélet örökösei: fiak. Szent János a hellenista misztériumvallások nyelvén fogalmaz: „övei nem fogadták be. Akik pedig befogadták, azoknak megadta azt a kiváltságot, hogy Isten gyermekeivé legyenek” (Jn 1,11sk). Jézus gyermekeket megáldó mozdulatával a tanítványok figyelmét ismét azok felé irányítja, akik a korabeli értékrend szerint nem méltók figyelmükre. Így az evangélium emlékezteti minden kor tanítványait, hogy meghívásuk kegyelem, ezért közösségük sohasem maradhat lehatárolt csoport. Nem az egyetemes küldetés távlata ez?

Boldogok a lelki szegények!

ROGER TESTVÉR

A taizéi közösség alapítója. A közösség által szervezett Fiatalok Európai Találkozója Budapesten lesz december végén.

A világban, hol együtt van jelen a fény és a sötétség, mindig akadnak olyan férfiak, asszonyok, fiatalok, sőt gyerekek is, akik a fényt továbbítják az emberiség felé. Egyszerű, alkotó jelenlétük által beragyogják maguk körül a világot, még akkor is, ha ennek nincsenek tudatában.

A fény hordozói

Taizében majd minden nap gyerekek csatlakoznak hozzánk a templomban, hogy velünk együtt imádkozzanak. Egyszer egy kislány, aki néhány napot volt itt, így szólt hozzám: „Az édesapám elhagyott minket. Nem szoktuk látni egymást, de én továbbra is szeretem, és esténként mindig imádkozom érte.” Ez a gyerek a szív jóságának csodáját élte meg a mindennapokban. Krisztus szentségének fényét tükrözte vissza maga körül.

Évekkel ezelőtt néhány testvéremmel együtt hosszabb időt töltöttünk Kalkutta egyik nagyon szegény negyedében. Délutánonként Teréz anyához csatlakoztunk, és olyan leprásokat látogattunk meg, akik már csak a halál pillanatára vártak. És minden reggel az egyik orvos testvérral a haldokló gyerekekhez mentünk, hogy segítsünk a legbetegbeknek. Megtörtént, hogy gyerekek a karjainkban haltak meg.

Az első naptól fogva ápoltam egy kislányt, akinek az édesanyja röviddel a szülés után meghalt. Többen is azt állították, hogy valószínűleg csak kevés ideje van hátra az életből. Teréz anya a karjaimba adta és határozottan megkért, hogy vigyem magammal Taizébe, és ott folytassam a kezelését. Ekkor arra gondoltam, hogy ha ez a gyermek megérzi bennem a halálától való félelmet, akkor mi lesz vele?

Aztán ezek a gondolatok fogalmazódtak meg bennem: engedd a félelmedet átalakulni a hit bizalmává. Amíg ez a gyermek él, bízd rá Istenre. Szíve a te szíveden csendesül el, és így rövid földi életében legalább megtapasztalja a bizalomból fakadó boldogságot.

Amikor megérkeztünk Taizébe, a testvérek összegyűltek a szobámban, mert mindannyian látni szerették volna a kislányt. Letettem az ágyamra a kis Máriát, és ekkor először láttuk őt úgy gögicsélni, ahogy a boldog gyerekek szoktak.

Életben maradt, és Taizében abban a házban nőtt fel, ahol Geneviève nővérem más gyerekeket is felnevelt. Mára igazi fel-

nőtt vált belőle. Én vagyok a keresztapja, és olyan mély szeretettel szeretem, ahogy az apa szereti lányát.

A megsebzett ártatlanság

Néhány évvel később Teréz anya Taizében járt, és közös felhívást fogalmaztunk meg. Ezt írtuk: „Kalkuttában nyilvános, látható elfekvők vannak, de az északi féltekén is léteznek »szemmel nem látható elfekvők«, ahol sok fiatal szenved. Fagyos kételyt szülnék bennük különböző törések, melyek szívük legmélyén sebzik meg őket.”

Egyszer Bangladesben jártam a testvéreinknél, akik lassan már harminc éve osztoznak a legszegényebbek életében. Egy szűk utcában egy földön ülő gyerekre lettem figyelmes, aki egyik karjában egy csecsemőt szorongatott, a másik karjával pedig a földről egy másik csecsemőt próbált felemelni. Amikor sikerült végre mindkettőt felemelnie, összeesett. Ekkor eszembe jutottak a II. Vatikáni zsinat utolsó napján hallott szavak: „Az embert megszenteli a gyerekkor megsebzett ártatlansága.”

Taizében testvéreimmel nap mint nap meghallgatjuk a fiatalokat, és azt tapasztaljuk, hogy némelyiküket erejükön felül megsebez az emberi kapcsolatok szétesése vagy a családon belüli feszültségek. Gyerekként látták a szeretteiket egymás ellen fordulni, vagy egymásnak hátat fordítani, és ennek láttán a szívük kettéhasadt.

Hogyan gyógyítsuk a megsebzett gyermek szívét? Sose felejtsük, hogy némelyiküknek elég egy bizalommal teli tekintet ahhoz, hogy újra rátaláljon az élet örömére. Annak tudata, hogy gyöngéd szeretettel szeretik, a gyermek lelkében béke forrásává válik.

Pontos ítélőképességre és figyelmességre van szüksége annak, aki a gyermeki szívét szeretné megérteni. Néha fölmerül bennünk a kérdés: Mi történt a szíve mélyén? Talán megalázták az iskolában, az utcán vagy a családjában? Lesz-e valaki, aki végtelen tapintattal meghallgatja és elkíséri majd az úton?

Az Evangéliumban Krisztus ezt mondja nekünk: „Amit legkisebb testvéreim közül egytel is tettetek, velem tettétek.”

Ráébreszteni a bizalom titkára

Ki lesz képes ráébreszteni az ilyen gyerekeket és fiatalokat az Istenbe vetett bizalom titkára? A fiatalkorban megérezett isteni jelenlét, még ha utána feledésbe is merül, később az élet során bármikor visszatérhet. Amikor a rácsodálkozás Isten jelenlétére a családban történik, akkor a gyerekek pótolhatatlan kincset kap ajándékba. A mai szekularizált társadalmakban fontos, hogy az otthonainkban legyenek olyan jelek, amik a láthatatlan jelenlétről tanúskodnak. Kialakíthatunk például egy kis sarkot az imádság számára, ahol elhelyezünk egy lámpással megvilágított ikont... Boldog az a fiatal, akinek a családja már gyermekkorában felkeltette figyelmét az Istennel való közösség szerepére.

Nem kell sokat beszélni ahhoz, hogy egy gyereknek továbbítsuk az Istenbe vetett bizalmat. Elég, ha esténként kezünket a homlokára tesszük és így szólunk hozzá: „Isten a szeretet”, vagy: „Krisztus békéje”.

Oly sok idős ember gondolja magáról, hogy semmit sem tett élete során, és a magányba zárkózik. Pedig az új nemzedékek számára nélkülözhetetlen az önzetlen idősebbek jelenléte. Meghallgatnak és ezáltal könnyítenek a szorongásból eredő terheken. Többen vannak az Evangélium szerinti lelki atyák és anyák, mintsem gondolnánk.

A gyermeki lelkület

Abban a titokzatos közösségben, ami az egyház, szerencsére vannak gyerekek is. Tudjuk-e eléggé, hogy a gyerekek mennyi mindent képesek továbbítani az egyszerűségük, bizalmuk vagy váratlan szavaik által?

Az Evangélium szerint Krisztus egy napon így szólt a tanítványaihoz: „Engedjétek hozzám a gyermekeket, mert ilyeneké a mennyek országa.” Talán így akarta fölhívni a figyelmünket arra, hogy az Evangéliumot ott tudjuk befogadni, ahol emberi lényünk gyermeki része rejtőzik?

Mintha így szólna hozzánk: „Szelíd vagyok és alázatos szívű, jöjj és kövess engem, és nyugalmat talál a lelked.” Mi pedig így válaszolunk: „Tárd fel bennem az egyszerűség és az ártatlanság kapuját, mert általa tudom felfedezni Isten végtelen együttérzését.”

Néha a felnőttek úgy gondolják, hogy elegendő tekintéllyel rendelkeznek, és szigorral, sőt pesszimizmussal ítélik meg az eseményeket. Csakhogy az efféle vélekedés kizárja az Evangélium kincseit, a szeretet csodáját.

Ezzel kapcsolatban szeretném megemlíteni, hogy mennyire értékes XXIII. János pápa világos megérzése, aki a II. Vatikáni zsinat megnyitásakor olyan szavakat talált, amelyek segítettek előretekinteni, és nem vesztegette az időt a vészharangot kongatókra. Ezt mondta: „A társadalom jelen állapotában, ezek a vészharangot kongató próféták mindenütt csak romlást és bajokat látnak; szerintük a mi korunkban minden megromlott, mintha régen minden tökéletes lett volna; különböző katasztrófákról adnak hírt, mintha a világ vége közelednék.”

Igen, ébernek kell lennünk, hogy ne engedjük magunkat megbéniítani azoktól, akik az eseményeket dramatizálják és a félelmet táplálják. A borúlátás gyorsabban terjed, mint a szív öröme és békéje.

Boldogok a lelki szegények! Testvéreinkkel együtt, akár Taizében, akár más földrészeken együtt élve a legszegényebbekkel, tudatában vagyunk annak, hogy hivatásunk az egyszerűsége szól, az evangéliumi szegénységre. Fölfedeztük, hogy olykor igen kevéssel, saját reményeinket is fölülmúlva élhetjük meg a vendéglátást.

Kezdetől fogva biztosak voltunk abban, hogy az evangéliumi valóságokat közösségünknek nemcsak szavakkal kell továbbbitania, hanem mindannyiunk életével. Hitelességünk záloga talán nem önmagunk odaajándékozása?

1962-ben avattuk fel Taizében az akkor elkészült „Kiengesztelőds templomát”. Nehezen egyeztem bele ennek a templomnak az építésébe. Amikor a modellt láttam, kicsinek találtam. De egy utazásból hazatérve szemünk elé tárultak a magas beton oszlopok. Az avatáson különböző egyházi felelősök vettek részt, közöttük olyanok, akik messziről jöttek, még a moszkvai patriarchátusból is. Sok beszéd hangzott el. Én úgy gondoltam, hogy elég volt már a szavakból, ezért félretettem a szöveget, amit készítettem, és csak néhány imát mondtam el.

Az idő múlásával, ahogy egyre több fiatal előtt kellett beszélnem, akár Taizében, akár máshol, néha ezt gondoltam magamban: „Nincs adottságod arra, hogy nagyobb hallgatóság előtt beszélj. Nem vagy felkészült, ez túl későn jött az életedben.” És így bátorítottam magam: „A gyermeki szív egyszerűségével szólj a fiatalokhoz. Vagy annyira megváltoztál volna? Nem vagy-e még mindig olyan, mint a gyermek, akit öt vagy hat éves korában nővérei olvasni és írni tanítottak?”

Mit jelent a kiteljesedett felnőtt számára a gyermeki lelkület és a hosszú évek tapasztalata által szerzett érettség összeegyeztetése?

A bizalom nem a gyermekkor kizárólagos velejárója, ám Isten csak az egészen alázatos szívűeknek tárja fel magát, azoknak, akik rábízzák magukat.

A mélységes bizalomban nincs nyoma naivitásnak, épp ellenkezőleg, együtt jár a tisztánlátással. A gyermeki lelkület olyan, mint a kristálytisza tekintet. Jellemzője nem az együgyűség, hanem a világos határozottság. Minden helyzetben egyaránt ismeri a pozitív elemeket és a nehézségeket. A gyermeki lelkület tele van rácsodálkozással és néha végtelen nagy bátorságot követel.

Az egyszerűség utat nyit a másik ember felé. Az egyszerűség sohasem jár együtt szigorú ítéletekkel. Az egyszerűség lelkülete a szív jóságában mutatkozik meg.

A rácsodálkozás lelkülete, amit az Evangéliumból merítünk, az egészen könnyed öröm titkát hordozza, és átvezet minket még a megkövesedett helyzeteken is, úgy, mint ahogy kora tavasszal a patakok vize utat talál magának a még fagyos földben.

Jézus, reménységünk, amikor néha úgy érezzük, hogy imádságunk egészen szegényes, akkor segíts nekünk alázattal megélni az Evangéliumot. Szeretnénk megérteni, hogy lényünk legjava az egészen alázatos bizalmon keresztül épül... és erre még a gyermekek is képesek.

Hardi Ferenc fordítása

A kis Jézus és a gyermek Keresztelő János

ADAMIK TAMÁS

Kivonat Serapion Keresztelő János élete című munkájából

1937-ben született Kecskeméten. Nyelvész, klasszika-filológus. Az ELTE Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszék tanszékvezető professzora.

„Miközben a kis Jézus szüleivel Egyiptomban tartózkodott, a gyermek János édesanyjával, Erzsébettel a sivatagban vándorolt.

Öt év múlva a jámbor és áldott anya, Erzsébet elhunyt, és szent János ott ült mellette, és siratta, mert nem tudta, hogyan burkolja be, és hogyan temesse el, mivel halála napján csak hétéves és hat hónapos volt. És Heródes is ugyanazon a napon halt meg, mint boldog Erzsébet.

Amikor az Úr Jézus Krisztus, aki szemével látja az eget és a földet, megpillantotta rokonát, Jánost, amint ott ült és sírt anyja mellett, elkezdett ám ő is hangosan sírni, hosszasan, anélkül, hogy bárki is tudta volna sírásának az okát. Amint az anyja észrevette, hogy sír, megkérdezte: »Miért sírsz? Talán csak nem sziddott meg az öreg József vagy valaki más?« És a szája, mely tele volt élettél, így válaszolt: »Nem, édesanyám, az igazi ok az, hogy rokonod, az öreg Erzsébet, árvaságban hagyta Jánost, akit annyira szeretek. Most éppen sír holtteste fölött, amely ott fekszik a helyen.«

Amikor a Szűz meghallotta ezt, ő is siratni kezdte rokonát, Jézus azonban ezt mondta neki: »Ne sírj, szűz anyám, még ebben az órában látni fogod őt.« És amíg ezt elmondta anyjának, íme egy fényes felhő ereszkedett le, éppen közéjük. És Jézus ezt mondta: »Hívd Salomét, és vigyük magunkkal őt!« Felszálltak a felhőre, amely elrepült velük az Ain Karim sivatagba, arra a helyre, ahol boldog Erzsébet teste feküdt, és ahol szent János ült. Az Üdvözítő így szólt a felhőhöz: »Hagyj bennünket itt, e helynek ezen a felén!«. Az pedig tüstént elment, odaért arra a helyre, s onnan felszállt. Zaja azonban megütötte János úr fülét, elfogta a félelem, s otthagya anyja testét. Egy hang azonban tüstént utolérte és ezt mondta neki: »Ne félj, János, Jézus Krisztus vagyok, a te mestered. A rokonod vagyok, Jézus, és szeretett édesanyámmal együtt azért jöttem, hogy részt vegyek boldog Erzsébetnek, a te szent édesanyádnak temetésén, mert ő az én anyámnak a rokona.« Amikor a boldog és szent János ezt meghallotta, visszafor-

dult. Ezután az Úrkrisztus és szűz anyja megölelte őt. És az Üdvözítő ezt mondta szűz anyjának: »Kelj föl és te is, Salome, és mossátok meg a testét!« És ők megmosták boldog Erzsébet testét abban a forrásban, ahonnan ő vizet szokott húzni önmaga és fia számára. Ezután a szent szűz Mária úrasszony megfogta boldog Jánost, sírt fölötte és megátkozta Heródest azokért a bűnökért, amelyeket elkövetett. Erre Mihály és Gábor lejötték az égből a földre, és megásták a sírt. Az Üdvözítő pedig ezt mondta nekik: »Menjetek, hozzátok ide Zakariás lelkét, meg Simeon pap lelkét, hogy énekeljenek itt, amíg eltemetitek a testét!« És Mihály tüstént idehozta Zakariás és Simon lelkét, akik beburkolták Erzsébet testét, és sokáig énekeltek fölötte.

És Jézus Krisztus meg édesanyja hét napig maradtak a szent és boldog János mellett, kifejezték részvétüket boldog Jánosnak anyja haláláért, és megtanították arra, hogyan éljen a sivatagban. Boldog Erzsében halála napja pedig február 15-én volt. Ezután Jézus Krisztus így szólt anyjához: »Menjünk arra a helyre, amelyen elkezdhetem munkámat.« Szűz Mária azonban tüstént elsírta magát János egyedülléte miatt, mert nagyon fiatal volt még, s ezt mondta: »Vigyük magunkkal, hiszen árva: nincs senkije.« De Jézus ezt mondta neki: »Ez nem Atyám akarata, aki a mennyben van. A vadonban fog maradni egészen addig a napig, amelyen majd megmutatja magát Izraelnek. Vadállatokkal teli sivatag helyett, angyalokkal és prófétákkal teli sivatagban fog járni, mintha sok nép lenne ott. Aztán itt van Gábor is, az angyalok feje, akit megbíztam azzal, hogy védelmezze, és adjon erőt neki az égből. Továbbá, ennek a forrásnak a vizét olyan édessé és ízessé teszem, mint az a tej volt, amelyet anyja melléből szopott. Ki viselte gondját gyermekkorában? Hát nem én vagyok az, ó édesanyám, aki jobban szereti őt, mint az egész világot? Zakariás szintén szerette őt, ezért elrendeltem, hogy jöjjön ide, és kutasson utána, mert bár teste el van temetve a földben, a lelke él...«.

Ezeket a szavakat mondta Jézus Krisztus anyjának, miközben János a sivatagban élt. Ezután felszálltak a felhőre, János pedig nézte őket és sírt, Mária úrasszony is keserűen siratta, mondván: »Jaj nekem, jaj, János, mert egyedül vagy a sivatagban, és nincs veled senki sem. Hol van Zakariás, az apád, és hol van Erzsébet, az anyád? Hívasd ide őket, és sírjanak ma velem!«

És Jézus Krisztus ezt mondta neki: Ne sírj, anyám, emiatt a gyerek miatt! Nem fogok megfélemlíteni róla«. És miközben kiejtette ezeket a szavakat, íme a felhő felemelte és elvitte őket Názaretbe. Ott aztán beteljesített mindent, ami az emberiségre tartozik, kivéve a bűnt.”

* * *

**Az apokrif
evangéliumok három
típusa**

Az egészben, illetőleg részben fennmaradt vagy csak utalásokból meg kivonatokból ismert nagy számú apokrif evangéliumot három típusba lehet sorolni. Az első típusba tartoznak azok, amelyek valamilyen összefüggésben állnak a kanonikus evangéliumokkal, elsősorban a szinoptikusokkal. Ezek esetében vagy Márk és Máté hatásával kell számolni, vagy valamiféle, szinoptikusok előtti hagyománnyal, amely szóban élt tovább. Az e típusba sorolt apokrif evangéliumokat általában a 2. század első felére, közepére datálják, például ilyen a *Nazarénusok evangéliuma*, a *Héberok evangéliuma* stb. A második csoportba sorolt evangéliumok közös vonását a gnosztikus jelleg biztosítja. Ezek az evangéliumok azért íródtak, hogy Jézus szavaival szerzőik gnosztikus tanokat terjesszenek isteni kinyilatkoztatásként víziók vagy mondások formájában. A *gnózis* titkos megismerés a kozmosz és az ember keletkezéséről, céljáról, amely csak a kiválasztottaknak juthat birtokába. Ezen iratokban a kanonikus evangéliumok hatása érhető tetten, tehát valamikor a 2. század végétől a 3. század végéig keletkeztek, például ilyen *Tamás evangéliuma*, *Az Igazság evangéliuma* stb. A harmadik típusba sorolt evangéliumokra a kiegészítés eljárása jellemző: szerzőik kiegészítik a kanonikus evangéliumoknak Jézussal, szüleivel és más személyekkel kapcsolatos tényeit. A keresztény tömegek többször szerettek volna tudni az evangéliumok szereplőinek életéről, s a gyermekség-evangéliumok ismeretlen szerzői ezt a kíváncsiságot igyekeztek kielégíteni legendák, mondák, egyszóval a néphagyomány alapján, s éppen ebben van ezen írások legfőbb értéke. Közülük a legkorábbi *Jakab prótoevangéliuma*, amely a 2. század vége felé keletkezett, a legkésőbbi pedig *Pszeudo-Máté evangéliuma*, amely a 8–9. században nyerhette el végleges formáját.

Keresztelő János élete

Ezen harmadik típusba sorolható az a kivonat, amely egy arab nyelvű *Keresztelő János élete* című munkában maradt fenn. A kézirat szerint e művet egy *Serapion* nevű püspök írta 385 és 395 között, feltehetőleg görögül, és később arabra fordították.¹

Keresztelő Szent János tevékenységéről mind a négy kanonikus evangélium beszámol. Máté elmondja, hogy János bűnbánatot hirdetett, keresztelt, és Jézust is megkeresztelte (3. fejezet), követséget küldött Jézushoz, aki tanúskodott róla (11,2–14), majd Heródes elfogatta és lefejeztette (14,1–12). Márk vele kezdi evangéliumát, s ő is megemlíti, hogy János megkeresztelte Jézust (1,1–11), majd tudósít arról, hogy Heródes börtönbe vetette és lefejeztette (6,14–29). Lukács új tényekkel gazdagítja Máté és Márk adatait. Elmeséli János születésének előzményeit, Mária látogatását Erzsébetnél, majd János születését (1,5–80). Ezután beszámol fellépéséről, Jézus istenségéről való tanúskodásáról, bebörtönzéséről (3,1–22), követségéről Jézushoz, és Jézus tanúságáról Jánosról (7,18–30), majd röviden utal halálára (9,7–9). János evangélista is leírja Keresztelő János első és második tanúságát Jézusról (1,19–34), és szól János tanítói tevékenységéről (3,22–36).

¹Angol nyelvű fordítása hozzáférhető:

A. Mingana: *Bull. of John Ruland's Library*, Manchester, 11, 1927, 446–449; illetve újabban: W. Schneemelcher: *New Testament Apocrypha. I. Gospels and related writings*. Westminster, John Knox Press, 1991, 467–468. Mi ez utóbbi kiadvány alapján fordítottuk le a fenti kivonatot.

**Keresztelő János
gyermekkor**

A kanonikus evangéliumok fenti tényeiből nyilvánvalóan hiányzik Keresztelő János gyermekkor, pontosabban az, hogyan vészelte át a betlehemi gyermekgyilkosságot. József Máriával és a kis Jézussal ugyanis Egyiptomba menekült a betlehemi gyermekgyilkosság elől (Mt 2,13–18), és az ismeretlen szerző szerint a gyermek Keresztelő Jánost is meg kellett menteni a dühöngő Heródes elől, hiszen csak fél évvel volt idősebb Jézusnál. Ezt a hiányt pótolja a szerző, amikor elmeséli, hogy miközben Jézust Egyiptomba menekítette József, a kis Jánost anyja, Erzsébet a sivatagba vitte. A kivonatban szereplő Ain Karim sivatag valószínűleg azonos János antik hagyományra visszamenő születési helyével, *En karimmel* (ma *En kerem*). E részlettel arra is választ ad a szerző, miért élt János a pusztában. Azért, mert először anyja odamenekült vele, majd anyja halála után Jézus megtanította arra, hogyan kell a pusztában élni.

**A kanonikus
evangéliumokból átvett
elemek**

A történet megformálásához a szerző felhasználta a kanonikus evangéliumok következő adatait: „Rokonod, Erzsébet is fiat fogant öregségében” (Lk 1,36); „Azokban a napokban Mária útra kelt és a hegyek közé, Júda egyik városába sietett. Zakariás házába érkezve köszöntötte Erzsébetet” (Lk 1,39); „Heródesnek, Judea királyának napjaiban élt egy Zakariás nevű pap” (Lk 1,5); „Volt Jeruzsálemben egy Simeon nevű, igaz és istenfélő ember” (Lk 2,25); „János a pusztában keresztelt, és bűnbánati keresztséget hirdetett a bűnök bocsánatára” (Mk 1,4); „Vadállatok közt élt, de angyalok szolgáltak neki” (Mk 1,13); „Én Gábor vagyok, az Isten színe előtt állok” (Lk 1,19); „Hat hónap múlva elküldte Isten Gábor angyalt Galilea Názáret nevű városába egy szűzhöz” (Lk 1,26). „Főpapunk ugyanis nem olyan, hogy ne tudna együttérezni gyöngeségeinkkel, hanem olyan, aki hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett, de bűnt nem követett el” (Zsid 4,15).

Mindezekből az elemekből — s talán valamely helyi legendából — olyan friss elbeszélést kerekített az ismeretlen szerző, amelynek van eleje, közepe és vége, s naiv bájjával képes lekötöni az olvasó figyelmét.

A Gyermek Jézus a kereszttel

BARNA GÁBOR

Megtestesülés és kereszthalál

1950-ben született Kun-szentmártonon. Etnográfus. A JATE Néprajzi Tanszék tanára.

A máriaradnai (Arad megye, ma Románia) ferences kolostor folyosóin százával látni az imameghallgatások, a Radnai Szűzanya közbenjárásának igazoló jelei: zárandokok által köszönetük kifejezésé-ként odavitt fogadalmi képeket. A sok színes nyomat körében számos festmény, naiv kép is található. Ezek között egy sajátos ábrázolás: a virágok övezte képen a békésen alvó Gyermek Jézus, mögötte pedig kínszenvedésének eszközei: kereszt, létra, lándzsa, töviskoszorú, szögek, kalapács, harapófógó, rúdra erősített spongya. A kép alatt érzelmes verses szöveg, a Gyermek Jézusról nevezett Kis Szent Teréz költeménye a Kisdéd Jézushoz. A képet Nagy István magyarpécskai festő, harmadrendi ferences testvér festette 1935-ben, valószínűleg egy 19–20. századfordulóján készült ábrázolás nyomán. Abban az időben ugyanis nagyon kedveltek voltak ezek a szentképek nemcsak Magyarországon, hanem szerte Európában, különösen Dél-Németországban.

De hogy kerül egymás mellé az alvó karácsonyi Kisdéd idilli ábrázolása és a nagypéntek kínjára, szenvedésére emlékeztető tárgyak csoportja?

Ikonográfiai példák

¹Bálint Sándor:
*Karácsony, Húsvét,
Pünkösd.* Szent István
Társulat, Budapest,
1973, 26.

²Szilárdfy Zoltán:
*A magánáhitat szentképei
a szerző gyűjteményéből
I. Devotio Hungarorum 2.*
Néprajzi Tanszék,
Szeged, 1995, 148–152,
valamint uő.:
*A magánáhitat szentképei
II. Devotio Hungarorum 4.*
Néprajzi Tanszék,
Szeged, 1997, 75–98.

A bűnbeesés és a megváltás, illetőleg a megtestesülés és a kereszthalál dogmatikai összefüggéseit szemléltetik, írja Bálint Sándor, mindezek a szövegidézetek és különösen a barokk művészetben megtalálható, de a 20. századig továbbélő metszetek, képi ábrázolások. Már a középkori legendákban, így a *Legenda Aureában*, a *Háromkirályokat vezérlő csillagban* is felbukkan a Kis Jézus kereszttel és a töviskoronával a fején. Reneszánsz előképre vezethető vissza az alvó Jézuskának a Kálvária kínszökevényekkel együtt történő ábrázolása. Bálint Sándor több hazai ikonográfiai példát is említ: a keresztet farigcsáló Gyermek Jézus ábrázolását Nagynyárádról, a mátraverebélyi kegytemplom szószékekén álló, s hatalmas keresztet tartó Jézus szobrát, valamint a celldömölki apátsági templom kincstárában lévő domborműves Kis Jézus faragást.¹ Más példák még összegyűjtésre várnak. Szilárdfy Zoltán kis szentképeket bemutató köteteiben barokk grafikus ábrázolásokat, s számos, színes 19-20. századi szentképet mutat be, jelezvén, hogy ezek az ikonográfiai témák nagyon népszerűek voltak az elmúlt évszázadok vallásosságában, lelkiségében.²

Folklor líra

A Gyermeke Jézus szenvedése eszközeivel együtt a folklor líra számos alkotása is őrzi. Bennük a folklor jellemző hagyományossága következtében középkori és barokk elemek, s az újkori szentimentalizmus félnépi alkotás-motívumai egymás mellett találhatóak. Az ország több vidékén ismert az a középkori gyökerű karácsonyi ének, amelynek szövegében felbukkan a Kis Jézus születése és a kereszthalál gondolatának összekapcsolása:

*Paradicsom mezejében
Arany színnye leterítve
Azon vagyon rengő bölcsű
Abban fekszik az Úr Jézus.*

*Jobb kezében aranya vessző,
Bal kezében arany alma.
Megziggintá a vesszeje
Zúg az erdő, cseng a mező.*

³Kríza Ildikó:

A legendaballada.
Akadémiai Kiadó,
Budapest, 1982, 111,
illetve 168–169.

*Sose láttam szebb keresztfát,
Mint Úr Jézus keresztfáját,
Mert a vérrel virágozik,
Szentlélekkel gyümölcsözik.*³

Archaikus imádságok

⁴Erdélyi Zsuzsanna:
*Hegyet hágék, lőtőt
lépék.* Kalligram,
Pozsony, 1999,
705–709.

A Gyermeke Jézus és a nagypénteki kereszthalál eszközei motívumként felbukkannak az archaikus imádságokban is. Az Erdélyi Zsuzsanna gyűjteményében imádságként közölt, láthatóan több szövegtípusból kontaminálódott szöveg⁴ gyökerei visszamennek Simeon jövendölésére és az apokrif hagyományra, miszerint Jézus előre megjövendöli anyjának, Máriának saját eljövendő szenvedését.⁵

Ugyancsak középkori gyökerű motívum Mária álma, amelyben Mária megálmodja Szent Fiának kereszthalálát. Egyes változatokban Betlehemben a szülés után elaludt Máriát a Kis Jézus költi fel, s megkérdezi, miért sír. Mária válasza, hogy megálmodta, milyen halál vár Fiára. Silling István bácskai gyűjtéséből ezt idézem most:

⁵Erdélyi Zsuzsanna:
Aki ezt az imádságot...
Kalligram, Pozsony,
2001, 705–709.

*Aluszik a boldogságos Szűz Mária Betlehembe.
Oda megy a szent fia,
Kérdi tőle: Aluszol, édesanyám?
Aludtam, de már nem alszom,
Mert véled rosszul álmodtam,
A zsidók megfogtak, megkötöztek,
Epével és ecettel megittattak,
Három vasszeggel a keresztre feszítettek.*

⁶Silling István:
Boldogasszony
ablakában.
Forum–Agapé, h. n.
1992, 89. Változatokat
lásd még: Kríza Ildikó:
i.m. 112.; Erdélyi
Zsuzsanna: *Hegyet
hágék, lőtőt lépék.*
Kalligram, Pozsony,
1999, 1025–1027.

*Ne sírj, ne ríj, édesanyám,
Mert az igaz léssen.
Aki ezt az imádságot este-regge elmondja,
Hét halálbüntű megszabadítom.⁶*

A szövegek egy újabb csoportjában a Kis Jézus maga jövődöli meg szenvedését és kereszthalálát.

*Jézus gyermekkorában
Názáret városában
Faragcsált Szent Józseffel,
Kedves nevelőjével.*

....

*Elkészült a szent munka,
A kis rózsza-keresztfa,
Jézus mint egy méhecske,
Szűz Anyához szállt vele.*

....

*Mondja a Szűz Mária,
Lelkem szép mennyországa,
Mit jelent a keresztfa?
Kis Jézust megcsókolta.*

*Jézus anyját öleli,
Édes csókkal illeti,
Kedves anyám, megmondjam?
Ez az én halálágyam.⁷*

⁷Kríza Ildikó: i.m. 113.

Magam a medvesalji Dobfenéken (Szlovákia) vettem magnetofonra a most Kríza Ildikótól idézett, s a Gyermek Jézus álmát elbeszélő éneket. Ezt az apokrif történetet Varga Lajos népköltő *Verses Szentírásából* is ismerjük. A hosszú, érzelmesen megfogalmazott történetből, amely a csipkefa (rózsafa) teremtésmondája is egyúttal, csupán egy rövid részletet emelek ki:

*Kis kezeivel az Üdvözítő gyermek,
Csinált azokból egy piczinyke keresztet...*

*És így szólt: „jó anyám, nézd csak mit csináltam
Ilyen lesz egykor az én halálos ágyam!”*

⁸Varga Lajos: *Verses
Szentírás vagy Biblia.*
Eger, é. n. 343.
(nagyalakú kiadás).

Nem kizárt, hogy a szóbeli hagyomány mellett szentképi ábrázolások is ihlették Varga Lajost története megfogalmazásakor.⁸

⁹Bálint Sándor: i.m. 26.

¹⁰Erdélyi Zsuzsanna:
Aki ezt az imádságot...
Kalligram, Pozsony,
2001, 193–195,
209–210, 245–246,
253, 267, 299.

A karácsonyi Gyermekek Jézus és a nagypénteki szenvedés együttes említése nem csak a magyar költészet és képzőművészet témája. Az ikonográfiai témát Bálint Sándor egyértelműen a dél-német hagyományra vezeti vissza.⁹ Az archaikus imádsággöltészet számos európai párhuzamát idézi Erdélyi Zsuzsanna Mária álmára vonatkozóan, példákat pedig a horvát, a szerb, a román, az olasz, a spanyol és a walesi népköltészetből hoz.¹⁰ Jeleként annak, hogy a keresztény tanításból, s annak alapján egész Európában hasonló, közös lírai költészet alakult ki a szóbeli hagyományban.

A kised Jézus a kínzóeszközökkel.

18. század végi rézmetszet, Szilárdfy Zoltán gyűjteményéből

Ferenc magához ölelte a Gyermek Jézust

BARSI BALÁZS

Született 1946-ban. 1964-ben belépett Szent Ferenc rendjébe. 1982-től teológiai tanár. Legutóbbi írását 2001. 6. számunkban közzöltük.

Assisi Szent Ferenc és az ő lelki fiai: Szent Antal, Szent Bonaventura, boldog Scotus János és még sokan mások, mind megölelték a Gyermeket. Kapcsolatuk erős, egzisztenciális és maradandó kapcsolat volt a Gyermek Jézussal, Isten megtestesült Fiával, illetve Isten Fiának megtestesülésével.

Hogy ez a kapcsolat, ez az ölelés milyen teljes volt, azt az is mutatja, hogy átfogta az értelem (dogmatika), az akarat (erkölcs), és az érzelmek egész területét, sőt az érzékekét is: látni akarták, érinteni, kommunikálni vele, ahogy egy kicsi gyermekkel kommunikálni lehet.

Szent Ferenc az első évezred karácsonyát örökölte, melynek középpontjában az értelmi megfontolás állott. Karácsony titkának nagy tanítója, Szent Leó pápa karácsonyi beszédeiben állandóan visszatérnek a következő fordulatok: „Ismerd fel”; „Fontold meg”; „Ne feledd el soha” — Mit? Azt, hogy Isten Fia valóságos ember lett és minket isteni természetének részesévé tett.¹ Tehát van, amit fel kell ismerni, meg lehet érteni (hiszen tanítani kell) és meg kell fontolni Jézus születésében. Ezek igazságok, hatalmas tények, amelyeket az ókeresztény egyház éppen az evangéliumok Jézusát védve fogalmazott meg a nagy krisztológiai zsinatokon.

Egy rádióműsorban hallottam, hogy egy külföldre szakadt magyar szerzetespap, aki elhagyta hivatását, majd később keresztény katolikus hitét is, imígyen nyilatkozott: „...már az evangéliumok is meghamisították Jézus alakját, én visszamentem az evangéliumok mögé: az igazi Jézushoz...” Szerettem volna megkérdezni tőle: milyen tudományos módszerrel és milyen dokumentumok alapján dolgozott? Kijelentésében azonban volt valami hallatlan nagy vigasztalást adó állítás. Áttételesen ugyan, de megvallotta, hogy a katolikus egyház Jézusa azonos az evangéliumok Jézusával, s ha valaki valamiért nem akarja elfogadni az egyház Jézusát, akkor az evangéliumok Jézusát sem fogadhatja el, ha logikusan gondolkodik, mert a krisztológiai szent zsinatok Jézusa ugyanúgy egylényegű az Atyaistennel, mint az evangéliumok Jézusa (Jn 10,30: „én és az Atya egy vagyunk”), és ugyanúgy két akarata van: egy isteni (mindenható) és egy emberi (nem mindenható); és két tudása van: egy isteni (mindentudás) és egy emberi (nem mindentudás); és ugyanúgy egyetlen „Én”-je van, mely azonos az Örök Isten Második Személyével. Ha Jézus nem ez, akkor Isten nem lett emberré. Ha Jézus csak Isten, akkor emberi teste, emberi

¹Ld. *Sermo 1.*
In: *Nativitate Domini 1-3:*
PL 54,190-193.

élete és halála szemfényvesztés. Ez ellene mond a történelemnek. Ha pedig Jézus nem Isten, akkor az emberiség legnagyobb gonosztevője, mert becsapott bennünket, és több ember halt meg érte és miatta — tudva, hogy Jézus elvezeti őt a föltámadás dicsőségébe —, mint amennyi meghalt Hitlerért, Sztálinért, illetve miattuk. Szent Ferenc tudta azt, amit tudni kell Jézusról, és fel is fogta értelmével. Ez a tudás hitünk erős alapja, mert ez a tudás egy személyre vonatkozik, aki szeret. Félreértik azok Assisi Szent Ferencet, akik az érzelmek trubadúráját látják benne, és nem veszik észre a nagy gondolkodót, aki képes volt új és eredeti módon belegondolni a megtestesült Ige misztériumába, illetve az Ige megtestesülésének a misztériumába.

Ő nem volt antiintellektuális. Eme irányzat egyébként is az entellektüelek eltévelyedése: az egyszerű hívő nép soha nem antiintellektuális. Ferenc csupán a teológiának azt a művelését utálta, amely a tanítás, a katedra, a könyvkiadás stb. által meg akar gazdagodni. Illetve az olyat, amely meglegszik a tudással, holott ennek a tudásnak van egy egészen sajátos jellege: ha valaki úgy ahogy felfogja, hogy egy végtelen, teremtmény, szellemi, önmagának tökéletesen elégséges Isten érette emberré lett, hogy vele közölje isteni természetét; és ő (aki ezt felfogja) tovább paráználkodik, hazudik — vagy csupán langyos marad; és képes úgy beszélni erről a valóságról, hogy soha nem gyullad fel a szíve, nem ragyog a szeme, nem változik el a hangja: az valójában nem értette meg ennek az igazságnak a legsajátosabb jellegét, illetve ellenáll neki. Erről, illetve ezekről írja Szent Ferenc: „Azt mondja az Apostol »A betű öl, a léte pedig élte« (2Kor 3,6). Betű által halnak meg azok, akik csak a szavakat óhajtják tudni, hogy így bölcsebbnek tűnjenek fel másoknál; s így akarnak nagy vagyont szerezni, hogy azt rokonaik és barátaik közt szétoszthassák. És betű által halnak meg azok a szerzetesek is, akik nem akarják követni a Szentírás (szó szerint: a szent betű) szellemét, hanem beérik a szavak merő tudásával és értelmezésével“ (7. *Intelem*).

Ez a kis intelem fontos tudománytani megjegyzést rejt magában. A keresztény teológia, amely a megtestesüléssel, megváltással foglalkozik, sajátos, újfajta értelmi tevékenységet követel: az akarat azonnali megmozdulását. Ha az akarat nem mozdul, akkor félreértés történt, vagy ellenállás a kinyilatkoztatott igazságnak. A $2 \times 2 = 4$ nem követeli életem megváltoztatását, csak annak tudomásulvételét, hogy $2 \times 2 = 4$. Ha ezt tudomásul veszi valaki és továbbra is szeretőt tart felesége mellett, vagy sikkasztásra építi anyagi egzisztenciáját — az igazság nem csorbul. Ez az igazság nem követel tőle többet. Ám az a dogma (igazság), hogy Isten emberré lett, az akarat megmozdulását követeli. Ha az akarat mégsem mozdult meg ezen dogma erőterében, akkor igenis a megértéssel van baj, mert ezt a dogmát úgy fogja fel, úgy tanítja, úgy adja tovább, mintha nem követelné a legteljesebb megtérést.

Így mérgezett anyagot ad át. A mérgezést a stílusban adja át: a hideg, ún. tudományos stílusban. Persze itt nem arról van szó, hogy lírai költeménnyel szakítsa meg teológiai fejtegetését vagy egyetemi előadását — de arról igen, hogy bizonyos stíluselemek mutassák, érzékeltessék ezen igazság új, az egész embert elkötelező voltát. A ferences voluntarista iskola a mai keresztényeknek ezt üzeni: az akarat a hit igazságainak területén igenis a megismerőképeség részeként működik.

„Ferenc és Klára Szentlélektől megvilágosított értelme minden képességét latba veti, hogy jobban megértse Istent Jézus Krisztusban. Szent Ferenc *Magyarázott Miatyánkja* ennek az Istent egyre jobban megismerni, szeretni akaró törekvésnek kiváló illusztrációja: »Ragyogjon fel bennünk a Te ismereted, hogy felismerjük, milyen a Te jótéteményeid szélessége, ígéreteid hosszúsága, fönséged magassága és ítéleteid mélysége« (MKif 3).

De az ő szemükben a szeretet világossága a legjobb kulcs a valódi lelki megértéshez, amely nem teoretikus, hanem cselekedeteink igazi megtéréséhez vezet: »A testvérek kérdésére: vajon kedvére van-e, hogy a Rendbe felvett tudósok a Szentírást tanulmányozzák, így felelt: nekem az a tetsző, ha Krisztus példája szerint, akiről azt olvassuk, hogy inkább imádkozott, mint olvasott, az imádság gyakorlását nem mellőzi, sem arra nem törekszenek, hogy tudják, mit kell beszélniök, hanem hogy a hallottakat megtegyék, s midőn megtették, azt megtevésre másoknak is előterjesszék. Akarom, hogy testvéreim evangéliumi tanítványok legyenek, s így az igazság ismeretében előre haladjanak, hogy a tiszta egyszerűségben megerősödjének, és a galamb együgyűségét a kígyó ravaszságától el ne válasszák, mint az isteni Mester áldott szóval is egybefűzte« (LM 11,1). Arra is figyelmezteti testvéreit, hogy a hit megértésében el kell kerülni az ismeret gyümölcseit kisajátítani akaró kísértéseket (Int 2,7).

Az ima Ferenc és Klára számára a megértés, a bölcsesség és lelki megkülönböztetés iskolája (ld. LM 11,2; L 40–41). Minden erejükkel azon igyekeznek, hogy a hit adataiban, amelyet értelmük felfogott, észrevegység a belső összefüggést és annak jelentését mindennapi életükre vonatkozóan. Klára így ír *Végrendeletében*: »Mi tehát, miután elköteleztük magunkat az Úr útján, vigyázzunk, hogy arról soha le ne térjünk hanyagság vagy tudatlanság által« (Kl Végr 22).²

Hogy mennyire eredeti módon gondol bele Ferenc a megtestesülés misztériumába, álljon itt bizonyítékul az 5. *Intelem* egy részlete: „Szívleld meg, ó ember, milyen nagy kitüntetésben részesített téged az Úristen, mikor test szerint szeretett Fiának képére (*imago*), lélek szerint pedig saját hasonlatosságára (*similitudo*) teremtett és alkotott téged.”

Vagyis Ferenc az ember teremtését a megtestesült Ige, illetve az Ige megtestesülésének erőterében gondolja el a bűnbeeséstől füg-

²Michel Hubaut: *Krisztus a mi boldogságunk*. Agapé, Újvidék, 1991.

getlenül. Ezt a csodálatos teológiai meglátást majd egyik lelki fia, a ferences boldog Scotus János fejti ki filozófiai fogalmakkal. Egyébként neki, boldog Jánosnak is megjelent a Gyermek Jézus, és megölelte.

Az lehetetlen, hogy ha Ádám nem vétkezik, Krisztus nem jön el, az Ige nem testesül meg. Ez az aránytalanság önmagában is elviselhetetlen, hogy ti. a legnagyobb rossz, a bűn eredményezte a legnagyobb jót, a megtestesülést. A megtestesülést (*incarnatio absoluta*) semmi sem váltja ki Istenből, hanem Isten akarja, mert neki így tetszik: szeretetből, öröktől fogva függetlenül a bűntől, és csakis a megtestesülésben akarja a mindenséget.

Meglepő, hogy már Kr. u. 200 felé Tertullianusnál megjelenik ez a gondolat, de Ferencnél és a ferences gondolkodóknál tör a felszínre, majd John Henry Newman bíborosnál. Hogy a magyar Schütz professzor úr valóban teológus, és nem csak teológiai tanár, az többek között abból is látszik, amilyen stílusban ír a megtestesülésről a *Krisztus* című művében, és amilyen tisztelettel, fejhajtással és elismeréssel szól a ferences meglátásról ezen könyvének 240. oldalán — úgy látja, hogy a mérleg nyelve (ti. annak mérlegelésében, hogy csak a bűn miatt lett megtestesülés, vagy attól függetlenül is lett volna) Scotus felé billen. Az utána jött nem egy teológiai tanár szörszálhasogatásnak minősíti ezt a nagy Szent Ferenc-i látomást, amely előtt a piarista professzor is tisztelettel és csodálkozva áll. Annyit azonban meg kell jegyezni, hogy az igazi tudományban, mint a krimiben is, el lehet bukni egy hajszálon. Természetesen szó sincs az eredeti bűn tagadásáról vagy a megváltás lekicsinyléséről — és semmiféle automatikus krisztikus evolúciót nem ismer Ferenc. Ő és fiai csak megfontoltak valamit a megtestesülés misztériumában.

Ez a megfontolás magában foglalja az akarat mozdulását is, és az érzelmekét. Ferenc a boldogságtól sír a greccioi karácsonyi éjszakában, és mint diakónus ő prédikál, de prédikációjában kerüli Jézus nevét; mint szerelmes szerelmének nevét, mert a nagy szeretetben van valami szégyenféle, valami szemérmesség.

Látni akarja a Kisdedet, ezért rendez élő Betlehemet, de ez a látás sohasem színpadias és pásztorjátékos, hanem eucharisztias, liturgikus és megrendült:

„Ismérjétek fel méltóságotokat, pap testvéreim, és szentek legyetek, mert ő szent. És mivel ezen szolgálat címén mindenki más fölött megtisztelt benneteket az Úristen, azonképpen ti is mindenki másnál jobban szeressétek, tiszteljétek és becsüljétek őt. Nagy nyomorúság és szánalomra méltó gyarlóság, hogy bár olyan közel tudjátok őt magatokhoz, mégis más dolgokkal törődtek a világon. Rettegjen minden ember, reszkessen az egész világ és örömtől repessen az ég, midőn az oltáron a pap kezében nyugszik Krisztus, az élő Isten Fia. Ó, csodálatra méltó nagyság és bámulandó méltóság! Ó, fölséges alázatosság! Ó, alázatos fölség,

hogy a világegyetem Ura, Isten és az Isten Fia annyira megalázza magát, hogy üdvösségünkért a kenyér szerény színe alá rejtezik. Lássátok meg, testvéreim, Isten alázatosságát és öntsétek ki szíveteket előtte. Alázzátok meg magatokat, hogy felmagasztaltassatok általa. Semmit se tartsatok tehát vissza magatokból, hogy egészen magához fogadjon benneteket az, aki egészen odaadja magát értetek”.³

³Az egész rendnek írt levél. 23–39.

Ferenc nemcsak a vizualitás evangéliumi kultúráját adta nekünk, hanem arra is megtanított, hogy egész testével higgyen az ember Krisztusban, hogy egész testével imádkozzék:

„Veri mellét, sóhajt, sír, nyög, hangosan beszél, leborul, felemeli az ég felé kezét...” Testvérei néha meglepik magányos imáiban: „Megannyiszor megfigyeltem: hangos nyögések közt rimánkodott az isteni kegyelemért a bűnösök számára, és keserves zokogással siratta az Úr kínszenvedését, mintha szeme előtt folyt volna le. Látták imádkozni éjjel, amint karját kereszt módjára széttárta, miközben egész teste felemelkedett a földről, és fénylő felhőkkel volt körülveve. A teste körüli csodálatos fényesség volt bizonyosága lelke csodálatos ragyogásának” (LM 10,4). Ferenc úgy beszél és imádkozik, mint egy igazi déli ember: kezével. A Szentlélektől áthatott teste valóban imádsággá változott. Az ima sokféle mozdulatára tanítja meg testvéreit. Az állva mondott ima a Krisztussal feltámadt fiak imádsága, a térdelve mondott az Úr szolgájának imája, a földre borulás az Istent imádó és bűnbánó ember mozdulata. „A testvérek, akik együtt éltek vele, jól tudták, milyen gyakran fordult meg ajkán Jézus neve, mily édes és kellemes, mily gyöngéd és szeretetteljes volt a róla való beszélgetés. A száj a szív bőségéből szólt, és szeretetének kiapadhatatlan forrása betöltötte egész valóját és kiáradt a világba. Legbensőségesebben összeforrt Jézussal: Szüntelenül Jézust hordozta szívében, Jézust hordozta ajkán, Jézust hordozta fülében, Jézust hordozta szemében, Jézust hordozta kezében, Jézust hordozta minden porcikájában” (1Cel 115).⁴

⁴Michel Hubaut: i.m.

Mіндеzt jelenti, hogy Assisi Szent Ferenc magához ölelte a Gyermek Jézust.

Az ifjú és az agg

A fordítás alapjául szolgáló mű: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Francke Verlag, Bern und München, 5. fejezet, 8. §, 108–112.

Olyan toposz ez, amely a késő ókor lelkületéből fakadt. Minden kultúra korai és virágzó korszakában magasztalják az ifjút és tisztelik az öregkort. Csak a késői korszakok alakítanak ki olyan emberideált, amelyben a fiatalság és az öregség ellentéte kiegyenlítő-désre törekszik.

Cicero (*Cato maior* 11, 38) kijelenti: *Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid, sic senem, in quo est aliquid adolescentis, probo.* — *Én azt az ifjat dicsérem, akiben van valami öreges, és hasonlóképpen azt az öreget, akiben van valami az ifjúból* (Némethy Géza fordítása).

Vergilius (*Aeneis* IX 311) a gyermek Iulus férfiúi értelmét magasztalja:

¹Más volt a helyzet
Télemakhosznál
(*Odüsszeia* I. 297
és II. 270).

Ante annos animumque gerens curamque virilem.

(...) Csak a bájos Iulus

(...), ki korára kamasz, keblében azonban

férfiú (...) ¹

(Lakatos István fordítása)

Ovidius az érett férfikor és az ifjúság közötti összefüggést isteni adományként magyarázza, amely csak császároknak és félisteneknek adott meg (*Ars* I 185 k.). Valerius Maximus elismeri Catóról (III 1, 2), hogy zsenge ifjúként már birtokában volt a szenátushoz méltó komolyságnak. Egy korán meghalt fiú dicséretére mondja Statius (*Silvae* II 1, 40), hogy olyan nagy erkölcsi érettség jellemezte, amely meghaladta fiatal korát. Ugyanebben a korban azonban már patetikus túlzással is találkozunk: a dicsérendő ifjú az *idős ember* kiforrottságával rendelkezett. Silius Italicus (VIII 464) így jellemez egy fiút: „éles-eszűsége felér az időskorúakéval”. Ifjabb Plinius egy tizenhárom éves leány halálán kesereg: egyesült benne a kislányok bájosága az öregek bölcsességével, a matróznak méltóságával (*suavitas puellaris, anilis prudentia, matronalis gravitas*; *Ep.* V 16, 2). Hasonlóan beszél Apuleius egy ifjúról (*senilis in iuvene prudentia*; *Florida* IX 38). A példák azt mutatják, hogy a *puer senilis* az 1. és 2. század fordulóján toposzá vált. 400 körül Claudianus szívesen használja (például Probius és Olybrius konzulokhoz írt panegirikusában). Iulianosz, a justinianusi kor egyiptomi prefektusa epigrammába foglalja (*A. P.* VII 603):

— Kháron bösz! — Ugyan, inkább jó... — Az imént tovahurcolt egy ifjút! — *Fiatall volt, de a lelke öreg...*

— Már sose lesz boldog! — Sose búsul... — *A házasság-örömről mit se tudott! — Sohasem gyötri a hitvesi nyílg...*

(Majtényi Zoltán fordítása)

A második szofisztika idején is találkozunk ezzel a toposszal, sőt olykor a fordítottjával is: „öreg ember ifjúként”. Tüanai Apollóniuszról azt írja Philoztrátosz (VIII 29), hogy nem tudni 80, 90, 100 vagy még magasabb kort ért-e meg, vagy hogy egyáltalán meghalt-e. Aggastyánként teste állítólag teljesen „sértetlen” volt, sőt még bájosabb, mint ifjúkorában. Eunapiosz Julianus császárt „ifjúi külsőben megjelenő idős férfiúnak” nevezi. A latin nyelvű Apollónius-regényben (29. rész) feltűnik egy orvos, aki *aspectu adolescens et (...) ingenio senex*.

A *puer senilis* vagy *puer senex* tehát a pogány késő ókor sajátos-sága. Jelentősége azzal természetesen csak növekedett, hogy megfelelője a Bibliában is megtalálható. Tóbiásról azt olvassuk, hogy mindenki között ő volt a legfiatalabb, tetteiben mégsem volt semmi gyerekes: *cumque esset iunior omnibus (...), nihil tamen puerile gessit in opere* (Tóbiás Könyve 1,4). A Bölcsesség Könyve 4,8 kk. tiszteletreméltónak mondja az idős kort, amit azonban nem az évek számával kell mérni: „a belátást az ember számára az ősz haj hozza meg”. A Vulgata így írja: *cani sunt sensus hominis*. Itt az idős ember ősz haja tehát a bölcsesség képi kifejezése, amely az öregséggel jelenik meg. Ez az öregekre jellemző bölcsesség azonban fiatal emberekben is meglehet. Ez a *puer senex* bibliai megfelelője. „Ősz” (*canus*), „ősz haj, öregség” (*canities*) metaforaként kerülnek át az egyházatyák nyelvezetébe: *canities animae* (Ambrosius); *canities morum* (Augustinus); *canities sensuum* (Cassianus). (...) Prudentius szerint a tizenkét éves Eulália gyermeki illendőségével az idősek bölcsességéhez közelített:

*Moribus et nimium teneris
Canitiam meditata senum.*

²J. Smolitsch: *Leben und Lehren der Starzen*. 1836, 99.

³*Poete I.* 424, Nr. XXXI. 9; *Poetae II.* 90, 183; 135. 1. versszak; 277, 17; *Poetae III.* 430, 1. kk. Hugo Primas ed. W. Meyer, 92, 107; *Ligurnius I.* 286.

⁴Matthaeus de Vendôme: PL 205, 959C és 934C; SB München 1872, 620 Faral: 130, 45 kk. Galfridus of Vinsauf a *Poetria nova*

Claudianus ezt a szokást folytatja, amikor *canities animi* miatt méltatja Manlius Theodorus konzult (XVII 21). A *puer senex* toposz egy gyakran olvasott szöveg révén mélyen belevésődött a nyugati kultúra emlékezetébe. Nagy Szent Gergely ezekkel a szavakkal kezdte Szent Benedek életrajzát: *fuit vir vitae venerabilis (...) ab ipso suae pueritiae tempore cor gerens senile (csodálatos életű férfi volt (...) gyermekkorától fogva időshöz méltó értelmű)*. A kifejezés hagiográfiai klisévé válik, hatása még a 13. században is érezhető. De a fordítottja is előfordul. A keleti egyházban a szerzetesség, bibliai szavakkal megerősítve (Mt 18,3; Mk 10,15; 1Pt 2,2; 1Kor 3,2) becsülte a spiritualizált gyermekiség ideálját (vö. Pachomius, *Bibl. der Kirchenväter* 31, 1917, 787). Makarioszt, a pusztai atyát (megh. 391-ben) már ifjúként „agg gyermek”-nek nevezték (PG 67, 1069 A; Fr. Dormseiff utalása). Még egy 18. századi sztarecről is ezt írták: „Az Úr már ifjúságában bölcseséget, alázatot és aggastyánkori értelmet adott neki”².

A *puer senex* toposz mind világi, mind egyházi használatban dicsérő sémaként még a 17. században is eleven volt.³ Alain de Lille Juvenist, az ideális embert az időskor előnyös vonásaiban részesi-

ajánlásában III. Incét „senex iuuenis”-ként méltatja (Faral: 198, 23). A mű fő részében ötször fordul elő a motívum (174. sor és k.; 674–686. sorokban három variációban, 1309. sor és k.); ugyanebben a *Documentumban* kétszer (Faral: 295, 57. § és 303, 101. §). A motívum frázissá változott. Piramisra éppúgy mondják (Lehmann: *Ps. ant. Lit.* 31), mint Hippolitusra (John of Garlandia, *Integumenta Ovidii* ed. Ghisalberti 1933, 507. sor és k.). Parodisztikusan fordul elő az „elégikus komédiában” (Cohen: I. 140, 265 és 196, 15 és 207, 296).⁵ Jacob Bernays: *J. J. Scaliger*. 1855, 176.
⁶Passio SS. Præpetuæ et Felicitatis ed Van Beek. 1936, 32, 6. és k. Jézus mint puer senex: W. Bauer. *Das Leben Jesu im Zeitalter der nt. Apokryphen*. 1909, 313.
⁷Laotse: *Tao te King*. Ford. R. Wilhelm, 1911, VII.
⁸Wilh. Filchner: *Sturm über Asien*. 1924, 218.
⁹Ernst Komemann: *Römische Geschichte I*. 1938, 36.
¹⁰Georg Rosen: *Dzselâl-ed Rumi Mesnewi* című művének fordításában, 1849, 28.

ti (SP II 385). Több 12. és 13. századi latin poétikában a toposz modoros játszadozássá fajult.⁴ Joseph Justus Scaliger a tizenöt éves Hugo Grotius,⁵ Góngora pedig a nápolyi alkirály méltatására alkalmazza:

Florido an anos, en prudencia cano
(Élete virágában, ősz öreg bölcsességgel)

Tehát a vergiliusi *puer maturior annis* a Flaviusok korától *puer senex* lesz, amit aztán Claudianus panegirikuszában a magas méltóságot viselőkre alkalmaz. Magyarázhatnánk a késői ókor manierizmusával, amely előszeretettel használ ellentétes értelmű kifejezéseket, de mégiscsak egy új embereszményt takar (Plinius, Apuleius). Pogány vallási motívumok keverednek hozzá Philosztratosznál. Igen különös aztán a 2. századi afrikai mártírok látomása. Isten a látomásukban „ősz öregember, akinek haja hófehér, ábrázata ifjú”⁶. Ennek nincs köze irodalmi reminiscenciákhoz, mégis érthetővé teszi, hogyan került bele a toposz a szerzetesi ideálba és a hagiográfiába.

Ha valamivel még mélyebbre ásunk, azt találjuk, hogy a különböző vallásokban a szentként tisztelt személyeket a gyermekkor és az öregkor összekapcsolását eszközül véve jellemzik. Lao-Ce nevét „öreg gyermek”-nek is fordíthatjuk.⁷ A buddhista szent, Tsong-Kapa (szül. 1357) születését így írják le: „Amikor az asszony egy napon lement a kúthoz, hogy vizet merítsen, a vízben egy csodálatosan szép férfiarcot pillantott meg. És amíg elmerült a kép látványában, erős fiúgyermeket szült, akinek hosszú haja és nagy fehér szakáll volt”⁸. Az etruszk istenek között találjuk Tagent, „az ősz hajú és aggastyán bölcsességű csodagyermeket, akít egy tarquiniusi földműves szántott ki a földből”⁹. Az iszlám előtti arabok természettiszteletéből került át az iszlámba a Chidhir mesefigura. Chidhir „virágzó, el nem múló szépségű ifjúként jelenik meg, de bájai közé vegyül az öregkor éke, a fehér szakáll is”¹⁰. Az *Ezeregy éjszakában* (E. Littmann VI. 3 és kk.) Dzsaliád királynak és fiának, Vird Kánnak történetében főszerepet játszik a tizenkét éves Ibn Simas vezír, aki „korát tekintve fiatal, értelmére nézve öreg”. Clemens Brentano *Godwi* című történetében ezt olvashatjuk: „A fiatal ember minden könnyelműsége ellenére kimondottan jó, és gyakran, ha pillékönnyedséggel mellettem jár, a vének komolysága és tapasztalata beszél belőle”.

Az olyannyira eltérő eredetű tanúbizonyságok egybehangzása azt mutatja, hogy egy archetípussal, a C. G. Jung-i értelemben vett kollektív tudattalan képével van dolgunk. Ilyen őstípusokkal találkozunk még egyszer-kétszer. A késői római kor és a keresztény ókor évszázadai tele vannak olyan látomásokkal, amelyeket csak a tudattalan segítségével érthetünk meg.

Molnár Andrea fordítása

„Ha valaki csak egyetlen gyermeknek is fájdalmat okoz...”

HUBERTUS
LUTTERBACH

Karácsony ünnepe mint a gyermekek iránti keresztény gondoskodás kiindulópontja

Született 1961-ben. Egyetemi tanulmányait Münsterben, Bonnban és Rómában végezte, ahol katolikus teológiát, filozófiát és művészettörténetet tanult. Kutatóként dolgozott a Princeton és Yale egyetemeken. Jelenleg az esseni egyetem Egyháztörténelem Tanszékének professzora.

A karácsonyi ünnep jellegének megváltozása

Friedrich Fröbel, a 19. század egyik legismertebb pedagógusa, karácsony ünnepéről szólva elsősorban a „valódi gyermeki boldogság érzését” hangsúlyozta. E nagy gyermekbarát, akinek nevéhez az első óvodák is kapcsolódnak, Krisztus születésének ünnepében „általános gyermekünnepet” látott. Viszont a romantika kora előtt még nem ünnepelték a karácsonyt efféle rajongó szentimentalizmussal. Az új, érzelmeket hangsúlyozó felfogás a gyermek és a család 19. századi idealizálását tükrözi. A történész Thomas Nipperdey a felvilágosodás kori pedagógusok szemléletével összehasonlítva így jellemzi a romantika újszerű gyermekképét: „A közömbösség, távolságtartás, illetve szigorúság helyébe ekkor pozitív érzelmi kapcsolatok lépnek, melegség és gyermekközpontúság. A gyermekekkel való foglalkozáshoz a spontán odafordulás, a szórakozás és a kikapcsolódás fogalmi társulnak.” A gyermekek „istenítése” még ma is sok családban jellemzi a karácsonyi ünnepet. Akinek pedig nincsenek gyermekei, vagy már elhagyták, annak ilyenkor különösen hiányoznak; vagy ha a szülők túl szegények ahhoz, hogy gyermekeiket megajándékozzák, de ami még rosszabb, a család már szétesett, akkor mindezt karácsonykor sokkal fájóbban érzik át, mint máskor.

Visszatekintve karácsony ünnepének átszellemülése meglepő lehet, eredetileg ugyanis a gyermekeket nem karácsonykor ajándékozták meg, hanem egészen a 16. századig magától értetődően Myrai Szent Miklós ünnepén, akit hagyományosan a gyermekek védőszentjeként tartottak számon. Másrészt a karácsony eredetileg jóval kevésbé emlékeztetett arra, hogy a kereszténység bölcsőjénél egy isteni gyermek és egy szent család áll. Jézus születésének körülményeit sem nevezhetjük egyszerűnek: József kitarzott Mária mellett és támogatta őt terhességében, jóllehet gyermekét nem ő nemzette. A szülés után, a nehéz életkörülmények ellenére Mária és József együtt gondoskodott a megszületett gyermekről: először Betlehemben, majd Názáretben. Felnőttként pedig maga Jézus is isteni gyermekbarátként lépett fel a kicsik érdeké-

ben. Tehát a felebaráti szeretet keresztény parancsa, a Jézus körül összegyűlt Szent Család példamutató élete és Jézus gyermekekkel szembeni szeretetteljes magatartása vezetett oda, hogy a keresztények oly módon léptek fel a gyermekek védelmében, ahogyan az a kereszténység előtti korban még teljesen ismeretlen volt.

Az antik *pater familias* eszméje

Az antik görög és római felfogás szerint a családfő hatalma kiterjedt többek között a házasságból származó gyermekekre — függetlenül attól, hogy milyen korúak és családi állapotúak voltak —, valamint azok törvényes leszármazottaira is. A *pater familias* a családtagoknak szinte korlátlan módon parancsolt, már-már „autokrata uralkodó”-ként, ahogyan ezt a történész Otto Hiltbrunner megfogalmazza: „A *pater familias* saját kénye-kedve szerint fegyelmezhetette, vagy akár meg is ölhetette gyermekét (*ius vitae necisque*), az újszülötteket házából elűzhette (*ius exponendī*), bármilyen korú gyermekét eladhatta (*ius vendendī*), zálogba adhatta, vagy különböző szolgáltatásokhoz idegenek rendelkezésre bocsáthatta.” Jóllehet nem rendelkezünk pontos számszerű adatokkal az ilyen jellegű gyermekgyilkosságokra vonatkozóan, a történész W. V. Harris mégis meggyőzően jegyzi meg, hogy már nagyon korai időponttól kezdve a családfői hatalommal járó „gyilkossághoz való jogot” a gyermek utcára tevésének legitimálásaként lehetett értelmezni. Mi több: a *pater familias* görögök és rómaiak között elterjedt szemlélete Alexander Demant szerint más antik népekre is jellemző volt. A történész Bettina Eva Stumpp hangsúlyozza, hogy a jelenlegi kutatások nagyrészt igazolják az *expositio* tényleges előfordulását, s annak tolerálását a görög-római világban. Az *expositio*, ami főleg a lánygyermeket érintette, gyakran azzal a következménnyel járt, hogy „keritőnök nevelték — írja Stumpp —, és kiskoruktól kezdve prostitúcióra »képezték ki« őket; többnyire — mint a lelerc gyermekeket általában — szolgaként tartották őket, a keritőnök pedig esetenként az édesanyjuknak adta ki magát.”

A *pater familias* keresztény átértelmezése

Az első keresztények nem tehetek úgy, mintha nem vennének tudomást a környezetükben jelen lévő *pater familias* eszméjéről. A szeretet keresztény parancsa, a Szent Család példamutatása, valamint Jézus isteni gyermekszerelete még a lehetőségét is kizárta annak, hogy elfogadják a pogány szemléletet. Ebben a nehéz helyzetben a zsidóság mintájára „cselhez” folyamodtak. Vagyis ők is magukévá tették ugyan a *pater familias* ideálját, azonban oly módon, hogy a *pater familias* szerepébe egyedülként a mennyei Atyát helyezték: rajta kívül senki sem rendelkezhetett egy gyermek, Isten gyermekének élete és halála fölött. Ezzel párhuzamosan a keresztények ezt a jogot — mint korábban a zsidók is — minden földi apától elvitatták. Következményeit tekintve ez az „átértelmezés” humanizáló erővel hatott: a későbbiekben a kisgyermek élete is feltétlen módon méltó volt védelemre. A keresztények azért is jutottak oly messze a gyermekek értékének

megbecsülésében, mert Jézus éppen őket állította példaképként a felnőttek elé. Figyelemre méltó, hogy az Újszövetség a gyermekeken kívül egyetlen olyan társadalmi csoportról sem tesz említést, akiket Jézus átölelt és kezét rájuk téve megáldott volna. Az egyiptológus Aleida Assmann Jézus cselekedetét így helyezi korának kontextusába: „Az Úr bibliai szavait, melyek elsőként jelölik meg a gyermeket példaképként, a gyermekség-eszme történetének egészen újszerű mozzanataként kell értékelnünk.” Az evangélium egyik mondatára utalva — „Aki befogad egy ilyen gyermeket a nevemben, az engem fogad be” (Mt 18,5) — Assmann még pontosabban fogalmaz: „A gyermeket Jézus önmagáért becsüli.” Ezáltal a mindenekelőtt Krisztus földi születéséből kiinduló, azon alapuló gyermekekről történő keresztény gondoskodás az őskeresztény kor óta három fő területre vonatkozott: a keresztények elutasították az abortuszt; gondoskodtak a fogyatékos gyermekekről; védelmükbe vették a lelenc gyermekeket és az árvákat.

Az abortusz kérdése

Az antikvitás korának abortusz-gyakorlatával kapcsolatban az orvostörténész Robert Jütte így vélekedik: „Szinte teljes bizonyossággal feltételezhetjük, hogy a görög poliszokban ismeretlen volt az abortusz állami vagy jogi tilalma.” Az embriót „nem élőlényként” értékelő szemlélet Rómában is mérvadó volt. A terhesség-megszakítás morális-jogi megítélésében a kereszténység elterjedése, majd államvallásként történő elismerése után következett be „döntő fordulat”, ugyanis az abortuszt attól kezdve „szentségtörésnek” tekintették. Günter Jerouschek ennek indoklására a következő érveket sorolja fel: Mária terhessége, Jézus gyermekszerepeltete, végül pedig Isten apasága (és anyasága!) — mindez megvonja az embertől az élet feletti rendelkezés jogát. A középkorkutató Peter Landau szerint a keresztényeknek az emberi élet védelmében kifejtett tevékenységére abból is lehet következtetni, „hogy a középkor civiljogi forrásai a népjog korszaka után a 15. század végéig az abortuszt mint tényállást sehol sem ismerik”. Először az 1532-ből származó *Constitutio Criminalis Carolina* — amely 1871-ig a Német Birodalom teljes területén mint első és egyetlen büntetőjogi kódex volt érvényben — foglalkozott világi részről részletesen az abortusz bűncselekményével. Figyelemre méltó, hogy az említett jogi kódex lényegében az évszázadokon keresztül jóváhagyott egyházi mércét vette át.

A fogyatékos gyermekekről való gondoskodás

A fogyatékos gyermekekkel való keresztény bánásmód szintén az emberi élet védelmét mutatja. Idézzük ezzel kapcsolatban az antropológus Klaus E. Müllert, aki a különböző népek fogyatékos gyermekekkel való bánásmódjával kapcsolatos vizsgálódásait így foglalja össze: „A természeti népeknél azokat a gyermekeket, akik látható anomáliákkal, mindenekelőtt súlyos testi hibákkal jöttek világra, többnyire rögtön születésük után megölték. (...) A »nyomorékok« az ördög szülöttei voltak, így családjukra is csak sze-

rencsétlenséget hozhattak; ezért elkülönítették, majd elpusztították őket (...), hulláikat bedobták egy bokorba, vagy sietve elföldelték.” Az antikvitás görögsége is hasonló módon járt el, mi több, efféle tetteiket a törvényre hivatkozva próbálták igazolni: Platón a hasonló cselekedetéről többször is mint „magától értetődő” dologról szól; Szókratész szerint is „feltétlenül végezniük kell” anyjuknak torzszülött gyermekeikkel. Spártában valamennyi fogyatékos újszülöttet a Taigetosz hegyének egyik mély szakadékába vetettek. A nyomorék gyermekeket Arisztotelész szerint is azonnal „ki kell selejtezni”, és semmi esetre sem szabad felnevelni őket. A fogyatékos kisgyermekekkel való efféle bánásmód messze Görögországon túl is teret nyert, például Rómában. A szociáltörténeti háttér fényében tehát még inkább felmérhető a keresztények azon fáradozása, amit a gyermekek életének védelmében fejtettek ki. Idézzük újra Klaus E. Müllert: „először kétségtelenül a keresztények — pontosabban a papság — próbált megálljt parancsolni a »fajhigiéniá« eme formájának”.

Szent Ágoston tanítása

A minden emberre érvényes felebaráti szeretet, illetve a Jézus-hoz oly közel álló gyermekszeretet alapján Szent Ágoston fordult szembe határozottan a fogyatékos gyermekeket érintő gyilkosságokkal. Szerinte végeredményben minden embert összeköt közös származása: „Bárki, aki valahol a Földön emberként, tehát halandóként, értelemmel bíró lényként megszületett, még ha fogalmink szerint mégoly szokatlan is a testformája, s bőrszínében, mozgásában, hangjában, erejében és természetes adottságaiban másoktól bármennyire is eltér — még akkor se kételkedjék egyetlen hívő sem abban, hogy ők is az Isten által először formált embertől származnak. (...) A torzszülöttek is emberek, és ők is Ádám-tól származnak, mint mindenki más.” Amikor a Szent Ágoston által megfogalmazott, az ősegyház korától kezdve érvényes, minden ember közös eredetét valló alapelve utalunk, akkor szomorú fényben tűnnek fel előttünk azok a keresztény kultúrkörben 1933 után elkövetett szörnyűségek, amelyek a beteg, szellemileg és testileg fogyatékos gyermekek ellen irányultak. Ugyanakkor szembeötlő, hogy a nemzetiszocialista (gyermek)eutanázia programját ellenzők a bibliailag megalapozott hagyományokkal összhangban cselekedtek.

A lelenc és árva gyermekek megsegítése

Kezdetől fogva különösen kegyetlen volt a sorsa azoknak a gyermekeknek, akiknek a szülei meghaltak, vagy akiket kitagadtak — ők teljesen védtelenek voltak: „az Árvák — fogalmazza meg a történész Jens-Uwe Krause — az antik irodalomban, akár csak az özvegyek, védtelennek számítanak. Az elhagyatottsággal és a védtelenséggel metaforikusan mindig az árvaság hozható összefüggésbe”. Ezzel szemben a Jézus-követők a zsidó hagyományokban gyökerező folytonosság (ld. Jer 22,3) letéteményeseinek tekintették magukat, amennyiben — mint a történész Uta Lindgren állítja — az árvák érdekében kifejtett tevékenységük mennyiség-

ben és minőségben „különbözik a más vallásokban és kultúrákban megszokottól”. Az árva gyermekek megsegítését maga Jézus is az „irgalmasság hét testi cselekedetéhez” sorolja (Mt 25,34–46). De ugyanilyen nyomatékosan hatott Jézus szegényekkel történő azonosulásával kapcsolatos kijelentése: „Amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek” (Mt 25,40). Ezért az ősegyházban az a keresztény, aki semmiféle aktív szolidaritást sem vállalt az árvákkal, illetve javaiból nem juttatott a rászorulóknak, saját magát zárta ki a hívők közösségéből. Nem csoda, hogy Alexandriai Szent Kelemen megbotránkozik azon, hogy gazdag dámák luxusban élnek, mi több, egzotikus állatokat tartanak, miközben a szegényekről, különösen az árvákról tudomást sem vesznek. A hívők példaképeként elsősorban a püspököket kell megemlítenünk, akik az árvákat védelmükbe vették, hogy azután lehetőleg fogadókéssz keresztény családokhoz közvetítsék őket, de ha a kiközvetítés bármilyen okból nem történt meg, a nevelést saját maguk vállalták. Ezért állapíthatja meg a történész Jens-Uwe Krause, hogy a késő antik korban a „magánjellegű jótétemények” tekintetében keresztény hatásra „szemléletváltást” történt: „Tehetőős férfiak és nők szegényeket, különösképpen özvegyeket és árvákat karoltak föl, akik ekkor már sokkal inkább reménykedhettek ilyenfajta segítségben, mint a korai császárkorban.” Hiszen tudjuk, hogy a gyermekekkel kapcsolatban a zsolttár szavainak kellene beteljesülnie: „Apám és anyám elhagytak ugyan, de az Úr (egyháza által) magához vett engem” (Zsolt 26,10). Ezen az alapon állt a lelencház intézménye is, amivel Nyugaton először 787-ben, Milánóban találkoztunk.

Az első lelencházak

A későbbi századokban a magukat lelencházak alapításának és működtetésének szentelő személyek közül kiemelkedik a lazarista Páli Szent Vince, aki 1638-ban Párizsban hozott létre lelencházat. Kezdeményezése azért is volt úttörő jellegű, mert az uralkodó királyi párt rá tudta bírni arra, hogy a lelencházat jelentős anyagi eszközökkel támogassák. Ezzel a lelencházak modern, állami gondoskodásának alapkövét sikerült lerakni, egy olyan szabályozását, amely hamarosan egész Európában el fog terjedni. A lelencházaknak elsőrangú jelentősége volt — mindenekelőtt átmeneti állomásként — egészen a legújabb korig, amint azt Hamburg és más nagyvárosok jelenlegi lelencházai is bizonyítják. A különböző európai nagyvárosokat tekintve a lelencházak gyermekek viszonylag pontos számáról vannak adataink a 19. századra vonatkozóan: az ipari nagyvárosokban (Lisszabon, Madrid, Róma, Párizs, Bécs, Moszkva) akkoriban száz születésre mintegy huszonöt lelencház gyermek esett, míg az olasz kisvárosok és vidéki régiók esetében ez a szám hat százalék körül volt. Ez minden kétséget kizáróan mutatja, hogy a keresztény módon megalapozott, a szülő nélküli gyermekeket segítő kötelezettségvállalás nem pusztán egy társadalmi premjelenségre vonatkozott.

Visszatekintve a kétezer éves kereszténység történetére, joggal támad az a benyomásunk, hogy a vallás nagyon sokat tett a gyermekek érdekében, emberi értékük elismertetéséért és életük védelméért. Fennáll azonban annak a veszélye, hogy a kereszténység pozitív hatása feledésbe merül. Különösen egyházon kívüli berkekben tartják gyakran a gyermekek javára elért vívmányokat kizárólagosan a felvilágosodás eredményének. A szekuláris rövidtávú emlékezet ezzel párhuzamosan szemére veti az egyháznak, hogy a gyermekeket elsősorban nem az ő érdekeiket figyelembe véve támogatta, hanem sokkal inkább egyházi indoktrinációjuk miatt. Kiemelt figyelmet érdemel az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1989-ben elfogadott gyermekjogi konvenciója, amelyet eddig a 193 tagország közül 191 írt alá, tehát az USA és Szomália kivételével mindegyik. Idézzünk a megegyezésből néhány kiemelten fontos mondatot: a szerződést aláíró országok „elismerik, hogy minden gyermeknek veleszületett joga van az élethez (...), minden lehetséges mértékben szavatolják a gyermekek életben maradását és fejlődését” (6. cikkely). „Minden szükséges törvényhozási, közigazgatási, szociális és képzési rendelkezést meghoznak azért, hogy a gyermeket megvédjék a testi vagy lelki erőszak, a megkárosítás vagy bántalmazás, a lezüllesztés vagy elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy kizsákmányolás, valamint a szexuális erőszak valamennyi formájától, ameddig csak az őt gondozó szülők vagy valamelyik szülői rész, gyám vagy más törvényes képviselő oltalma alá tartozik” (19,1 cikkely). „Elismerik, hogy a szellemileg vagy testileg fogyatékos gyermeknek teljes és emberhez méltó életet kell élnie, olyan körülmények között, amelyek a gyermek méltóságát megőrzik, önállóságát elősegítik, és támogatják a közösség életében való aktív részvételét” (23,1 cikkely). „Minden szükséges intézkedést meghoznak azért, hogy a bármilyen okból és bármilyen formában fellépő gyermek-kereskedelmet megakadályozzák” (35,1 cikkely). Ha a gyermekek védelmében hozott efféle határozatokat összehasonlítjuk a korai középkorból (5–9. század) származó, lényegileg újszövetségi alapokon nyugvó gyermekekre vonatkozó törvényhozással, akkor fölöttébb meglepő párhuzamokat fedezhetünk fel, ahogyan azt a középkorkutató Heinz-Wilhelm Schwarz is hangsúlyozza: „Összességében megállapítható, hogy a korai középkor úgy az egyházi, mint a világi jog területén a gyermek védelmében eredeti törvényhozást alakított ki, amely nagyon sok esetben már a modern jogalkotás jegyeit viseli magán, és ez utóbbi számára gyakran példaértékkel is bírt.”

Végezetül hangsúlyozzuk, hogy karácsony középpontjában semmiképp sem egy romantikus, a gyermekséget szentimentalizálni szándékozó ünnep áll, hanem egy olyan, amely a gyermekek emberi értéke elfogadásának kezdetét jelöli, ami a kereszténység előtt még ismeretlen volt. A gyermekek védelmének kö-

zel kétezer éves története sürgető módon veti fel a kérdést, hogy miként lehetne napjainkban az efféle vívmányokat — jogerőre emelésükön túl — biztosítani, és mindenekelőtt: újra és újra elfogadhatóvá tenni. Ma olyan világban élünk, amikor az isteni apaság kötelező érvényű elképzelése sokak számára már egyáltalán nem magától értetődő. A gyermekek világszerte elterjedt szexuális kizsákmányolása, a nemzetközi szintű médiákkal operáló kereskedői csoportok által terjesztett gyermekpornográfia, az éhező gyermekek elégtelen megsegítése, a világ számos nagyvárosában céltalanul lézengő, magukra hagyott utcagyerekek tömege, valamint a halálra dolgoztatott, illetve háborúban fegyverrel szolgálatot teljesítő gyermekek arra figyelmeztetnek bennünket, hogy nagyon sürgős lenne a kicsinyek méltóságának és védelmének folytonos és tettekben is mérhető felelevenítése — amiben nagyon hatásosan és eredményesen jelen kell lennie a kereszténység történetéből merítő korrekciós funkciónak is. Ne feledjük, hogy ma sem csupán városaink fényláncáiban vagy a szobáink kivilágított fenyőfáin tükröződik a karácsony fénye. Sokkal ragyogóbb ez a fény azok által, akik világszerte sokat tettek a gyermekek emberhez méltó életéért, s napjainkban is jelentős áldozatokat hoznak érte. Mindenekelőtt ezt jelenti a karácsony megünneplése.

Ancsin István fordítása

Olvasóinknak
Áldott Karácsonyi Ünnepeket
és Boldog Új Évet
kívánunk!

Gyermekszegénység

Darvas Ágnes pszichopedagógus, szociológus. A szociális munkásképzésben dolgozik az ELTE-n.

Tausz Katalin szociálpolitikus, a szociológiai tudományok kandidátusa. Az ELTE Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék vezetője.

Gyorsjelentés a gyermekszegénységről Magyarországon és Romániában című közös kiadványuk tavaly jelent meg.

A gyermekszegénység fogalma

¹*Child poverty in rich nations.* UNICEF 2000.

²Bálint György: *Szegénység.* In: B. Gy.: *A toronyőr visszapillant.* Magvető, Budapest, 1966.

Magyarország a gyermekszegénység szempontjából a világ huszonhárom fejlett ipari országa között azonos, abszolút szegénységi mércével mérve a huszonkettedik, relatív szegénységi küszöböt alkalmazva a tizedik helyet foglalja el.¹

„...szegénynek lenni többet jelent, mint éhezni. Az éhség csak egyik tényezője a szegénységnek a sok közül. A szegénységet nem csillapítja egy darab kenyér vagy egy tányér leves.”² A szegénység nem csupán a megfelelő táplálkozás, az évszakhoz alkalmazkodó ruházkodás és a védelmet nyújtó fedél hiánya. A szegénység elsősorban ugyan jövedelemhiány, de az emberi kapcsolatok kiüresedése, a hatalomhoz, a befolyáshoz való hozzájutás lehetetlensége, másfajta tárgyi környezet, a társadalomban szokásosnak vagy normászerűnek tekintett tevékenységektől való megfosztottság is.

A gyermekek nélkülözése egyrészt a létfontosságú — a fizikai és mentális életésélyek megteremtését biztosító — szükségletek kielégítésének hiánya, másrészt egyfajta kirekesztettség. Anyagi kérdés, de nem pusztán az. Mindenesetre a gyermekek szegénysége nem csupán abban nyilvánul meg, hogy a család egy főre jutó jövedelme elér-e egy kívánatosnak tartott összeget, hanem abban is, hogy az elégséges források hiányában a gyermek kizáródik a gyermekek társadalmának többsége számára adott lehetőségekből. Így megfosztatnak a megfelelő lakáskörülményektől, az egészséges táplálkozástól, a felnőtt életpályát megalapozó tanulási lehetőségtől, a kiegyensúlyozott testi, szellemi és lelki fejlődéshez nélkülözhetetlen életkörülményektől, emberi kapcsolatoktól.

A szegénység mérésére különféle eszközöket alkalmaznak. A létminimum szintje alatt a háztartások megközelítőleg egyharmada él, a népesség átlagjövedelmének fele alatti jövedelemből 14,6 százaléknyi háztartás kényszerül boldogulni. Minden számítási módszer szerint a gyermekek szegénysége jelentősen meghaladja a felnőtt társadalomét, s a szegénnyé válás által a legkisebbek, az iskoláskor alatti gyermekek a legveszélyeztetettebbek. Az elmúlt évben ugyan némileg javult a gyermekes családok helyzete, de elsősorban az aktív keresővel rendelkező háztartásokban. Ám az aktív keresőt nélkülöző és az egyszülős családok helyzete romlott.

2001-ben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal megbízásából Ferge Zsuzsa vezetésével a jóléti ellátórendszerek működését feltérképező kérdőíves kutatást folytattunk az aktív korú és jövedelmét tekintve a népesség alsó harmadához tartozó háztartások körében.

E vizsgálat szerint az alacsony jövedelmű családok háromnegyede gyermekes család. A családok egyötöde három és több gyermekes. A gyermekes szegény családok egyharmadában nincs állandóan foglalkoztatott felnőtt, a családok tizennyolc százalékban a szülők kizárólag szociális juttatásokból fedezik a család megélhetését. Hetven százalékuk havi egy főre jutó jövedelme nem éri el az öregségi nyugdíjminimum összegét, a 18 310 forintot. E háztartások feléne van valamilyen adóssága, harminc százalékuknak köztartozása, melynek eredményeként az elmúlt három év során tizenhat százalékuknál szüntette meg a szolgáltatást valamely közüzemi vállalat.

A szegény családokban nevelkedő gyermekek majdnem fele községekben él. Bár a gyermekszegénység mértéke — mint általában a szegénységé — a falvakban jelentősebb, mélysége Budapesten nagyobbak tűnik. E családokban a háztartásfők — általában az apa vagy az anya — egyötöde rendelkezik érettséggel vagy annál magasabb iskolai végzettséggel. Ugyan a népesség egészében mért arányánál jóval több roma család él szegénységben (huszonöt százalék), azonban a szegénység nem csupán etnikai kérdés.

A szegény családok gyermekeinek egyharmada szegényes lakókörnyezetben is él, egynegyedük a település központjától messze, saját megítélése szerint veszélyes környezetben, ahová még kiépített út sem vezet. E gyermekek fele egy-két szobás, több mint egynegyedük nedves, zsúfolt, egyötödük pedig huzatos, nehezen fűthető, lakásokban lakik. Minden ötödik családban a gyermekek és a felnőttek harmadmagukkal osztoznak egy szobán. Lakásaik durván egyötödében nincs vécé, fürdőszoba. A családok több mint egyharmadának még e rossz állapotú, kis lakások fenntartása is gondot okoz.

A gyermekes szegény háztartások kilenc százalékában nincs hűtőszekrény, hat százalékában nincs televízió, hét százalékában mosógép, tizenhat százalékuk nem tudja megfelelően fűteni a lakását, egyharmaduknak nincs elég pénze a szükséges közlekedési kiadások fedezésére.

E gyermekek többsége nem éheznek, ám a táplálkozás minősége sokszor nem megfelelő. Például a gyermekek egyötöde nem jut naponta gyümölcshöz, azaz vitaminokhoz. „A KSH létminimum-anyagaiban vissza-visszatérő észrevétel, hogy a három vagy több gyermeket nevelő családokban a gyermekek rendszerint az ételtanilag szükségesnél lényegesen kevesebb tejet, tejterméket, húst, zöldségfélét, gyümölcsöt fogyasztanak. (...) A rosszul táplált gyermek tehát betegesebb, többet hiányzik az iskolából, mint helyesen táplálkozó társai. Igaz, sok gyermek még a szükséges kalóriamennyiséget is alig kapja meg, ők tehát — legalábbis étkezésük minőségét illetően — szintén éhezőknek tekinthetők. (...) Az iskolából gyakran hiányzó gyermek tanulmányi eredménye is gyengébb lesz, továbbtanulása, szakmaszerzése nagyobb nehézségeket

³A Nagycsaládosok Országos Egyesületének esettanulmányai a gyermekek, a gyermekes családok, a fiatalok szociális helyzetének változásáról. (Résztanulmány a SPRI magyar Nemzeti Bizottságának 1. Munkacsoportja témajelentéséhez.) 1999. szeptember 19., 12–13.

⁴Hermann Imre–Hermann Alice: *Az első tíz év. A gyermek lelki élete magyar írók, művészek, tudósok önéletrajzában.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1959, 132.

⁵Mérei Ferenc–V. Binét Ágnes: *Gyermeklélektan.* Gondolat, Budapest, 1972, 167.

Iskolai esélyegyenlőtlenség

kel jár számára. Az ilyen gyermek családja azonban általában legjobb szándéka ellenére sem képes — például fizetős különórákkal — ellensúlyozni a hátrányokat. Így válik az átmeneti pénzihiányból a gyermek egész életére kiható hátrány.”³

Ruházkodásuk — feltehetőleg elsősorban használt és olcsó ruháneműkkel, cipőkkel — többnyire biztosított, ám negyven százalékuk nem rendelkezik legalább két pár újonnan vásárolt cipővel. tizenöt százalékuknak nincsenek saját játékaik és könyvei. „Szemben a félelemmel — amelynek biológiai gyökerei is vannak —, a szegény kizárólag társadalmi eredetű érzés. A gyermek önmagától nem szegyenkezik. Bizonyos korban a felnőttektől tanulja meg, hogy vannak dolgok, amikért szegyenkezni kell. (...) A szegény kínja sok tekintetben égetőbb, mint a félelemé. (...) a félelem elmúlik, utólag akár nevetni is lehet rajta, a szegény kiegészíthetetlen foltot, eltörölhetetlen nyomot hagy az ember lelkében. (...) A közösség ad erős hangsúlyt a szegyennek.”⁴

Az ünnepek különös jelentőségűek életünkben, kiváltképp a gyermekekében. A Mikulás, a karácsony, a születésnap a csodavárás pillanatai. A szegény gyerekek egyhatoda nem kap ajándékot a születésnapjára vagy névnapjára.

Amikor a gyermekek elérik az iskolaköteles kort, többségükben úgymond iskolaéretté válnak. „Amikor a pszichológus megpróbálja eldönteni, hogy egy gyermek iskolaérett-e, tulajdonképpen azt kell előre látnia, hogy képes lesz-e megfelelni bizonyos alkalmazkodási követelményeknek. Képes-e majd néhány órán át meghatározott szabályok szerint viselkedni: nyugodtan ülni a padban, figyelni a tanító szavára, válaszolni kérdéseire, és csak akkor szólalni meg, amikor engedélyt kap rá.”⁵ Mindez jelentősen függ mentális és fizikai egészségi állapotától, személyiségének érettségétől, családja szocio-kulturális jellemzőitől.

Gaszó Ferenc szerint az iskola felerősíti az esélyegyenlőtlenség növekedését, az induló előnyök és hátrányok generációs átörökítését. „A hazai empirikus kutatások egybehangzó tapasztalata, hogy a rendszerváltozás folyamatai az alsó és középső rétegek körében is felerősítették a gyermekek iskolázásának igényét. A növekvő iskolázási és szakmaszerzési törekvések mögött elsősorban az a munkapiaci tapasztalat húzódik meg, hogy az alacsony iskolai végzettség és a szakképzettség hiánya leküzdhetetlen hátrányt jelent a munkahelyekért és társadalmi pozíciókért folytatott versenyben. A tények azt mutatják, hogy a kedvezőtlen helyzetű családok körében is nő az ún. áldozathozatali készség a gyermek iskolázási esélyeinek növelése érdekében. Jelenleg az általános iskolás gyermekeknek csaknem hatvan százaléka jár valamilyen családi költségekkel járó különórára, míg a középiskolások körében ez az arány mintegy negyven százalék. (...) Az esélykülönbségek drasztikus növekedését jól érzékelteti, hogy a felsőfokú továbbtanulás szempontjából kitüntetetten kedvező esélyeket hor-

⁶Idézi: Szalai Erzsébet:
Vázlatok a hatalom és
társadalom
természetrájához.
In: A társadalmi
folyamatok és az
oktatási rendszer.
(Szerk. Gázsó Ferenc.)
Budapesti
Közgazdaságtudományi
Egyetem, Szociológiai
Tanszék, Budapest, 1997.

„Szocializációs deficit”

⁷Tóth Éva: *A hátrányos
helyzetű tanulók családi
körülményei.*
[www.neumann.haz.hu/
digital/educatio/
1997tavasz/studies/
2toteva.html](http://www.neumann.haz.hu/digital/educatio/1997tavasz/studies/2toteva.html).

Gyermekmunka

dozó iskolatípusban, a *gimnáziumban a korábbi ötszörös esélykülönbségek tizenegyszeresre növekedtek az elmúlt években.*⁶

Vizsgálatunk egyértelműen bizonyítja, a szülők szűkös helyzetükben is elsősorban gyermekeikre gondolnak: jobb a gyermekek táplálkozása, egészségügyi ellátottsága, mint a felnőtteké.

A családi erőfeszítések azonban sok esetben csak korlátozott hatókörűek lehetnek. A szegény gyermekek tizenhét százalékának nincs meg minden szükséges iskolai felszerelése, egyötödük nem tud részt venni az iskola által szervezett tanórán kívüli programokban, háromnegyedük sehol sem jut számítógép használati lehetőséghez, négyötödük nem jár semmiféle fizetős különórára. A tizenöt évesnél idősebb gyermekeknek összesen csupán hatvankét százaléka jár valamilyen középfokú iskolába. Míg a teljes magyar népesség hasonló korú fiataljainak hatvan százaléka tanul érettségit nyújtó iskolatípusban, az alacsony jövedelmű családok gyermekeinek csupán negyven százaléka. Így e családoknak aligha lehet reménye arra, hogy gyermekük az iskolai pályafutás révén ki-törhessen a hátrányos családi, társadalmi környezetből.

A szegény családokban felnövekvő gyermekeket egyfajta szocializációs deficit is sújtja. Tóth Éva szerint: „A vizsgált gyermekek helyzetét az anyagi feltételek számokban is kifejezhető szűkösségén túl a támaszt jelentő felnőtt kapcsolatok terén is a viszonylagos szűkösség jellemzi. A kedvezőtlen anyagi körülmények között, gyakran felbomlott családokban, csak az egyik szülővel élő, a hagyományos iskolai értékek által nem motivált, sikerélményt alig ismerő gyermekek számára különösen fontos, hogy szűkebb környezetükben milyen személyes kapcsolatokat sikerül kialakítaniuk. (...) A kérdezetteknek tehát mintegy ötöde nem talál családján belül bizalmas személyt, s ugyanezeknek a gyermekeknek több mint a fele az iskolában sem talál olyan tanárt, akivel személyes problémáiról beszélhetne. Ez arra utal, hogy a hátrányos helyzetű gyermekeknek van egy olyan tizenkét és fél százalékot kitevő csoportja, amely sem az iskolában, sem otthon nem talál támaszt jelentő felnőttet.”⁷

Az iskolai hátrányok, az iskolai pályafutás révén történő előrelépés lehetőségének beszűkülése a munkaerőpiacra belépni sem tudó vagy onnan könnyen kiszoruló, kiszorítható csoportok létszámát szaporíthatja. Valószínűsíthető, hogy létrejön egy olyan nem elhanyagolható méretű társadalmi csoport, amelyben a keresőkorúaknak már két generációja szorul ki a munkaerőpiacról.

Ugyan nemzetközi egyezmények tiltják a gyermekmunkát, mégis az általános iskoláskorú szegény gyermekek közül sokan dolgoznak, s nem csupán a családi munkamegosztás részeként (például a családi gazdaságban, háztartásban), hanem jövedelemszerző munkavégzési formában is.

A hiányok halmozódása minden életkorban kritikus helyzeteket hozhat létre, ám a gyermekkor annyiban is sajátos szakasza

az emberi életnek, hogy a gyermeknek nincs ideje kivárni a feltételek javulását, neki a számára adott körülmények között kell, illetve kellene egészségesen fejlődnie, a korának megfelelő érzelmi, értelmi és szociális érettséget elérnie, igazi gyermeknek lennie. Ha nem jut hozzá az adott életkorban fontos támogatáshoz, akkor az már a későbbiekben nem pótolható. A felnőtt bizonyos esetekben akár felelőssé is tehető a saját sorsának alakulásáért, a gyermek elszenvedője mindennek. A gyermekek nem saját választásuk alapján születnek gazdag, avagy szegény családokba. Bármilyen ok — munkanélküliség, betegség, válás — miatt is lesz egy család szegény, a gyermekek erről nem tehetnek.

A társadalom felelőssége

A társadalom felelőssége, hogy az alapvető feltételek biztosításával az alacsony jövedelmű családok gyermekei se legyenek megfosztva a teljes jogú állampolgárrá válás lehetőségétől. A szociális ellátórendszernek fontos szerepe lehet a gyermekszegénység kialakulásának megakadályozásában, a hátrányok mérséklésében.

Az elmúlt években Magyarországon a gyermektámogatások három alapvető formája alakult ki. Az *alanyi jogon járó családi pótlék*, amely univerzálisan, a gyermeki lét jogán biztosítja az ellátást. Ennek értéke az elmúlt tíz évben folyamatosan erodálódott, jelenleg a '80-as évek végéhez képest körülbelül harminc százalékos a reálértéke. A gyermektámogatásokon belül fokozatosan csökken a családi pótlék jelentősége és nő az *adókedvezmény* szerepe. Ez az ellátási forma egyrészt a szülők munkaerőpiaci helyzetétől függően különbözteti meg a gyermekeket, másrészt a magasabb jövedelműeket juttatja további előnyhöz. A gyermekek egy meghatározott köre ebből a támogatásból vagy egyáltalán nem, vagy csak részben részesedik. A harmadik típus a szegényeknek juttatott *segély* (kiegészítő családi pótlék), amely feltételrendszerében, színvonalának megőrzésében és a felhasználás szabadságában jelentősen különbözik az elsősorban nem a szegény gyermekeket célzó adókedvezménytől. Annál jelentősen bürokratikusabb, ellenőrzöttebb és a jogosultsági kritériumokat, valamint az ellátás színvonalának alakulását tekintve is kiszámíthatatlanabb támogatás.

Gyermektámogatások

Az általunk vizsgált alacsony jövedelmű gyermekes családok többsége az évek óta nem emelt családi pótlékhoz jut hozzá (kilencvenhárom százalék), a dinamikus növekvő adókedvezményt a 2000-es évre vonatkozóan a gyermekek ötvennyolc százaléka után tudták igénybe venni a szülők. Megfelelő szintű jövedelem hiányában azonban teljes mértékben csupán minden harmadik gyermek után, míg az adófizetők összességét tekintve ez az arány körülbelül hetvenöt százalékos. A segélytípusú kiegészítő családi pótlékban a gyermekek kétharmada részesül. Ennek megválasztása, hogy melyik eszköz legyen hangsúlyos/meghatározó a családtámogatások rendszerében, mindig politikai döntés függvénye. A gyermektámogatások önmagukban természetesen

nem alkalmasak arra, hogy biztosítsák a megfelelő életszínvonalat, a gyermekek jólétét. A társadalmi egyenlőtlenségeket alakító általános körülmények, valamint más, meghatározó jelentőségű politikák (foglalkoztatás, lakás, egészségügy, oktatás), jelentősen befolyásolják a gyermekek lehetőségeit, helyzetét, életesélyeit. A gyermektámogatások korlátozott hatásának ellenére azonban elmondható, hogy azok az országok, ahol kialakultak és működnek jól strukturált és magas színvonalú gyermektámogatási rendszerek, hatékonyabbak a családi jövedelmek növelésében és képesek csökkenteni a gyermekek szegénységét.

„A szegénység alapjában véve kenyérprobléma, de mégis sokkal több. Éppen ez a túrhetetlen és igazságtalan benne. A kenyérprobléma megnő, és túlméretezeten ránehezedik az élet más síkjaira. A szegény ember nemcsak a kenyérről kénytelen lemondani, hanem minden másról is, ami az életben számít.”⁸ A szegénységben felnövő gyerek elsősorban arról a hitről, hogy belőle bármi lehet, csak rajta múlik. A szegénység nem csupán pénzhány, s így csupán pénz juttatásával — különösen a tartós szegénységet — nem lehet felszámolni. A szülők legális, megélhetést biztosító munkavégzésének lehetősége az új cipőn, születésnap ajándékon, jó könyveken túl jövőképet is adhat a gyermekeknek.

⁸Bálint György: i.m.

A VIGILIA KIADÓ KARÁCSONYI AJÁNLATA

Karácsonyi áhítat	1.200,-
<i>John Powell: Miért félek a szeretettől?</i>	570,-
<i>John Powell: Miért félek attól, aki vagyok?</i>	690,-
<i>Józef Tischner: Hogyan éljünk?</i>	600,-
<i>Bernard Sesbotüé: Krisztus pedagógiája</i>	590,-
<i>A Zarándok. Loyolai Szent Ignác visszaemlékezései</i>	980,-
<i>„Te meztelen Krisztus, hol hagyta az ingedet?”</i>	1.290,-

*A kiadványok megrendelhetők/megvásárolhatók
a VIGILIA Kiadóban.*

Cím: 1053 Budapest, Ferenciek tere 7-8. III. lh. II. em.
(1364 Budapest, Pf: 48)
Telefon: 317-7246, fax: 317-7682

CSORDÁS MIHÁLY

A jóság sáfára

1950-ben született Kis-hegyesen. Kritikus, szerkesztő, író.

Fehérre „meszelte” a november Mikulás szánja előtt a kanyargós falusi utakat, s a kertekben meg gyümölcsösökben ugyancsak fehér koronával cserélte fel a fák zöld lombját. Ha kipillantunk feléjük, a pirkadatban megjelenni látjuk Mikulás alakját. Hátán ott a titokzatos puttony, telis-teli mindazzal, amire életünkben vágytunk...

A fehér szakállas apóka hasonlít bárkire, akit nagyon szeretünk egykoron; akitől nemcsak ajándékot kaptunk, hanem szép szavakat, simogatást, biztatást... Megtörténhet, hogy szakálla nincs is már, mert beleolvadt az idő ködébe, s arcán sima és bársonyos a bőr, mint apánké volt borotválkozás után.

Vele legszebb álmait álmodja gyermek és felnőtt egyaránt — tőle várja, amire vágyik. Egyikük talán csak falat kenyeret, nyálánságot, meleg holmit; a másikuk komputert, autót, kacsalábon forgó palotát... Az a szülők nélkül maradt lány vagy fiú ott valamelyik intézetben csak kezének simítását az arcán...

Levelet leginkább a kicsinyek írnak neki, akik még bizonytalan kézzel formálják a betűket, s a sorok közé oda is rajzolják azt, amit kérnek. Pedig a felnőttek is írhatnának, a szegény felnőttek, mert hát nekik is sok a kérnivalójuk, különösen manapság, amikor annyi más mellett a szeretet hiányzik leginkább a világból.

Keressük Mikulást az emlékek zsúfolt tárházában, és ahol megtaláljuk, ott akadtunk rá boldog napjainkra. Az örök ajándékozó ott áll hegyes kucsmájában és meleg subájában az egykori kicsiny szoba közepén, s testvéreink meg jómagunk verset mondunk neki és szerepelünk előtte. Nem azért bizonyítjuk tudásunkat, hogy többet kapjunk abból a doromboló tarisznyából. Nem. Hanem főként azért, mert ő hozta el a szellemi megmérettetés idejét ott a pozdorja- vagy csutkatúztól langyos szobácskában, az eljövendő nagy megpróbáltatások küszöbén.

Megteremtette őt a szeretetteljes képzelet, s felruházta földöntúli erővel, mellyel legyőzi a szegénységet. Az érzelmi tompaságot, erkölcsi sekélyességet és szellemi restséget is. Ki is lehet: a nagyapánk, apánk, vagy a tanítónk talán? Valaki, akire — mint rájuk, örök távozókra és mindenkori jelenlevőkre — minden pillanatunkban szükségünk van.

A születés misztériuma

Fogcsikorgató fagyok társaságában közelít felénk a karácsony. Illendőségből itt-ott vakító fehérségű fátylat öltöttek a fenyőfák, utánozhatatlan szépségű jégvirágokkal függönyözték le magukat az ablakok, s belül, a meleg szobában, valakinek a jövetelét várják...

Aki majd megjön láthatatlanul, sok-sok biztos jelét adja ittlétének: szeretetet hoz a szívekbe, nyugalmat a lelkekbe, és ha telik neki rá: örök hálaára kötelező ajándékokat a díszes karácsonyfa alá.

A hála sorsunk vállalása; erős családi kötelék. Visszafelé irányul az időben, eleink felé, az örök kezdet felé... Érzése az egyetlen esélyünk, hogy kijussunk életünk szűkre szabott időkereteiből, vissza a múlt mélységeibe, őseink világába.

A vendégváró figyelem ahhoz hasonlatos, amellyel az anya fogadja éppen megszülető gyermekét: benne a teljes lény. A bölcső körül ott állnak megilletődve a többiek, akik majd hozzátartozói lesznek ennek a csecsemőnek; akik a magukénak vallják. Megérkezésének napjaiban minden érte történik, noha ő maga senkinek sem parancsol, senkitől sem kér...

Éppen, mint a karácsonyi kisded — mondaná valaki. Ő is megszületik évről évre, az örök kezdés példájaként. A saját sorsának kiszolgáltatott ember pedig feledve fájdalmait, bepárásodó szemmel áll oda a kicsiny betlehemi jászolhoz, s szemléli az eléje táruló idillikus képet.

Felnőttként soha, csak kicsi gyermekként kapaszkodhatunk fel testvérünk bölcsőjébe. A vattagyapjús báránycákát is mindhalálig gyermekszemmel nézzük, s mellettük ott érezzük mindazokat, akik beletartoztak egykori karácsonyainkba.

Az egész falu egyetlen nagy szobává válik ilyenkor, s még a tél hidegét sem érezzük benne. Majd minden házacská ablakában ott villognak a fenyődíszek, olykor az udvarok és utcák fái is... Lovasszánok siklanak a csupafény estében, s itt is, ott is felcsendül a csengő. Mindenki és minden együtt van, s együtt is marad addig, amíg közülünk valaki is emlékszik rá.

Nehéz időkben talán tompul az ünnep fénye, talán az ajándékok is kisebbek, és lelkünk nyugalma sem oly teljes. Ám a születés misztériumában mégis egymásra találunk.

A gyermekesség: jutalom s ígélet

VASADI PÉTER

1926-ban született Budapestén. Költő, esszéista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyarnémet szakot végzett. Legutóbbi írását 2001. 11. számunkban közzöltük.

Gyermekké lenni nem a gyermek dolga. Ő gyermek. Az a földadata, nehogy fölnőtté legyen — a szívében. Minden egyébben fölnőtté kell lennie, széppé, erőssé, okossá, a maga nemében szeretetreméltóvá, vidámmá és komollyá, s aggá, mivel bölccsé. De bölcs csak az lehet, aki bár matróna vagy aggastyán, a szívében gyermekké lett; *nem maradt, lett*. Sőt, „visszafejlődve” kiseddé (ez a kifejezés idézőjelbe való, mert ugyan hogyan lehet fej-lődni visszafelé? Ezt soha nem értettem. Ma sem értem, de így van...). Isten, aki mérhetetlenül öregebb nálunk, olyannyira, hogy egyszerűen nincs kora, örök kiseded. A bölcsesség nagysága ezért abban van, hogy a bölcsnek már csak a kiseded az egyetlen s igazi kor-társa. A gyermek alighanem értetlenül szemléli, hogyan lesz ő a gyönyörködő, gügyögő fölnőtték babája. Igaza van: a gyermeki szív hatalmas, azaz hatalma van — úgy képzelem, a lélek-földrajz terjedelmében dél-körökkel lehetne mérni, ha volna fülünk hozzá, hallanánk, hogyan dübörög a föld kérge alatt vagy a föld középpontjában, elpusztíthatatlanul a magmában, mert forróbb annál, s a föld mindig csak egy gyermekszívet képes ideig-óráig elrejtetni, mielőtt megszületik, azután fölszínre bocsátja; ezt az utat fölfelé a szülőanya élheti csak át, ki a szülés után olyan boldogságot érez, hogy nem képes elmondani —, szóval a gyermeki szív hatalmas, mert a szeretet a legfőbb törvénye.

Aki erre azt mondja, ez, barátocskám mesebeszéd, ha volna gyereked, nem mondanál ilyen csacsukaságot, enyhén szólva, a kisgyermeken, mint piros pöttyeivel a rubeola, nagyon gyorsan kiüt a rosszság, sőt a gonoszság; aki ezt mondja, nem érti, miről beszélek: az ember gyermekése jutalom s ígélet. Minden ember ajándék önmagában. A szíve pedig, a gyermekesség helye, az emberi létezés minden kérdésére kezdettől fogva bírja az elemi választ, ezt kell megőriznie. A gyermeki szív ettől a szótlan bizonyosságtól csöndes, a szája és a szeme ettől mosolyog. Látom Ágostonon, a hetedik unokámon, aki cigány jövevény, Judit lányom az anyja. Nem mindig az az anya, aki szül. Tartom az ölemben Ágostont, és nézem. Ő visszanéz, kissé imbolyog a feje. Nincs értelmük a kérdéseknek. Ő nem tud, nekem meg nincs mit kérdezni. Különbben is látom a választ. Nem csak én tartom őt, Ágoston is tart engem. A gyermeket, mivel egy még soha nem volt kezdetnek a hordozója, be kell fogadni. Aki befogadja, azt fogadja be, aki őt küldte. Őt csak Ő küldhette. A Kiseded a kisededet. Ezért ha engedjük, meg is érkezik.

HORKAY HÖRCHER
FERENC

Gyermekkor, emlékezés, felejtés

1964-ben született Budapestén. Eszmetörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen esztétikát és államtant oktat, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2001. 8. számunkban közzöltük.

Gyermeknek lenni annyit jelent, sajátos tudással bírni. A felvilágosodás óta uralkodó közfelfogás a felnőtt gondolkodását kiemelten kezeli. Számunkra a legfőbb tekintély a tudományos igazság, melyre szigorúan racionális módszerekkel bukkanhatunk rá, úgy, hogy közben gondolkodásunk minden fázisában kézben tartjuk gondolatainkat. Ám a tudományos gondolkodás rideg, komor és szükségyszerűen embertől idegen világa rémisztő számunkra. Valami hiányzik belőle. Valami olyasmi, ami vigasztaló. Amire minden felvilágosultságunk ellenére szükségünk van. Az „anyaöl melege”. Ezért kíváncsiságunk megmarad minden olyan tudás lehetősége irányába, mely nem fogadja el e logika szabályait, hanem azzal tökéletes ártalmatlansággal szembe fordul. Ezért olyan fontos számunkra a művészet, mely a romantikus séma szerint a tudomány tagadása, maga az eleven cáfolat. Bizunk, vagy legalább reménykedünk az álmokban, a csillagok jóslataiban is. Még a szerelemben is valami rejtett tudást feltételezünk. S ez a magyarázat arra, hogy a gyermekbe is beelátunk egy olyasféle tudásformát, amely számunkra (már?) nem elérhető. A gyermekkor iránti eleven nosztalgiónknak ez egyik forrása: mint Platón barlang-hasonlatában a barlanglakó, visszaemlékszünk egy olyan világra, amelyben még biztonságos tudással rendelkezünk a dolgokról, anélkül, hogy e tudást racionalizálnunk kellett volna.

A gyermek tudását pont e platóni képlet alapján képzeljük el. Úgy véljük, ő még közelebb van a dolgok eredeti forrásához, ahhoz az előtörténethez, mely létünket meghatározza, az őstitokhoz, mely létünknel korábbi, s melyben még-nem-létünk idején osztoztunk. E közelség révén a gyermek közvetlen kapcsolatban áll e titokkal, anélkül, hogy e kapcsolat fenntartásához a rációt kellene igénybe vennie. A gyermek titokhoz fűződő kapcsolata természetes és megkérdőjelezetlen: ahogy az újszülött a vízben bőrlégzéssel tudja életét fenntartani, anélkül, hogy hagyományos értelemben lélegezne, úgy lélegzi egész testével ki és be a titkot, anélkül, hogy erről tudna, vagy gondolkodna. A gyermek még benne él a titokban.

A karácsony külön birodalom. A gyermekkorhoz kapcsolódik, eltéphetetlen szálakon, de mégis külön világ. Meghódíthatatlan, felfedhetetlen és kiismerhetetlen. Évente egyszer nyílnak fel kapui, s akkor is csak azoknak, akik valamit meg tudtak őrizni magukban

a gyermekből. A karácsony a felnőtt számára nem valóság, hanem a valóságnál erősebb szálakból szőtt emlékkép. Illatok, fények, érzések kavargó együttese. Közép-Európában a karácsony fogalmához, mely valójában nemcsak az egyes ember gyermekkorát, hanem közös gyermekkorunkat őrzi, vagyis kulturálisan átörökített, hozzátartozik a karácsonyfa és a mákos sütemény illata, a terített fehérasztal látványa, a csillagszóró fénye a sötét szobában és a családtagok szemében, a karácsonyi ének hangjai. A karácsony a legszegényebbek számára is gazdag. Az emlékezetet a felejtés és a képzelet segíti, hogy a messzi felnőttkorból csodaként tűnjék fel, mint a hívogatóan pislákoló fény az erdő mélyén, téli éjjelen. A karácsony túl szép, épp ezért hihetetlen és megközelíthetetlen a felnőtt számára. Csak a gyermek tudja elhinni.

A gyermekkorról nincs tudásunk, csak amit az emlékezet belőle számunkra hozzáférhetővé tesz. Hiába próbáljuk megfejteni gyermekeink legtitkosabb gondolatait. Hiába lessük ki, hogyan tesz-vesz szobája mélyén, hogyan ballag az iskola felé, hogyan forgolódik társai között. Csak akkor tudunk vele együtt érezni, ha saját gyermekkorunkra emlékszünk még. A gyermekkorról szóló tudományoknak is ez a korlátja. Ahhoz, hogy megértsünk valamit a gyermekből, ismét gyermekké kell válnunk. Meg kell próbálnunk az ő szemével látni, az ő fejével gondolkodni. Ez pedig nekünk már tökéletesen soha nem fog sikerülni. A felnőttnek nem csak a csontjai meszesednek el, az emlékezete, a képzelete is. Szükségszerűen száll ránk a felejtés. Fel-felvillannak emlékképek, foszlányai egy régi énünknek, de e töredékeket összeilleszteni már nem tudjuk. Persze a felejtésnek is megvan a szerepe. Ez segít hozzá, hogy a gyermekkort szépen tudjuk látni. Mert nem a gyermek látja szépen a gyermekkort, hanem mi, felnőttek. Kell hozzá ez a távolság, az eltűnt idő, hogy igazi fényében pompázzon e messzi világ. Kell, hogy soha vissza ne kaphassuk, ahhoz, hogy csakugyan értékelni tudjuk. Ami elvész, azt örökre szívünkbe zárjuk, ami itt van mellettünk, nem becsüljük. A felnőtt gyermekkor utáni sóvárgása menekülés a gondok elől, az emlékezés az itt-és-most világának felejtése.

De emlékezik-e a gyermek? Vagy a felnőtt kell hozzá, hogy valamit mint örökre elveszítettet ünnepeljen? Igaz-e, hogy a gyermek az örök jelen időben él? Emlékezzünk! Vajon nem tudunk-e mindannyian visszaidézni olyan emlékképet gyermekkorunkból, amikor egy unalmas délutánon, vagy este, az ágyban, mert nem tudtunk még elaludni, valami korábban velünk megesett történettel foglalkoztunk — vagy képzelődöttünk? A gyermekkor nem az öntudatlanság kora, bár a személyiség csak lassan, fokozatosan alakul ki. A gyermek épp úgy küzd a múlandó idővel, mint a felnőtt, csak még nem tudja megnevezni e szörnyet. Amikor a gyermekkorra emlékezünk, az emlékezésre is emlékezzünk.

A felnőtt gyermek szeretne lenni, de a gyermek nem. A gyermek állandóan és hiába vár rá, hogy felnőtté váljon. Mire ugyanis felnőtt, már nem ugyanő. A gyermekkor és a felnőttkor közti határ ugyan megfoghatatlan, megragadhatatlan, ám mégis radikális szakítást jelent az én történetében. Nincs átjárás a két világ között. Kíváncsi vágyakozással tekintünk először innen-oda, azután onnan-vissza, de nem tudunk a két világ közt közlekedni. Mai kifejezéssel ezt úgy mondhatjuk, a két világ nem kompatibilis. Vagyis nem összemérhető. Az emberi életet nem úgy kell helyesen elképzelni, mint a vándor útját, aki faluról falura, városról városra halad, egy kijelölt végcél felé. Ismeretlen járművön utazunk, mérhetetlen sebességgel, és hol itt, hol ott találjuk magunkat. Csak visszatekintve tudunk történetet alkotni arról, merre vezetett utunk. S ez is csak az emlékezet segítségével történik. Az emlékezetet pedig e tekintetben is a képzelet és a felejtés segíti. Az emberi tudat talán legfontosabb erőfeszítése arra vonatkozik, hogy az egymással kevés összefüggést mutató élettényekből legalább utólag összerakja a saját élettörténetét. Hogy megértse saját életét. Ezért olyan fontos a gyermek a felnőtt számára: az, aki már egy másik ember, nélküle nem tudja megérteni magát.

A felnőtt küzd bennünk a gyermekkel. Ahhoz, hogy megálljuk helyünket a „felnöttek világában”, hogy tehát teljes értékű erkölcsi lényekké váljunk, meg kell tagadnunk magunkban a gyermeket. Ez nehéz és bizony kegyetlen feladat. Senki sem törődik bele könnyen, hogy énjét fel kell adnia, hogy más emberré kell válnia. A gyermek sem adja fel könnyen a küzdelmet. Szerencsés esetben eléggé távol tudunk kerülni tőle, hogy ne kelljen bántanunk ahhoz, hogy fel tudjuk nevelni második énünket. Szerencsés esetben elég erősek vagyunk ahhoz, hogy ne bántsuk. Hogy még meg is őrizzük magunkban — ha őt magát nem, hát emlékét. Hogy engedjük időnként feltámadni, hogy engedjük időnként szóhoz jutni, hogy meghallgassuk, amikor tanácstalanok vagyunk. Nincs nevelésesebb annál a felnőttnél, aki nem tudott felnőni, aki örökre gyermek maradt. Legfeljebb az a felnőtt nevelésesebb nála, aki túlságosan is felnőtt. Aki végleg elhallgattatta magában a gyermeket. Meg kell tanulnunk kibékülni emlékeinkkel.

A karácsony azért a legszebb vallási ünnep, mert egy Gyermekisten áll középpontjában. Egy magáról mit sem tudó Isten, aki rászorul ember-anya segítségére. Aki olyan, mint mi, esendő és védelemre szorul. Akiben nincs semmi félelmetes, ám annál szeretetreméltóbb. A karácsonyi kisistenhez hozzátartozik a szent család: ezért családi ünnep a karácsony, ezért kötjük emlékezetünkben szüleinkhez és nagyszüleinkhez. A karácsony melege a jászol melege, a forró kicsi test melege, melyet szívünkre szorítva védenénk meg egy ellenséges világtól, Heródes kivont karddal közelítő katonáitól. A kará-

csony misztériumában jóvá tesz minket Isten, ismét szeretni tudunk, felfedezhetjük magunkban a kiolthatatlan szeretetet, az odaadást, a másikhöz való végtelen ragaszkodást, azt, ami annyira emberi bennünk. A kereszténység legszebb ünnepéhez hozzátartozik egy újszülött, aki reményt ad, meleget és világosságot egy kihűlő félben lévő világban, életünknek jelentést kölcsönöz, s mindezt azáltal teszi, hogy szeretni tudjuk. A karácsony a gyermek ünnepe, ezért olyan fontos a felnőtteknek is. Az ember igazán és magát feledve tudja a gyermeket szeretni, mert amikor szereti, annak engedelmeskedik, ami a természet parancsa benne. A karácsony arra tanít, hogy a gyermek szeretetén keresztül képesek vagyunk egymást és az Istent is szeretni.

Jézusnak sajátos kapcsolata van a gyermekekkel. Jézus, úgy látszik, végleg soha nem tagadta meg magában a gyermeket. Persze az ő gyermekisége más volt, mint a miénk, hisz számára az apa és az Atya, az ember és az Isten fogalma átfedésbe került. Arra is emlékszünk, milyen bölcsességről tanúságot téve tanította a felnőtteket gyermekként a templomban. Ám mindez nem magyarázat arra, miért olyan fontosak számára a gyerekek. Az a gesztus, ahogy Jézus maga köré gyűjti a gyermekeket, biztatás. Annak jele, hogy a kereszténység nem ijesztő, felnőtt dogma, hanem szeretet-viszony Isten és az ember között. Jézus, bár Isten, gyermekként megtapasztalta, hogyan tudja szeretni gyermekét az ember, ha szülő. Ezért lehetséges, hogy Jézus, bár Isten, olyan emberi szeretet-megnyilvánulásra képes. Azzal, hogy maga köré gyűjti a gyermekeket, Jézus nem azt üzeni, hogy a kereszténységnek külön tanítása van a gyermekek számára, hanem hogy a kereszténység mélyén egy olyan szeretet-viszony áll, mely az emberi világban csak a szülő-gyermek kapcsolathoz hasonló. Jézus nem atyáskodik a gyermekek fölött, hanem megmutatja számunkra a mindnyájunkban ott lakozó gyermeket, aki szeretetre méltó, s a mindnyájunkban ott lakozó szülőt, aki szeretetre képes. Jézus példája szerint az ember Istenével is szeretet-viszonyba kerülhet.

A gyermek közel él a halálhoz. A titokhoz fűződő közvetlen kapcsolata miatt a gyermekben nincs meg a halál eltusolására igyekvő buzgalom, ami a felnőttet jellemzi. Sokáig nem érti, mi az (és melyikünk mondhatja el magáról, már érti?), de amikor fogalmat alkot róla, akkor sem tagadja le. Emlékszem dédnagyanyám haldoklására (gyermek voltam, látni véltem, ahogy kiszállt belőle a lélek), és emlékezetem őrzi nagyapám halálba merevült testét a kisszoba ágyán, ahol oly sokszor aludtam én is. A gyermek fél a haláltól, félelme nagy, de emberi, és a félelem nem teszi a szemében a világot sem embertelenné. Csak a felnőtt világából képes a halál az otthonosság-érzetet kiölni. A gyermek tegeződik a halállal, beszélget vele, olykor szólongatja is. A gyermekkor tele van szorongással,

ideges izgalommal, rossz álmokkal, lázzal, de a világ rendje nem borul fel. A gyermeket biztos köldökszínór köti eredetéhez, nem szakadt még el attól, aki és ami jó neki. A gyermek emlékezik rá, milyen volt azelőtt. A felnőttkor a felejtés kora.

A gyermek biztosnak látja világot. Hisz nem tudja, mit jelent a világ megkérdőjelezése. Ez a művelet csak a gondolkodás révén végezhető el, s mint ilyen, csak a felnőtt szemléletre jellemző. A világ számára adottság, természetes módon van, s a gyermek természetes része a világának. Ezt nevezik a felnőttek naivitásnak. Azt, hogy a gyermek számára nem adatik meg olyan nézőpont, ahonnan kívülről láthatná magát és világát. Helyesebb lenne ezt őszinteségnek nevezni, természetes létmódnak. A gyermek úgy van, mint a növények és állatok, olyan evidenciával éli magát. Nevezhetjük ezt alázatnak is. A gyermek sokkal többször és fájóbban tapasztalja meg cselekvése korlátait ahhoz, hogy elbízsa magát e tekintetben. A gyermek szerint a világ aktív, és az ember passzív, a felnőtt szemlélete ennek épp ellenkezőjét sugallja. A gyermek számára saját maga a világ szerves részét képezi, a felnőtt elválasztja magát a világtól. Ám a gyermek meg-nem-különböztetett létmódja lehetővé teszi, hogy otthon legyen a világban. Hogy a tárgyak igazi arcát megláthassa, mely a felnőtt számára rejtve marad.

A gyermeki „hangoltság” finom ráérzés a dolgok létritmusára. Ahhoz, hogy eligazodjunk a világban, meg kell találnunk azt a ritmust, ahogy a világban a dolgok vannak. A gyermeknek kifinomultabbak az érzékszervei, s ezek alkalmasabbá teszik őt a felnőttnél arra, hogy ráhangolódjon a világra. A gyermek benne áll a világban, a felnőtt zuhan kifelé belőle. A gyermeknek füle van arra, amire a felnőtt süket. A gyermekkor: sejtelmes zajok, sokatmondó zörejek. A gyermekkor: elfeledett illatok. Azért olyan fontos az emlékezés számára egy-egy érzéki inger, mert belőle képes egy-egy egész világ felépülni. A gyermekkor: furcsán beeső fények, tömör sötétség, hosszúra nőtt árnyak és vakító fényár. A gyermekkor: havas táj déli verőfényben. A gyermekkor: sűrű novemberi este, fázós hideg. A gyermekkor: frissen kaszált domboldal, végeérhetetlen nyár. A gyermekkor: hirtelen támadt eső egy külvárosi mellékutcában. A gyermekkor, emlékszem: egy ismerős hang, ahogyan szólongat.

KALÁSZ MÁRTON

Mozart karácsonya

Amíg szemet szúr, s épp nem a ködökre gondol.
Rajtuk át közben sietnénk az utcán,
hideg jön, nyirkosság, fölfút még testben a didergés,
majd az út végén elfogy — szúr áruházban, fény-temetőn kint,
százszor ismeretlen helyen; már nem mindig az otthon
fényén éri utol a bolyongót a földi
túli világ. Metsző láz-emelkedés, köhögés —
bent a köhögés átható metaforája késett,
s bárhol, váratlanul
gyermek síró hangjában érjük meg: a nyugós
arccskát elveszti a szálló köd előlünk.
Szívszorító összhang; hinni nem mernéd, voltaképp
magunk hívta zenének mily gyötrők e hangjai.
Hol intonáció hallható, fájdalmasan, bicegősen,
a mi sírásunkra, száraz-könny örömiinkre
alkotva, régen, a fölismerés
épp megismerés lett. Szűkül bolygóvá fúló téli koncert,
világvégi köhögésecske, Kisdéd,
kié, mivé — láz-hangja végig csóvaként
lobban más szférikus
szimfónián. Tompítja kint a könnyülő
köhögést ma a hó.

Antoine de Saint-Exupéry
rajza

A huszadik századi francia költészet üstökös-hirtelenséggel felbukant és letűnt nagy alakja (1920–1951). Max Jacob és Pierre Reverdy tanítványa, a háború alatt többekkel (Michel Manoll, Marcel Béalu, Jean Bouhier, Jean Rousselot stb.) megalapítja a Rochefort-i „költőiskolát”, melynek alkotói panteizmusukkal, élet-szeretetükkel, át-tetsző hangjukkal kívántak ellene mondani az öldöklés abszurdumának. 1945-től tanítóként dolgozik Louisfert-ben, s ez a falu mindvégig életének színtere marad. 1937-es, *Les brancardiers de l'aube* (A hajnal hordágy-cipelői) című első könyve után életében több mint harminc kötete-füzete jelenik meg, köztük a *La vie révée* (Álmodott élet, 1944), a *Pleine poitrine* (Teli tüdőből, 1946) és a *Les Biens de ce monde* (Évilági javak, 1951). Esszéket is írt Apollinaire, Saint-Pol-Roux, Reverdy, Jacob és mások műveiről. Jelentőségét halála után tíz-tizenöt évvel ismerték fel. Összegyűjtött verseit (*Oeuvres poétiques complètes*) 1973-ban adta ki két kötetben a Seghers kiadó, az itt közölt szövegek innen valók. (A ford.)

A gyermek

Hét éves vagy és jársz már iskolába
 A műhelyben csontenyő szaga itatta át a
 Ruháidat
 Tolltartód mezei virágoktól dagad
 Lassan lépdelsz, hogy a sarat kikerüljed
 Hajadban csillagok hada viszket
 Sajnálod otthagyni a nagy fenyők illatát
 Megállnál hogy kenyeredet legalább
 Megoszd egy arra járó kislánnyal
 Nem mindig vagy első az osztályban
 Sokat fecsegsz
 Macskákat rajzolsz mind itatósod díszé lesz
 Az ablakon át gyakran bámulsz ki az égre
 A jó pásztorokra gondolsz kik láttak születni téged
 De tudsz már olvasni és ha fúj a szél
 Magadtól hallod milyen bölcsen beszél
 Szavait jólesik mondani szádra venni
 Tudsz már sást fonni és kecskéket terelni
 Nyugodt és gyengéd mozdulattal csitítani lovat
 Babérfaként susogni míg a madarak megnyugszanak
 Szívesen simogatod fehér homlokát anyádnak
 Te vagy a Gyermek kit imádok
 Istenem Fia vagy

Az éj megóvja a gyermekeket

*Szobánk mintha a hajóorrban állna
Ahol a kutya alszik
Hol fű nő szerteszét
A lámpa teli perselye alatt
Ott vagyok*

*Kedves házban lakom
És tél van
Mozdony hangja hallik
Hallani amint a messzeségben
Egy kulcs
A homokba hull*

*Valaki egyszer csak halkán babrálni kezd
Ujjjaival
Könnyű föld*

*S az éj mélyéből
Kibomlik már egy sziluett
S akiről azt hittük halott
Mosolyogva átjön a falon*

*Máris a tűz mellett magasodsz
Lábadra vadászcsizmádat vetted
Melegítsd fel kicsit apa most
A testnyi helyet magad mellett
Mindketten ott alszunk hamarost.*

Lackfi János fordításai

A hegedűhangú lány

JULES SUPERVIELLE

Francia költő, író. (1884–1960). Itt olvasható novellája a *L'enfant de la haute mer* című kötetből való.

Olyan lány volt, mint bármelyik másik. Talán kissé íveltebb volt a szeme, de éppen csak egy kicsit, senkinek sem tűnt fel igazán.

Már gyermekkorában megértette a körülötte folyó titkolózásból, hogy valamit elhallgatnak előle. De nem tudta, mire vonatkozik a sok sugdolózás, ezért egyáltalán nem nyugtalankodott. Azt hitte, ez már csak így van azoknál a házaknál, ahol kislány van.

Egyszer azonban fáramászás közben leesett, s a torkából felszakadó kiáltás nagyon idegennek tűnt számára: nem emberi volt, hanem zenei. Attól fogva nagyon figyelte a hangját, s úgy tűnt neki, mintha mindennapi szavai közé rendre becsúsznának egy hegedűszó akkordjai is, egy-egy *e* vagy *f* hang, s más efféle pimaszságok... Ezért amikor megszólalt, ártatlan szemekkel nézett az emberekre, hogy mintegy semlegesítse a furcsa hatást.

Az egyik fiú egyszer így szólt hozzá:

— Játssz már a hegedűdön!

— Nincs is hegedűm.

— Hát persze — mondta a fiú, s olyan mozdulatot tett, mintha a lány szájába akarna nyúlni.

Nem volt egyszerű dolog hegedűhanggal ellátogatni bárkihez is, hivatalos lenni egy teára vagy szabadtéri ebédre, s mindig magánál, vagyis a torkában hordani ezt a különös hangot, amely bármikor kész volt megszólalni, még ha csak annyit mondott is a lány, hogy „Köszönöm” vagy „Nincs mit”.

És semmi sem bosszantotta jobban, mint amikor lelkesen ezt mondták:

— Milyen gyönyörű a hangja!

„Vajon miféle cselszövés készülődik bennem? — tűnődött a lány.

— Ezek a váratlan hangok teljesen védtelenné tesznek. Mintha egy beszélgetés kellős közepén nekiállnék levetközni. »Tessék, íme a nyakam, a kezeim... Most boldogok? Nincs már semmim!«

Mivel kifejezetten nem szeretett semmiben sem kitűnni, általában csendben maradt. Nagyon szerényen, színtelenül öltözött, s mindig egy széles, szürke sálát viselt a torka körül.

„Végül is nem olyan életbevágóan fontos beszélni” — gondolta magában.

De még ha nem beszélt is, akkor sem lehetett megfélekezni erről a furcsa hangról, amely kész volt bármikor hallatni magáról. Egyik éles hallású osztálytársa pedig azt állította, hogy a lány sohasem hallgat egészen, hogy hallgatása rosszul rejti el a

homályos akkordokat és a viszonylag jól kivethető melódiákat — elég csak egy kicsit jobban odafigyelni. S ha mindez egyes barátainak tetszett is, a többiek egészen nyugtalanok lettek miatta, már-már féltek. Végül mindannyian elfordultak tőle.

„Ha már a hallgatásom sem az enyém...!”

Elhívták a család egyik barátját, egy sebészorvost, hogy vizsgálja meg a torkát és a hangszálait. Hiszen biztosan operálni kell, csakhogymit?

A sebész úgy hajolt nyitott szája fölé, mint egy kísértetekkel teli kút fölé, ám végül semmiféle beavatkozásra sem vállalkozott.

„Ha tudnátok, honnét jövök!” — gondolta magában a lány egy napon, miközben elhelyezkedett az ebédlőasztalnál szülei mellett, akik szemére vetették, hogy elkésett. „Még csak nem is gyanítjátok, mit tettem, megnyúlt arcú apám, sem te, anyám, aki látszólag nyugodt vagy, de mindjárt gonosz és zavaros mondatokra fakadsz. Kedveseim, hagyjatok engem békén a kihűlő levessel, s más efféle dolgokkal! Mindössze néhány percet késtem!”

Csaknem az egész étkezés alatt hallgatott, ám végül mégis kénytelen volt válaszolni apjának egy kérdésére.

Szülei csodálkozva néztek egymásra: lányuk hangja egészen olyan volt, mint minden más közönséges hang.

— Ismételd csak meg! — szólalt meg az apja a lehető legszelídebben —, rosszul hallottam.

De a lány elpirult, s nem szólt egy szót sem.

Étkezés után a szülők visszavonultak szobájukba, s az apa így szólt:

— Ha tényleg nem olyan furcsa már a hangja, akkor erről értesíteni kellene a rokonságot. Talán még egy meghitt kis ünnepséget is rendezhetnénk, persze anélkül, hogy elárulnánk örömünk valódi okát.

— Néhány napot azért várjunk még.

— Hát igen, legalább egy hetet még várunk kell. Legyünk csak türelemmel.

Az apa elhatározta, hogy ezentúl minden reggel a lányával olvastatja fel az újságot. Új hangjának dallamát oly kedvtelve ízlelgette, mint holmi túlvilági csemegét. Enyhe szédület fogta el még a pusztá gondolatára is annak, hogy lánya egyszer esetleg újra úgy beszél, mint korábban.

Egy reggel hosszú külpolitikai témájú cikket olvasott fel a lány — szinte felnőtt nő volt már —, mikor ő is észrevette, hogy hangja egészen olyan, mint az osztálytársnőié. Szívében haragra gerjedt barátjára, aki lerombolta benne a különös akkordokat.

„Ha legalább valóban szeretett volna...” — gondolta magában.

— Mi lelt? Miért sírsz? — kérdezte az apja. — A hangod miatt igazán nem kell szomorkodnod, inkább örülnöd kellene, gyermekem...

Bende József fordítása

Kislány-kérdés

*Kislány-kérdés a padon:
mit jelent az, hogy lámpa?*

*Szünet után lassan
elindul a válasz:
falon pihenő szentjánosbogár,
végenincs hosszú lábbal
— egy örökké morgó dinamónál
érnek véget a szálak;
sötét bőrű madonna-arc,
árnyéka oszlopról figyel;
önmagából áradó Test,
olyan mint az emberek,
köztük is első a te pont-szemed.*

*Mert hatvanszor megélt éveimben
először találkoztam
a kérdések kérdésével:
számomra
mostantól
ez a fény.*

Nyári naplementék

Közös vers Blankával

*Darázs csípett a napba.
Jól feldagadt az arca.
Egész csupa rózsaszín,
kórházban enyhül a kín.*

*Ottan a hold rávilágít:
„Ez a csípés már egy másik,
elég csúnya furunkulus.
— Közeleg az augusztulus.”*

Mese?

1932-ben született Budapestén. Író, költő, műfordító. Legutóbbi írását 2001. 3. számunkban közzöltük.

Már nem mesét vársz tőlem. Mégis, mintha...

Látod ezt a csengőt? Ha megfogod, úgy, hogy éppen csak érezd a súlyát, azt gondolhatod, csöppet sem nehéz. Apró rézcsengő, vagy inkább harang, mert pontosan olyan, mint a minoriták templomában a legnagyobb. Ez a tenyérben elrejtethető harang valójában sokkal súlyosabb.

Valamikor egy műhelyben kondult meg a városszéli Csűrök-utcája közepén. Csiriz és bőrszag vette körül, csizmakefe surrogása (a kefe fájába vésve két hang, három betű: SZ. I.), és ahogy a hangok betükké válnak, úgy válnak a betűk eleven emlékké.

Nagyapám, a te dédapád, kezében dikicsével csizmatalpat formáz. A szögek nemrég a szájában, most a csizmatalban. Szilveszter este már csikoroghat a gyulafehérvári főtér havas macskakövén. Flokuca parádézhat benne, a városháza brillantin-bajszú íroka.

A műhely előtt Glück bácsi, az ószeres gebéje áll, felkapja a fejét, mintha szabadulni akarna a hámtól. Gazdája odabent ül és azt panaszolja dédapádnak: manapság nehéz egy-egy szépséges tárgyra szert tenni. Tekintete az ajtó felé fordul, megáll a harangon.

— Nem, azt nem — mondja nagyapám, és a csizma bőrén (a jobb már készen van) megnézi az arcát. Akár a tükör!

A konyha felől kalácsszag szivárog, a szobából fenyőfa illata.

Nagyanyám (már tiszta ruhában) leakasztja a műhely csengőjét, méghozzá úgy: meg ne szólaljon. Kezébe rejt. Int, hogy mehetnek.

Kint a konyhában tizenhárom gyerek. A szobaajtót nézik, a szájukat foguk közé szívva. Közöttük anyám, a te nagyanyád.

Ezt a kis harangot először anyám hűgának konyhájában láttam. A mestergerendáról lógott ezüst fonálon. Megérintettem, és ő megszólalt.

Nem is ő, hanem Ilonka néni.

— Mielőtt elmegyek, neked fogom adni...

Vagy tucat év múlva anyámat búcsúztattuk.

Ilonka néni éjjel-nappal azért utazott, hogy a csengőt megszólaltassa.

Ez volt az ő utolsó üzenete.

Gyöngülő hang a fejfák, kövek fölött.

De a csengőt még nem adta nekem.

Néhány év múlva megint nála jártam.

A csengő most is a gerendán lóg. Nem ezüstfonálon. Csak egy cukorspárgán. Talán az ezüst útközben elveszett... Lehet, a párától homályos tükörben láthatta, amint megérintem. Úgy, hogy ne szóljon. Épp csak elfordultam, kinéztem a kertbe, és már ott állt előttem a néni. Kezében a csengő.

— Vidd el... A tied...
Tudtam, ez mit jelent.
Azóta ez a karácsonyi csengő.
Emlékszel még ma is a hangjára?
Erre vártál karácsony előtt, ennek a hangjára nyílt a szobaajtó.
Fogd, de csak úgy, hogy épp érezd a súlyát.
Szólaltasd meg, hadd halljam, milyen lesz, ha rád bízom a mi-
noriták harangjának öccsét.

FECESKE CSABA

Két gyerek

szöszke fej barna fej
vadvirág között
messzi nagy hegyekből
hűvös este jött

az Esthajnalcsillag
fénye megremeg
hazafelé ballag
csöndben két gyerek

mintha szárnyuk volna
verdes a kezüik
meg-meglebben a szél
a hold szembesüt.

*Toujours mon coche et aussi mes mains.
À quel temps je parle avec le sculpteur
Quenod qui veut avoir un mi, 'ci', ou faire les
vies mari
l'air feu
se temps.*

Antoine de Saint-Exupéry
rajza

Pele Pali

1948-ban született Szögligeten. Költő, publicista. Legutóbbi írását 2000. 10. számunkban közöltük.

Pele Pali, a bozontos farkú kismókus a mobilján felprüttyögte Lilla hengegnőt, meghívta Tapolcára. Lilla hengegnő nagyon szeretett telefonon locsifecserészni, de még jobban szeretett utazni. Megparancsolta gyorsan Andi-mandinak, hogy csomagoljon és segítse fel a piros cipellőt meg a csipkés bugyit. Szissze, a pajkos nyári szél, aki olyan szívesen emelgeti a kislányok szoknyáját, nem látott még ilyen szép csipkés bugyit, pedig már látott néhányat. Mondta is Gyanta Gyulának, a sötét nézésű feketefenyőnek. Gyanta Gyula elpirult, szégyenlős volt szegény, még a gyanta is kicsordult belőle.

Lilla hengegnő útnak indult fényes kíséretével, orrán három szeplővel Tapolcára. Pele Palihoz, a bozontos farkú kismókushoz. Kosárcájában három szem mogyorót vitt neki, miután a csokit gondosan eltávolította róluk, Pali azt úgyse szereti.

A Kettes Busz illedelmesen köszönt:

— Hódolatom hengegnő, olyan elragadó már korán reggel, éhgyomorra!

Egy néni meg egy bácsi, akik uborkát cipeltek hatalmas cekkekben és kosarakban, teljesen egyetértettek az előttük szólóval. Uborka néni azt mondta:

— Ilyen szép kislányt én még nem láttam!

Uborka bácsi bölintott, összeütötte a bokáját és átadta a helyét Lilla hengegnőnek.

— Miért állunk már megint?! — kérdezte bosszúsan a néni.

— A piros lámpa azt kérdezi, hová mész Lilla. Meg kell mondanunk neki, különben nem enged tovább.

Hát persze, hogy megmondta. Elmondta a néninek meg a bácsinak Pele Palit is, és mutatta a három szem mogyorót.

A busz nemsokára már Tapolcán szuszogott a felforrósodott aszfalton. Lilla megkínálta egy colával. „Kösssz!” — mondta a Bussz. Mindenki azt hitte, defektet kapott.

Pele Pali a park bejáratánál már várta Lillát, köszönte szépen a mogyorót. Reménykedett, van még néhány szem a kosárcájában, de csalódiá kellett. — Nézzük meg a hattyúkat! — javasolta a hengegnőnek. — Nézzük — mondta Lilla. Elmentek a tópartra, odaúszott hozzájuk két hófehér hattyú. Gyönyörűek voltak, csillogott tollukon a napfény. Lilla hengegnő mintha rőfögést hallott volna. — Disznók vannak valahol a közelben — mondta, de Pele Pali azt mondta, hogy ez a rőfögő hang bizony a hattyúktól származik. Lilla ezen igen elcsodálkozott, nem fért a fejébe, hogy tudtak a hattyúk lenyelni egészben egy disznót. Egy ilyen kacifántos kérdésre még Pele Pali se tudta a választ, tanácsalanságában megcsóválta bozontos farkát és fölszaladt a legelső fára. Onnét

integetett Lilla hencegnőnek, aki egy emeletes fagyival kárpótolta magát. Azért a foltért a ruha elején pedig igazán nem okolható senki, hiszen tudnivaló, hogy ilyen kánikulában még a legmegáttalkodottabb fagy is megolvad és elcsöppen.

Földvári Manó

Az az igazság, hogy Földvári Manót nem ismerjük, soha senki se találkozott vele, még Ákos sem. Ő is csak annyit tud róla, hogy nagyon kicsi, akkorka, mint a kisujjam, mutatja. Márpedig tudvalevő, hogy Ákos kisujja milyen kicsi, a legkisebb lyukba is belefér, ami csak a lakásban található. Például az elemes bútoron és a konnektoron. De oda nem szabad bedugni, mert az életveszélyes. Nem is dugja hát, csak akkor, amikor nem vesszük észre.

Tehát Ákos szerint Földvári Manó nagyon picike és egyáltalán nem szereti a spenótot. A sóskafőzelékre rá se tud nézni. A tökfőzeléket ki nem állhatja. „Tudod nagy, én szívesen megenném a tökfőzeléket, mert tudom, hogy milyen egészséges és finom, de Manó nem akarja!”

Akkor pedig valóban nincs mit tenni, tárjuk szét a kezünket sajnálkozva. Földvári Manó Ákos pocakjában lakik, ki tudja, mikor és hogyan fészkelte be oda magát a szemtelen. Szerencsére a palacsinta jöhet, töméntelen mennyiségben. Csak abban reménykedhetünk, egyszer jól elcsapja a hasát. „Talán a spenóttal ki lehetne üzni onnét!” — próbálok, de Ákos szomorúan csak a fejét ingatja. Ha nem, hát nem. Ő tudja, ő ismeri. A múltkor is azt mondta, ha nem ad neki Túró Rudit, hát megnézheti magát.

Pénteken gombariadó volt az óvodában. Az óvó nénik lóhalálában vitték a gyerekeket az udvarra. Az udvarról az utcára, az utcáról egy még távolabbi utcába. Roland azt mondta, innét már nem lehet messze az Óperenciás tenger. Valóban, mintha hallották is volna a hullámok csapkodását.

Jöttek a rendőrök, de gombát még ők se találtak, egyáltalán senki sem találkozott gombával. Ákos ugyan látott egy gyanús nagy karimájú kalapot, de később kiderült, hogy a Dana nagymamája, és akkor a riadót lefújták. Kár, mert olyan izgi volt az egész. Csak úgy nínóztak a rendőrautók idefelé jövet. Lehet, hogy akkor oldottak kereket a gombák, vonta le a következtetést Ákos, aki egyszer már találkozott Galica Góccal is, a légyölő galóccal, akkoriban, amikor Buba, a hétpöttyös katicabogarca elveszítette hetedik pöttyét. No, de az már régen volt.

Most se Galica Góca, se riadó, se óvoda. Most csak Ákos van. Persze mindig Ákos van, csak nem mindig itt. Nem mindig csa-

csog a fülembé. Ákosnak picike orra van, akkorka, mint a kisé-
gérnek. Egyszer fenn hordja, máskor meg úgy lógatja, szinte fel-
szántja maga előtt az utat. Az ő orra a barométere, azt mutatja,
hogy éppen merre hány méter. Nem is barométer, hanem orromé-
ter.

Ákos most elemében van. Ha azt mondom, be sem áll a szája,
nem sokat mondtam. Nemcsak a szájával beszél, hanem az egész
testével. Borsózöld szemeivel, szőke fűrtjeivel, pici füleivel, egér-
ke orrával, plezúros térdeivel, seprű pilláival. — Megállítottam a
szelet! — mondja büszkén. És valóban. Fűszál se rezdül, lomb se
moccan. Úgy áll a szél, akár a cövek.

— Hát még ha a spenótot is megennéd, akkor milyen erős vol-
nál! Akkor talán még az esőt is el tudnád állítani! — mondom
neki. Ezen egy kicsit elgondolkodik. Lehet, hogy megalkuszik
Földvári Manóval? Ha majd esni fog és egyszercsak eláll, tudni
fogom, hogy Ákos megette a spenótot, mert el tudta állítani az
esőt.

Jó lesz, nem fogunk megázni soha. Csak Földvári Manó bele
ne köpjön a levesünkbe!

alors nous promenons a gervicus ? ...

Antoine de Saint-Exupéry
rajza

Egy „boldog műfaj” és az „örök gyermeki”

A mesemondó Michael Endéről

„Kezdetben vala a mese ...”
(Somlyó György)

Kritikus, irodalomtörténész, fő kutatási területe a gyermekirodalom. A Kaposvári Egyetem Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar tanszékvezető tanára.

¹Michael Ende: *Über das Ewig-Kindliche*. In: M. E.: *Zettelkasten*. Stuttgart, 1994, 177–198.
Ugyanakkor az „örök gyermeki” kifejezés háttérben ott van Goethétől az „Ewig-Weibliche”, azaz az „örök nő is”.

²Lesznai Anna: *Babonás észrevételek a mese és a tragédia lélektanához*. Nyugat, 1918. 13. sz. 59.

³Rómától délre (Genzano die Roma) lévő háza, a Casa Liocomo kertje hasonlatos a felidézett Gulácsy-képhez. Itt írta a *Momót és A Végtelen Történetet*. (Ld. Hocke, Roman — Kraft, Thomas: *Michael Ende und seine phantastische*

Az „örök gyermeki” kifejezésre Michael Ende egyik esszéjében táltam rá.¹ A mese műfaját pedig Lesznai Anna nevezete „boldognak”.² Ilyen szavakat ritkán és óvatosan használ az ember. Kiváltképp egyszerre hármat. De ha az írásaink első mondatai (a címmel együtt) olyanok, mint a zenében az intonáció, akkor Ende mesevilágával kapcsolatban akár leírhatnám azt is, hogy: szépség, álom, csillag, telihold, fénysugár, öröm, könny, virág, hattyú. Ő az, aki az alig elmúlt évszázad '70-es, '80-as, '90-es éveiben olyan történeteket írt, amelyek tele vannak a romantika, a szimbolizmus és a szecesszió rekvizitumaival. Gulácsy Lajos festményének címét idézve: Ende meséit, meseregényeit olvasván a „varázsló kertjébe” lépünk.³

Ahogy mondják, 1995. augusztus 28-án elment közülünk az utolsó romantikus. Romantikus volt Ende az alkata, az érzésvilága, az értékrendje és az írói eszközei szerint. Hitte, hogy a világ minden dolga mesésíthető; hogy az álom és a képzelet fontosabb lehet a valóságnál; hogy a művészet aranyalapja a mítosz. A mítoszokba, legendákba vetett hite talán még a romantikusokénál is nagyobb volt. Sőt: ahogy múlt az idő, el is hatalmasodott művészetén. *Momo* (1973) című meseregényében még áttetszően szépek és beszédeseek a mitikus szimbólumok, *A Végtelen Történetben* (1979) már gyakorta nehezekek. Indáznak, burjánzanak — néha öncélúan is. Az író a maga varázsolta fantáziavilágban labirintusba került, nekünk meg nincs a kezünkben Ariadné fonala, hogy minden titkának nyomába szegődjünk. De a világa akkor is elbűvölő, ha éppen tévelygünk benne.

Ende hitt majdnem mindenben, amiben réges-rég a romantikusok. Abban is, hogy a pénz nem boldogít. Pénzét csaknem mindig másokra bízta, vagy romantikus álmokat kergetett vele (Münchenből délre ódon kastélyt vásárolt, Rómától délre varázslatos kertet), így aztán nincstelen volt, amikor a müncheni Waldfriedhof 212. számú sírhelyén eltemették. Pedig már életében elmondhattuk róla, hogy negyven nyelvre fordították műveit; hogy 20 millió példányban jelentek meg; hogy a *Momo* és *A Végtelen Történet* világsiker volt könyvben is, filmen is; hogy a *Varázslóiskola*

Welt. Weibrecht,
Stuttgart — Wien —
Bern, 1997, 97,
101, fotók)

⁴Michael Ende: *Tükör a tükörben*. (Ford. Lázár Magda.) Kobra, Budapest, 1995, 12–15.

Tükör a tükörben

(1994) című kötet meséit még életében norvégre, spanyolra, japánra, hollandra fordították, holott erre a szerző haláláig csak egyetlen esztendeje maradt a világnak.

Ende csak abban nem osztotta a romantikusok hitét, hogy a valóságban erkölcsi világrend uralkodik. Nem ámította magát sem azzal, hogy a jótett elnyeri méltó jutalmát, sem azzal, hogy a szenvedéseinkért földi kárpótlás jár. A népmese hőseinek szenvedései sohasem esnek hiába, s többnyire így van ez a romantika világában is, de Ende meséiben már előfordul. Ilyen történet a *Tükör a tükörben* (1983) című kötetből a labirintusról szóló.⁴

Hőse egy fiú, aki a labirintus foglya. Van szárnya, szabadulhatna. De túl nagy a kísértés a jóra. Hagyja, hogy mindenki belekapaszkodjon: a féllábú koldus, három gyerekével egy anya és csapatostól a válogatott nyomorultak. A fiú mértéket téveszt az irgalomban. Túl buzgó. A próba az lett volna, hogy egy idő után nemet mondjon. De ezt nem tudja megtenni. Így álom teremtette szárnya egyszer csak lehull. A szerelmese hiába várja, örökre ott reked a labirintusvárosban. A *Tükör a tükörben* című kötet meseparabolái nekünk, felnőtteknek szólnak. A lélek tükrében, mások tekintetében, egy tó tükrében hirtelen felismerünk valamit. Felismeréseinkben nagyon sokszor gyerekfigura segít — és a boldognak mondott műfaj szimbólumai.

Ende igazi gyerekmeséiben (pontosabban azokban, amelyeket a gyerekek a magukénak érezhetnek) a mesemorál ősi alaptörvényét, a „Jótett helyébe jót várj” szabályát, az adok-kapok reciprocitását sohasem szegi meg. De a törvény nem érvényesül mechanikusan. A jót ugyan jóval illik viszonzni, és a rosszért rossz jár. De rosszat nem muszáj visszafizetni (lásd *Ormótlan Ottokár, a meztelen orrszarvú*). S hősei a rosszat néha inkább elszenvedik, mint teszik. Nem idegenek tőlük az áldozathősök romantikus gesztusai. De azt is mondhatjuk, hogy a keresztény erkölcs jegyében erény a rosszért jóval fizetni (lásd *Füligráncos Filemon*).⁵

A valóságból menekülő Ende „szárnya” a képzelet volt. Úgy próbált szabadulni, hogy varázsolt magának egy fantáziavilágot. És született még egy „belle époque” a gyermekirodalom 20. századában. Az előző „szép fejezet” a századelő, a szecesszió, és a szimbolizmus kora volt a meseirodalomban, amikor hirtelen divatos lett a műfaj és oly módon, hogy letagadhatatlanul sok mindent örökölt a romantikától. Ilyen öröklött motívumok voltak: a biblikus részvét, a szív hatalma, a szépség kultusza, a Kelet varázsa. A műköltészeti mese első szépséges korszaka végül is a romantika. Korunk nagy olasz mesemondója, Gianni Rodari írja erről a korszakról: „A romantika legtisztább hangja, a mágikus idealizmus képes volt úgy megragadni a valóságot, ahogy azt a kortársak nem voltak képesek látni.”⁶ Volt egy meseíró, aki közvetített a két korszak között. Hans Christian Andersennek hívták. „A biedermeier élet szűk színterét (...) meseerdővé tudta vará-

⁵Az említett meséket lásd: Michael Ende: *A varázslóiskola és egyéb történetek*. (Ford. Hárs Emő.) Európa, Budapest, 1997, 95–111., 233–245.

Ende helye a 20. századi gyermekirodalomban

⁶Gianni Rodari: *A képzelet grammatikája*. Pont Kiadó, Budapest, 2001, 131.

⁷Szerb Antal:
*A világirodalom
története.* Magvető,
Budapest, 1962, 713.

Gyermekfigurák mint a világ megmentői

⁸Michael Ende:
*Über das
Ewig-Kindliche.* 193.

⁹Tóth Aladár: *Babits
Mihály mesekönyve.*
Nyugat, 1924.
I. köt. 524.

zsolni” — írta róla Szerb Antal.⁷ A 20. század utolsó harmadában Ende volt ilyen varázsló. A műköltészeti mese történetében a harmadik „belle époque” az ő nevéhez fog kötődni a nagyvilágban. (Nálunk pedig Lázár Ervinhez.)

A mesének ezek a korszakai a nietzscheti örök visszatérés gondolatát is felidézik. És természetesen eszünkbe juttatják azt is, hogy miközben a kortárs művészet szüntelenül a modellekkel, sémákkal, sztereotípiákkal való szakításra nevel, a kortárs művészetben újra és újra felbukkannak a régi sémák, modellek és sztereotípiák. Ende is, akárcsak a szecesszió meseírói, dekoratív hatásokkal védekezett a világ szürkesége ellen. S úgy sóvárgott a transzcendensre, mint a szimbolisták. „A szépség lényege szerint transzcendens” — írta.⁸ Egyszerre jellemző írásművészetére az, hogy díszít, leír, a felülettel törődik, és az is, hogy sejtet, homályban tart, nehezen bevehető mélyrétegei vannak. „A meséhez a költőt mindig a megváltás után való vágyakozás vezeti” — írta Tóth Aladár Babits meséről.⁹ Talán Ende valódi vágya is ez volt. többnyire gyermekfigurákra bízta, hogy megváltás a világot. S eközben ezek a gyerekhősök a tisztaságukat se veszítik el. Momo megmenti a világot, de ellenségei, a szürke urak tulajdonképpen önmaguk okozzák pusztulásukat. A *Végtelen Történet* hősenek csak meg kell nevezni a Kislány Királynőt, s nem hull a Semmibe a világ. Mesehőseinek egyszerűen csak a valódi vágyaikat kell követniük.

Ende akkor kezdett a „varázslataiba”, amikor a gyermek- és ifjúsági prózában vagy két évtizede győzött a mindennapiság. A gyermekirodalom fő vonulata hátat fordított korábbi alaptémáinak, amelyek mindig a rendkívülihez, a meseszerűhöz, az egzotikushoz, a fantasztikushoz kötődtek. A gyermekpróza az őszinteség jegyében szinte diagnosztizálta a valóságot. Megtörténtek a nagy tabutörések. A gyerekkönyv a maga módján kordokumentum akart lenni. Fontos, hogy mindez lezajlott. De mire az ezredfordulóhoz értünk, a gyermekirodalom visszatért régi alaptémáihoz. És a meseszerűhöz.

A '70-es években Ende szinte időtévésztoének látszhatott. Ma a mesebeli parabolák és a *fantasy* fergeteges sikere idején úgy tekintünk rá, mint aki mindennek előfutára volt, mint aki megérezte, hogy lesz visszatérés. Csak 1979-et írtunk még, amikor *A Végtelen Történet* gyerekhőse így szólt: „a mindennapi emberek mindennapi életéből éppen elegendem van.”

A pagát története

Ende a parabolikus történeteiben és esszéiben kulcsokat ad a kezünkbe ahhoz, hogy írói magatartását megértsük. A pagát történetét a *Tükör a tükörben* című kötetben akár önarcképpnek is tekinthetjük.¹⁰ A pagát egy kártyafigura. Komédiás, mágus, varázsló, adu a tarokkban. Azt is mondhatjuk róla, hogy a játékosság princípiuma. A történetben ő a felnőtt. Ahogy mondja: „...hívtak engem Alfának, sokkal gyakrabban Omegának. A Szajránál Monsieur Fin volt a nevem, a Temzénél Herr Ende.” (Beszédes nevével Ende nem először és utoljára játszik.)

¹⁰Michael Ende: *Tükör
a tükörben.* 128–132.

A pagát kilép a rivaldára, leveszi a kalapját és meghajlik az utolsó sorban ülő gyermek előtt. (A mozdulat is fontos!) Beszélgetnek: „Hol laksz, te kisfiú? — kérdi a pagát. — Sehol sem lehet már lakni — feleli a gyermek — legalábbis nekem nem — akkor nekem sem — véli elgondolkodva a pagát... — Világgá mehetnénk — ajánlja a gyermek —, és kereshetnénk egy új világot, ahol ketten lakhatnánk. — Kitűnő ötlet — mondja a pagát (...) és ha nem találunk, varázsolunk egyet! — Hát azt is tudsz? — kérdezi a gyerek. — Még nem próbáltam — feleli a pagát —, de *ha te segítesz...* Egyébként az a véleményem, hogy neked igazi név kell. Én *Micheln*nek foglak hívni.” Elindulnak, „...és nem lehet pontosan tudni: ki vezet kit.” (Kiemelések tőlem K. G.)

A gyermekség felértékelődése

¹¹Idézi: Winfred Kaminski: *Das Innenbild der Ausserwelt*. In: *Kinderwelten*. Hrsg. Inst. für Jugendbuchforschung. Frankfurt — Weinheim, 1985, 77.

¹²Michael Ende: *Über das Ewig-Kindliche*. 180. (Az esszéből idézett szövegek a tanulmány szerzőjének fordításai.)
¹³uo.

¹⁴Idézi: Winfred Kaminski: i.m. 77.

¹⁵Ld. Lőnczy Huba: *A gyermek toposza Csáth Géza novelláiban*. In: L. H.: *Ambrustól Máraihoz*. Savaria Kiadó, Szombathely, 1998, 219–234.

¹⁶Békés Pál: *A kétbalkezes varázsló*. Osiris, Budapest, 1999.

A felnőttben — ahogy ezt Nietzsche nyomán gyakran idézzük (Ende is!) — ott rejtőzik a gyermek, és „játszani akar”. „Minden költészet rokonságban van a gyermekivel — írta Michael Ende. Azt szeretném mondani, ez az örök gyermeki az emberben.”¹¹ Így hát ez minden művészet forrása. S hite szerint mindenféle tudás is, hiszen ahogy *Az örök gyermekiről* című esszéjében írta, a nagy filozófusok és gondolkodók sem tettek semmi mást, „mint újra és újra feltették az ősi gyermeki kérdéseket: Honnan jövök? Miért vagyok a világon? Merre tartok? Mi az élet értelme?”¹² Szándéka szerint ennek a valamennyiünkben élő gyermeknek mesél. „A gyermek, aki valaha voltam, még ma is bennem él — írta — közte és köztem nincs szakadék, ami elválasztana bennünket, alapjában véve olyanak érzem magamat, amilyen akkor voltam...”¹³

Ende számára felértékelődött a gyermekség. Nemcsak Novalis és Nietzsche hatottak rá, sok minden egyéb. Például az, hogy kamasz korában Waldorf iskolában nevelték. De Jacob Böhm teozófiai nézeteire is visszavezethetők gondolatai. (lásd „Muszáj gyermekké lennünk, ha be akarunk jutni a mennyországba.”)¹⁴

A gyermek motívuma archetipikus jellegű, a legősibb, leggazdagabb jelentésű képek egyike. Kultúratörténeti toposznak tekinthető. A szimbólumszótárak tíz-tizenöt jelentését tartják számon.¹⁵ A gyermek az Ég áldása, az ártatlanság, a tisztaság, az érzékenység, a természetesség, az őszinteség, a naivitás, a megálázhatóság, a jóság, a tudatlanság stb. szimbóluma. A gyermek megváltó, az istengyermek mítosza máig él a gyermekirodalomban. Saint-Exupéry *A kis herceg* és Michael Ende *Momo* című meseregényében egyaránt a Gottkindmythos él. De Békés Pál játékos, ironikus gyerekkönyvében is egy égszínkék pizsamás kisfiú indul el a kétbalkezes varázslóval, hogy a panelrengeteg sivár világát megmentse (*A kétbalkezes varázsló*).¹⁶ Az elveszett mesét, a fantáziát keresik, akárcsak *A Végtelen Történet* hőse, Bastian. Modern gyerekkönyveinkben hol a gyermek, hol a képzelet ereje menti meg a világot. Békés másik gyerekkönyvében mesével tartják távol a szörnyeket. Megmenthet bennünket attól is, hogy szörnyé legyünk. „...Szörnyé válni könnyű — ol-

vassuk. — Nagyon könnyű. Nem lenni szörnyé, az a nehéz.” (A félblény)

Ende műveinek központi témája korunk gyermeke és korunk gyermekének magánya. A *Momo* főhőse nyolc-tizenkét éves (vagy száz, ahogy mondja). Árva és szegény. Bastian, alias Bux Barnabás *A Végtelen Történetben* tíz-tizenegy éves. Magányos, kövér, ikszlábú. A *Varázslóiskola* ikrei kilencévesek. Egy még lefordíthatatlan mesejáték hőse, Eli tízéves. Beteg és egyedül van (*Das Gauklermärchen*).

Gyermekábrázolásainak forrása két nagy gyermekmítosz. A Gottkindmythos-t már említettük, a másik a gyermeki természetesség, tisztaság mítosza. Gyermekmítoszai érzelmességre, pozitív értékekre hangolják történeteit. Az ironikus mese távol áll tőle. Márpedig a romantika irónia nélkül magában hordja a trivialis veszélyét. De Ende elkerülte, ahogy *A kis herceg* írója is. Bűvészműtatványnak számít. Ha túl érzelmes, túl lírai lenne egy pillanat, ellenpontoszza. Például azzal, hogy Kassiopeia, a mitikus teknőc náthát kap.

Ende értékvilágában ugyanúgy a felelősség, a törődés, a bizalom, a szeretet a kulcsszerepben lévő értékek, mint Saint-Exupérynél. A morálfilozófia univerzális, orientatív elve hatja át műveit. Ez így hangzik: „Törődj más emberi lényekkel!” — Ha valaki önmagában is megtestesíti ezt az elvet, az Ende világhírű hőse, Momo.

Momo alakja

Hogy ki Momo? Momo egy furcsa kislány. Borzas, ragyogó szemű, mezítlábás. Bő férfikabátot és rongyokból tákolt, hosszú szoknyát visel. „...az olyan emberekre, akiknek fontos a tisztaság s rend, alighanem riasztólag hatott.” Különös lény. Csodálatos. Mintha egy idegen bolygóról jött volna. Valaki szinte mindig üldögél nála. Pedig a kis Momo „csak egyet tudott, ahogyan rajta kívül senki: hallgatni másokat.” A közelében okosabbak lettek az ostobák, barátta lettek az ellenségek, játszani volt kedvük az embereknek.

Így van ez addig, amíg a szürke urak rá nem veszik őket, hogy tegyék Időtakarékba a perceiket. Csak Momón nincs hatalmuk, mert nem spórolja, hanem megéli az időt. „Ha ez a gyermek nem volna, az emberiség rég a kezünkben lenne” — mondják róla.

Momo egy szál virággal és egy teknőc, Kassiopeia segítségével megmenti az elszürkült világot. Eljut Hora mesterhez, megismeri az élet-halál titkát. Megtudja, hogy az emberben aranytemploma van az időnek, hogy a szívünkben idővirágok nyílnak, hervadnak. Csak az az idő az életünk, amit a szívünkkel is megéltünk. A szürke urak ezekről a virágokról lopnak szirmokat. A szivarjajukban a szirmok füstté lesznek, s ettől szürkül el a világ.

Momo csak egyetlen órát és egyetlen szál idővirágot kap Horától, hogy az elloptott idővirágok fagyott szirmait kiszabadítsa. Hátborzongató jelenetekben semmisülnek meg üldözői. A mesemondó a feszültségkeltés mindenféle trükkjével él (várakozás, késleltetés, időszilipek lehúzása stb.). Krimimotívumok kevered-

nek a mesébe (nyomozás, üldözés stb.). Momo nem úgy győz, mint a mesék hősei. Kockáztatja az életét. És nemcsak a kiválasztott kevesekért, hanem magáért a Létért. Visszaadja az embereknek az ellopott időt, megváltja az „elszürkült világot”. A világ meseirodalmának egyik legszeretettelőbb lénye. Akkor sem esik a szemünkben, ha egészen közelről vesszük szemügyre. Momo az, aki tekintettel van mások sebezhetőségére. Nem vet meg senkit, nem nevet ki senkit, nem közömbös senki iránt. (Csak ha morálisán indokolt!) Kifejezi szeretetét, rokonszenvét, megbecsülését. Segít, ha másnak szüksége van rá. Tiszteletben tartja a másik önállóságát. Nem gyámkodik, de szolidáris. Mindig tudja, hol a választóvonal a mások ügyeibe való beavatkozás és a közömbösség között. — S vele együtt szeretetre méltó Kassiopeia is, a jövőbe látó, csillagképet idéző teknőc. A meseíró még a temetőbe is elkísérte. Ott áll síremlékén, ami egy hatalmas kőből való könyv. A teknőc hátán felirat: „Ne félj!”

¹⁷Michael Ende: *Momo*.
(Ford. Kalász Márton.)
Móra, Budapest, 1986.

Ende Momója akkor érkezett meg hozzánk 1986-ban,¹⁷ amikor már ismerős érzés volt számunkra, hogy „időtolvajok” járnak közöttünk, hogy a konzumvilág üres, unalmas és halott dolgai egyre fontosabbá válnak, hogy a gyerekeket ki kellene ragadni a Barbie babák karjaiból.

A Végtelen Történet

Momo, aki egymástól nagyon távoli világok mítoszaiban (Dél-Kazahsztán, Észak-Amerika) is felbukkan mint segítő-vigasztaló lény, a saját szívébe tesz fantasztikus utazást. Belső utazás Bux Barnabásé is *A Végtelen Történetben*.¹⁸ Ez az út az Elefántcsonttoronyba fantasztikus, misztikus, izgalmas kaland. Hősünknek alteregójával együtt küzdenie kell. Fantáziáért. Veszélyben van ez a birodalom, és vele együtt a világ is. Talmi vágyainkat hajszolva elfelejtjük az emlékeinket, az ábrándjainkat, az álmainkat. A képzelet helyét a Semmi foglalja el. Ahogy a Fantázia birodalmában terebélyesedik a Semmi, a valóságban nő a hazugság. „Seholba hullunk és a Sohába, mint akik igazán nem is éltünk” — olvasunk. A Semmi vonzó, belezuhanhatunk, és hazugságáradat borítja el a világot. De Bux Barnabás azzal, hogy kimond valamit, és Átráskó (az én-ideálja, aki szintén gyermek) azzal, hogy hős, megmentik a világot. Bastian Odüsszeája végül is újjászületés a szeretetben. Bejárja a változás útját, és hazatalál. — Az életünkről szól ez a mese is. Mély és komoly dolgokról. A gyerek számára abba-hagyhatatlanul izgalmas *fantasy*, de higgyünk benne, hogy a történet mélyrétege őt is megérinti.

¹⁸Michael Ende:
A Végtelen Történet.
(Ford. Hárs Ernő.)
Európa, Budapest, 2000.

Ende mesefiguráitól távol áll a tradicionális hősiesség. Csak Átreju kivétel. Az esztelen szerzés és tülekedés világában a meditációt választják, holott ósdi dolognak látszhat. Nem vitézek, nem daliák, nem is a szerencse lovagjai. Őszintén szólva csak bajba keverednek. Csak elfogadják a sorstól, ha éppen rájuk osztja azt a szerepet, hogy a világot meg kell gyógyítaniuk. Egy vágyteljesítő, boldognak mondott műfajban ez sikerül is.

ANTOINE DE
SAINT-EXUPÉRY

„Ötpercnyi örökkévalóság”

Francia író (1900–1944); leghíresebb műve *A kis herceg*. Leveleiből az alábbi kiadások alapján közlünk néhányat: *Écrits de guerre (1939–1944)*. Paris, Gallimard, 1994, 363–364., 404–407.; *Lettres à sa mère*. Paris, Gallimard, 1984, 28., 217–218., 221. Számunkat rajzaival és kézírásával illusztráltuk.

Édesanyjának,
Orconte, 1940

Ismeretlennek,
1943. december

Kedves Mama!

A térdemen írok, miközben bombázásra várunk, de csak nem akarok ideérni a repülőgépek. Most is magára gondolok.

Semmi sem fontosabb nekem ezen a világon, mint Didi, az ő gyerekei és Mama. Örökké csak Mamáért reszketek. Az állandó olasz fenyegetés is nagyon bánt, mert veszélybe sodorhatja magukat. Olyan szomorú vagyok! Kimondhatatlanul nagy szükségem lenne a gyengédségére, kedves Mama, én kedves Mamácskám... Miért kell ennek így lennie, hogy veszélyben van mindaz, amit csak szeretek ezen a földön? Még a háborúnál is jobban elborzaszt, hogy milyen lesz a világ utána?! Ez a rengeteg lerombolt város, a szétszóródott családok! A haláltól nem félek, de azt nagyon nem szeretem, hogy megbomlasztották az emberiség szellemi közösségét. Szeretném, ha mindannyian együtt ülhetnénk egy fehér asztal körül.

Az itteni életéről nem írok, mert nincs róla mit mondani: veszélyes bevetések, pihenés és alvás. Borzasztóan elégedetlen vagyok. Valami másféle kielégülésre lenne szükségem. Borzasztóan elégedetlen vagyok a mostani elfoglaltságaimmal. Még a felvállalt veszély sem tudja feledtetni velem a lelkemben lakozó fájdalmat. Csak néhány gyerekkori emléken találok némi megnyugvást. A karácsony éjszakák gyertyaillata! Olyan üres a lelkem, meghalok a szomjúságtól.

Most sok időm lenne rá, mégsem tudok írni, mert még nem érett meg bennem a könyvem. Az a könyv, amely majd „csillapítja szomjamat”.

A viziontlátásra Mamácskám, szívem minden szeretetével ölelem.

Antoine-ja

Látja, nem értem én az életet.

Éjszakánként rettenetes félelem van bennem. Félttem a hozzátartozóimat, félttem a hazámat — mindazt, amit szeretek.

Nem tudom feledni a Líbiában töltött utolsó éjszakám csodálatos békéjét. Beszéljen hozzám, szerettesse meg velem az életet! Vidám arcot vágok az itteni kártyacsatákhoz, de önmagamnak csak nem hazudhatok, csak nem építhetek kártyaváratokat, s rettenetesen hideg a szívem. (...)

Karácsony éjszaka van...

Mole-ban, Emmanuel nagybácsinál volt egy csodálatos kis jászol, benne egy bölcső, körülötte bárányok, lovak, egy tehén és

pásztorok, meg egy számár és a háromkirályok, akik legalább tízszer akkorák voltak, mint a lovak. S főleg gyertyaillat, ami számomra azóta is minden ünnep lényege... Öt éves voltam akkor.

A világ hálája egy kisgyermek születéséért, micsoda csodálatos dolog! S még kétezer évvel később is! Az emberiség nagyon jól tudja, hogy csodákat kell teremteni, ahogyan a fa is megtermi gyümölcsét. S köréje gyűlnek mindannyian — mennyi költői szépség van ebben!

A háromkirályok... Vajon mindez csak legenda vagy valóság? Mindenesetre nagyon szép.

Madame François de
Rose-nak, 1944. május

Kedves Yvonne! Nagyon hálás vagyok Önnek sok mindenért. Nem tudom pontosan megmondani, hogy miért is (a fontos dolgok láthatatlanok...), de bizonyára igazam van, amikor köszönetet mondok, hiszen szükségét érzem.

Egyébként nem is egészen erről van szó. Hanem arról, hogy a kertért nem lehet köszönetet mondani. Ugyanis én mindig két részre osztottam az emberiséget: vannak a Kert-emberek és az Udvar-emberek. Ez utóbbiak magukkal hordozzák udvarukat, s a négy fal közé zárva megfojtják az embert. Mégis muszáj beszélnünk velük, hogy egy kis zajt csapjunk. Mert nagyon kínos tud lenni a csend egy udvarban.

Viszont a kertekben sétálni szoktunk. Ott lehet hallgatni és lélegezni. Ott jól érezzük magunkat. És a kellemes meglepetések egész egyszerűen csak feltárnak az ember előtt, még keresni se kell őket. Sorra tűnik fel egy-egy lepke, szarvasbogár vagy szentjánosbogár. (Semmit sem tudunk a szentjánosbogarak civilizációjáról.) Már-már álmodunk. A szarvasbogár úgy néz ki, mint aki tudja, hová megy. Nagyon siet. Ezen elcsodálkozunk és tovább álmodozunk. Íme a pillangó. Amikor rászáll egy nagy virágra, azt gondoljuk: olyan ez neki, mintha babiloni kertre szállt volna le, egy himbálódzó függőkertre... Majd eláll a lélegzetünk, amikor feltűnik az égen három-négy csillag.

Nem, nem is mondok köszönetet Önnek. Ön olyan, amilyen. Egyszerűen kedvem van még sétálni Önnél.

De más is eszembe jutott még. Vannak országúti emberek és vannak ösvény-emberek. Az országúti emberek nagyon untatnak, s én a betonon mindig unatkozom a kilométerkövek között. Ők mindig valami meghatározott cél felé haladnak. Célkitűzés, ambíció. Azonban az ösvények szélén kilométerkövek helyett diófák sorakoznak. Mi pedig elkészülünk, hogy diót rágcsáljunk. Azért vagyunk ott, hogy ott legyünk. Minden lépésnél azért vagyunk ott, hogy éppen ott legyünk, s ne másutt. Viszont a kilométerkövekkel tényleg semmit sem lehet kezdeni...

Yvonne, kedves Yvonne! Korunk emberei elrejtőznek egymás elől. A telefon civilizációja elviselhetetlen. A valódi jelenlétet valamiféle karikatúraszerű jelenlét váltotta fel. Úgy megyünk egyik embertől a

másikhoz, ahogyan a rádió gombját csavargatva egy pillanat alatt átugrunk Bach muzsikájától egy ócska kupléhoz. Már nem mélyülünk el semmiben, már sehol sem vagyunk ott valóságosan. Gyűlölöm a felületes, mindenben feloldódó embereket. Ahol én állok, ott én úgy állok, hogy az az örökkévalóságnak szól. Ha én leülök egy padra, akkor egy örökkévalóságra szeretnék oda leülni. Jogom van a padomon ötpercnyi örökkévalósághoz.

Persze, maga túl sok emberrel találkozok, s az bosszantó lehet, mert kifosztják magát. Esténként bizonyára nagyon fáradt lelkileg. Legalábbis fáradtnak érezné magát, ha a telefon nem csengene állandóan, s nem keserítené meg az életét. Furcsa, de én mégis azt érzem a maga társaságában, hogy van időnk, mindenre van időnk. Ha csak egy percig is, de „van időnk”. A valódi jelenlétét érzem a kézfogásában, még a köszönésében is. Csak a többi dologgal kapcsolatban siet állandóan. Lelkének legmélyén lassan jár, egy kertben tett sétára emlékeztető lépésekkel. Az egyedül helyénvaló, valódi lépésekkel, amit én olyannyira értékesnek gondolok.

S mindez bizonyára azért van, mert maga nem felületes. De jól vigyázzon! Nagyon sokat árt az ember lelkének, ha túl sokat csavargatja a rádió gombját, még ha kezdetben nem is felületes az ember. Még ha valóban el is tud mélyedni egy-egy pillanatra Bach zenéjében. Mert nagyon veszélyesek a félművelt, buta emberek. Az intelligensek szintén, ha csoportba verődnek. Valamennyi intelligens ember egy-egy utat képvisel, s ha mondjuk százan összeállnak, akkor az már közteret alkot. Ami már kevésbé értelmes, s engem nagyon is kétségbe ejt.

Én inkább ősz szakállú aggastyán akarok lenni, aki egyre csak a fejét ingatja. Mint aki ökrösszekéren eltékozolt fiatalságát sajnálja. Hajdanán bizonyára meroving király voltam, mégis egész életemben futottam valami után. De ma már elfáradtam a sok szaladgálástól. Csak mostanában értettem meg igazán egy kínai közmondást: „Három dolog rombolja leginkább az ember szellemi felemelkedését. Mindenekelőtt az utazás...” De azt is csak most fogtam fel, amit Derain mondott nekem már legalább hússzor: „Egész életemben mindössze három valóban nagy embert ismertem. Mindhárom analfabéta volt: az egyik egy szavójai pásztor, a másik egy halász, a harmadik pedig egy koldus. Sohasem hagyták el a lakóhelyüket. Egész életemben csak e három embert tiszteltem igazán...”

Az is nagyon megragadott, amit szegény José Laval mondott, amikor hazatért az Egyesült Államokból: „Nagyon örülök, hogy hazaértem. Nekem túl nagyok a felhőkarcolók, éppen elég nagy nekem már az emberi lélek is...”

Én pedig gyomorrontást kapok a kilométerkövektől. Mert nem vezetnek sehová, jöllehet már éppen ideje lenne valóban megszületni...

Még nem tudom, hogy melyik hívás győz bennem: a solesmes-i apátság (nagyon szépek a gregorián énekek), egy tibeti kolostor vagy esetleg a kertészek mestersége. Addig is újra és újra gázpe-

dálokat nyomogatok és hatszáz kilométeres sebességgel nem megyek sehová...

Ezért jöttem, kedves Yvonne, sétálni egyet ebben a levélben, mely nem akar túl sokat jelenteni, s biztosan elég olvashatatlan is (túl öreg vagyok már ahhoz, hogy szebben írjak). De mit számít! Csak azért jöttem, hogy leüljek, hogy éljek ötpercnyi örökkévalóságig a barátságában.

Saint-Exupéry

Édesanyjának, Borgo,
1944. július

Mamácskám!

Annyira szeretném, ha nem aggódna miattam, s megkapná végre a leveletem! Jól vagyok, tényleg minden rendben van. De nagyon szomorú vagyok, hogy olyan régóta nem láttam már. Nagyon aggodom Mamáért, az én drága öreg Mamácskámért. Milyen boldogtalan korban is élünk!

Nagyon fáj, hogy Didi elveszítette a házát. Óh Mama, annyira szeretnék segíteni neki! Később mindenben számíthat rám! De vajon mikor tudjuk majd igazán elmondani szeretteinknek, hogy szeretjük őket?

Mama, szeressen, ahogyan én is szívből szeretem és ölelem.

Antoine

Saint-Exupéry „imája”,
1943

Uram, add meg nekem az istállók, az elrendezett dolgok és a betakarított termés békéjét.

Hagyd, hogy egyszerűen csak éljek, túl vagyok már a változásokon. Fáradt vagyok a szívemben lakozó gyásztól, s túl öreg vagyok már ahhoz, hogy mindent újrakezdek. Sorra elveszítettem barátaimat és ellenségeimet, utamra baljós, szomorú fény vetül.

Néha messzire mentem, máskor hazatértem, de mindig láttam az érdektelen embereket ostobán tolongani az aranyborjú körül. Még a ma születő gyermekek is olyan idegenek számomra, mint holmi fiatal barbárok. Haszontalan kincseket őrzök lelkemben, akár egy zenét, mely sohasem fog már értő fülekre találni. Hajdánán úgy láttam neki a munkának, mint favágó az erdőben, s megrészegültem a fák zenéjétől. De most már, hogy ilyen közelről láttam az embereket, fáradt vagyok.

Adj jelet Uram, mert minden olyan nehéz, amikor eltávolodsz tőlünk.

Miben is találhatnánk rá igazán önmagunkra — az otthonban? a szokásokban? reménységeinkben? Ma ez a legnehezebb, ez keseríti meg leginkább az életünket.

Próbálok dolgozni, de nagyon nehéz a szívem. Olyan borzalmas ez az Afrika is, elsorvasztja az ember szívét, akár egy sírgödör. Pedig milyen egyszerű lenne Lightning repülőgépre szállni, s háborús küldetésbe menni!

Martin Attila fordítása

A mese varázsgömbjében

LÁZÁR FRUZZINA

Lázár Ervin író beszél karácsonyról, gyerekekről, felnőttekről, múltról, jövőről.

Huszonhárom évesen írtad meg első meseregényedet, A kisfiú meg az oroszlánokat. Miért ír valaki gyerekeknek, gyerekekről akkor, amikor maga már nem gyerek, saját gyereke viszont még nincsen?

Akkor egyrészt még közelebb voltam a saját gyerekkoromhoz, nagyobb kapcsolatam volt vele, de döntően mégiscsak az ember lelkivilága a meghatározó ebben a dologban. Bennem nagyon sokáig megmaradt a világra való rácsodálkozás képessége, és ez nemcsak abban volt döntő fontosságú, hogy meséket írtam, hanem az egész életvitelemet meghatározta. Én ötvenegy éves koromban lettem felnőtt. Akkor éreztem azt, hogy lecsapott rám az öregség sólyma. Ekkor valahogy meglazult a kapcsolatam a gyerekekkel, aki egykor voltam, és éppen ezért a mesevilág iránti érzékenységem is kisebb lett. A saját gyerek pedig nem alapfeltétele a meséírásnak, gondoljunk csak Zelk Zoltánra, Weöres Sándorra, akik gyermektelenek voltak, mégis gyerekeknek szóló nagyszerű műveket írtak.

Mostanában mintha egyre kevesebb lenne a mese. Szükség van egyáltalán egy ilyen racionális, anyagi világban mesékre?

Szerintem a gyerekek mesére való igénye ma sem változott. Amikor a szülők, nagyszülők — mindazok, akiket a gyerek szeret — mesélnek neki, akkor a mese átalakul. Irodalmi műfajból szeretetműfajjá lesz, ami által két ember között olyan kapcsolat jön létre, melyhez hasonló alig akad. És ez nemcsak a gyerekeknek, de a mesélő szülőnek, nagyszülőnek is nagyon fontos, mert a mese által bekerülnek egy olyan varázsgömbbe, amely valami megfoghatatlan közösséget teremt közöttük, olyan együvé tartozást hoz létre, amit nem helyettesíthet semmi. Annak, hogy az emberek ma is szeretik a mesét, bizonyítéka az, hogy szappanoperákat néznek a televízióban, ráadásul pénzt gyűjtenek a főszereplő rabszolgalány felszabadítására, tehát teljesen valódinak képzelik a történetet. Ugyanúgy, mint ahogy mi gyerekkorunkban, Rácegresen a meséről azt gondoltuk, hogy az maga az igazság. Nem az emberek mese iránti igényével van baj, hanem a mesék egy részével. A mesében kell, hogy legyen valami magasabb rendű, valami irodalmon túli. Mint például a népmesékben, amelyek a felsőbb világgal való kapcsolatnak a zálogát hordozzák magukban. A népmese maga a mítosz. Az írók által előállított pedig irodalom. A jó irodalom is magában hordoz valami magasabb rendűt, de soha nem érheti el azt a szintet, amit az évezredek, korokon, kultúrákon átívelő népmese mondhat

magáénak. De annyit egy magamfajta író is elérhet, hogy amit ír, az irodalom, és remélhetőleg jó irodalom, aminek kapcsolata van olyanfajta világrenddel, ami a lélekhez tartozik. És ez minden irodalom lényege. Ha viszont csak a megbotránkoztatás, az elkábítás a mű célja, akkor az semmiféle értékeset nem hoz létre. Az emberekben él a vágy a mesére. Olyan alkotásokkal kellene kiszolgálni őket, amelyek lelki táplálékot nyújtanak, amelyekből lehet meríteni.

Az olvasás éve alkalmából sokat beszélnek arról, hogy más országokban az egyetemeken külön mese-tanszékek, mesével foglalkozó irodalmi intézmények léteznek. Fontos lenne az, hogy a mese itthon is elismert tudományos kategóriába tartozzon?

A mesét nem helyezték túl magasra az irodalmi ranglétrán soha, de ez engem — őszintén szólva — nem nagyon érdekel. Amit írok, az akár mese, akár nem, jól szeretném megalkotni. Ha sikerül, akkor az éppen olyan irodalom, mint bármi más. A jó mese mindig elismert volt. Tudtommal pedig az óvó- és tanítóképzőkön tudományosan is foglalkoznak a mesével. Nekem pedig — nagyon mélyen szégyenkezve mondom ezt — semmiféle tudományos képzettségem nincs a mesével kapcsolatban. Amikor egyszer két tudós embert hallottam beszélgetni arról, hogy mi is a mese, annyira megijedtem, hogy azt gondoltam, milyen jó, hogy én ezt csak most, őszülő fejjel hallom, mert ha hamarabb történt volna, talán nem is mertem volna a meseírásba belekezdeni.

Közeledik a gyerekek számára oly misztikus, várva-várt ünnep, a karácsony. Saját gyermekkori karácsonyaid közül melyik a legemlékezetesebb?

Amikor mi a legszebb karácsonyainkat élhettük volna meg, akkor éppen háború volt. Csak a bensőséges ünneplés, a család, a szeretet volt együtt, de ezek a legfontosabbak. Háborús karácsony volt az is, amikor öt-hat évesen megtudtam, hogy a feldíszített fenyőfát, az ajándékokat nem a Jézuska hozza. Ekkoriban született meg a húgom, így az egész család azon fáradozott, hogy őt, aki még boldog tudatlanságban élt a Jézuskát illetően, elkápráztassuk a karácsonyfával, az ajándékokkal. És mennyire örültünk annak, hogy a legkisebb testvérünknek szívmengető boldogságot okozhattunk. Ugyanez megismétlődik akkor, amikor az embernek saját gyereke lesz, és amíg az egyik szülő kézen fogva sétálgat az izgatott kisgyerekekkel, addig a másik a karácsonyfát díszíti. És annál nagyobb boldogság nincs, mint amikor látod, hogy a gyereked, vagy a kistestvéred mennyire örül a karácsonyfának, amit te díszítettél, az ajándékoknak, amiket neki vettél.

Saját gyermekeid születése megváltoztatta a meséhez való viszonyodat?

Mindent megváltoztatott. Tudod, hogy mielőtt te megszülettél, valami ismeretlen eredetű betegségem volt. Olyan örült gyomorgörccseim voltak, hogy a padlón fetrengtem a fájdalomtól. A születésem után úgy elmúlt a betegség, mintha soha nem is lett volna. Ez is mutatja, hogy olyan erők működnek, amikről fogalmunk sincsen. Ugyanakkor úgy éreztem, hogy amikor gyerekeim lettek, egy új dimenzió nyílt meg előttem. Térhatású lett minden, amit addig síkban láttam. Ezt nyilvánvalóan hiába magyarázod egy olyan embernek, akinek nincs gyereke, nem fogja megérteni. Akkor viszont rövid úton rá fog jönni, ha utóda születik. Ami meg a meséhez való

viszonyomat illeti, alapvetően új színeket kapott, hiszen rátok figyelve számtalan motivációhoz, mesefigurához jutottam. Mindig mondtam, hogy a gyerekektől tanultam a legtöbbet. És bár látom, hogy szemérmességből nem kérdezel rá, de téged meg egyenesen szerzőtársamnak tekintelek, hiszen nélkülöd sohasem született volna meg Berzsián és Dideki, a Szegény Dzsoniról nem is beszélve.

Egy meseíró gyerekének mindig azt mondják: milyen jó neked, biztos sokat mesél esténként az apukád. Viszont az én emlékeim szerint nem sokat meséltél, és amikor mégis, akkor is nagyon gyakran csak az öreg pók történetét...

Sok mesét mondtam én nektek, csak éppen „a pók” maradt ilyen emlékezetes. (Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy öreg pók. Fölmászott a falra. Egyszer csak azt hallja: bumm. Leesett az öreg pók, ez egy rövid mese volt.) Mindig csak olyan történeteket meséltem, amiket soha nem írtam le. Emlékszel rá, hogy Rittyi-Rotytyiról és társairól örült mesélés folyt. Olyan persze előfordult, hogy az embernek éppen nem volt kedve mesélni, de valamit mégis kellett mondani, olyankor jött a pók. Nagyon érdekes, hogy a gyerek szívesen meghallgatja ugyanazt a mesét akár százszor is. Mint amikor az ember szeret egy verset, ezerszer elolvassa. És ha már fejből tudja, akkor is ezeregyedszer is újraolvassa. Valahogy így van ez a mesével is. Nem próbáltam megfejteni, de biztos, hogy az emberi lélek számára nagyon fontos.

Legutóbb megjelent könyved, Az aranyifjítószóló madár, Ámi Lajos, szamosszegi cigány mesemondó történeteinek az átdolgozása.

Én nem nevezném ezt átdolgozásnak. Átdolgozás az volt, amit a *Legkisebb boszorkány* című mesével csináltam; Ámi meséjéből kiindulva létrehoztam egy egészen más történetet. Ezt a kilenc történetet nem átdolgoztam, hanem mély alázattal kezelve a szöveget, meghagyva az „öreg” szóhasználatát, gondolatmenetét, megpróbáltam gyerekek kezébe adhatóvá tenni. Ha felnőtteknek készítenék válogatást ezekből a mesékből, akkor is szükséges lenne néhány dolgot igazítani rajtuk, mert Ámi olyan mesemondó volt, aki kedvétől függően rövidítette vagy hosszabbította a meséket, néha belekevert egy másik történetet, vagy megtoldotta különböző nem oda való dolgokkal, sőt néha egy mesét kétféleképpen mondott el, egészen kicsi változtatásokkal. Ezeket a dolgokat kellett helyretenni, azért, hogy a gyerekek is megismerhessék Ámi Lajos félelmetes és csodálatos mesevilágát.

Min dolgozol most?

Szeretném befejezni a *Csillagmajor* című könyvemet. Félig voltam kész ezzel a kis novellás kötettel, amikor a kiadó azt mondta, mind egy hol tartok, megjelentetik. De én tudtam, hogy legalább ugyanennyi megírásra váró történet van még bennem. És persze amikor a könyv megjelenik, az író, mint aki jól végezte dolgát, belesüllyed a fotelba, mert nem hajlja tovább a határidő kényszerűsége. Hát igen, kicsit lusta vagyok, és akkor elhanyagoltam a történetek megírását, de most már nagyon szorítanak, úgyhogy sürgősen meg kell őket írnom. Az új rész munkacíme: *Függelék a Csillagmajorhoz*. Ezekkel az írásokkal szeretném végleg lezárni a rácegresi gyerekkorom irodalmi feldolgozását.

Miért akard Rácegrest lezárni?

Természetesen sosem tudom lezárni, de arra gondoltam, hogy hatvan évig foglalkoztam vele, írtam róla, mostantól az élet valamely egészen más területén akarom kipróbálni magam. Például lehet, hogy festő leszek, vagy pipázni fogok, vagy fafaragásokat készítek, de az is lehet, hogy tenyérjós leszek.

Ha az aranyhalacska azt mondaná, kívánhatsz hármat az elkövetkezendő tíz évre, mit kívánnál?

A családomnak és magamnak egészséget, összetartást, és azt, hogy szeressük egymást. A világnak is szeretetet és békességet, a táliboktól az amerikaiakig bezárólag. Harmadikként pedig azt, hogy találjak egy olyan elfoglaltságot, amely által haszonnal töltöm majd el az időmet. Akár a pipázás lesz ez, akár tenyérjósítás, (sőt még az is előfordulhat, hogy írok valamit, de ez nem biztos), a lényeg, hogy hasznomra legyen nekem is, másoknak is, és jól érezzem magam a bőrömben.

Antoine de Saint-Exupéry
rajza

Je n'aurais jamais reçu une très petite lettre de Coust
qui m'encourage, je l'adore cet homme.
Je suis très perplexe me tenant au m' de ce pays

NEMES NAGY ÁGNES EMLÉKTÁBLÁJA ELŐTT

A most már mögöttünk lévő huszadik század nagy felismeréseinek: történelmi és erkölcsi tanulságainak mindig a költők adtak hangot. Más hiteles szószólók hiányában nekik kellett megküzdeniük a történelmi idők (és az idők, sajnos, mindig történelmiek voltak) szellemi és morális próbatételeivel. Nemes Nagy Ágnes, akinek egykori lakhelyét most emléktáblával jelöljük meg, maga is azok közé tartozott, akik hittel és bátorsággal vállalták az igazságkeresést és a tanúságtételt.

Költészete küzdelmes történelmi és erkölcsi számvetés nyomán született. Fiatal költőként élte át a második világháborút, apokaliptikus időkben írta első verseit, vész hírek, üldöztetések, bombázások, az ostrom tüzei között. Ahogy szétnézett a világban, kiégett romokra és végsőként hajszolt emberekre talált. Évekig kellett küzdenie a rettegés és a rombolás emlékeivel. Nemcsak városok roskadtak össze, nemcsak emberek pusztultak körülötte, hanem egy egész régi világ is: a polgári társadalom. Hagyományos értékek zuhantak a semmibe, Auschwitz és Hiroshima után az emberi civilizáció is veszélybe került.

A fiatal költőnő elvetélt hittel és keserű torokkal indult újtárra. Ami az előtte járóknak még erőt adott — a világ megismerése, a szerelem lobogása, a biztos önismeret —, őt és nemzedékét, úgy tetszett, sorban cserbenhagyta. A világ, amely nemrég még a rend és a célszerűség otthona volt, most oktalan és értelmetlen zűrzavarrá változott. Sokan kezdtek kételkedni abban, hogy a veszni látszó értelem és rend valaha is helyreáll.

Költészetében ebből a kétségbeesésből keresett szabadulást. A félelmek és kételyek mögött lassan valami konok elszántság épült, kezdetben talán nem is a tudat felszínén, inkább a személyiség mélyebb övezeteiben. Makacs ösztönnel ragaszkodott eszméjének épségéhez, önerzetes bátorsággal szállt szembe a rémülettel. Korai verseiben agnosztikus reménytelenséggel tett vallomást történelmi és intellektuális tapasztalatairól. Mindazonáltal azt a szellemi feladatot választotta, hogy új és teljesebb értelmet adjon a humanista eszméknek és eszményeknek. Ezekről az eszményekről: a szabadságról, a személyiség szuverenitásáról és az emberi érte-

lem hatalmáról, valamint az értük vívott küzdelemlről adott számot költészetében.

A küzdelem eredménye elsősorban mégsem a kiküzdött eszmékben keresendő, hanem a kiküzdött emberségben és intellektuális költői magatartásban. Nemes Nagy Ágnes ebben a magatartásban nyerte vissza biztonságát és reményeit. Az intellektus, az értelem költészetében különleges szerepet kapott, végső menedéke, utolsó fegyvere volt az értelem. Nemes Nagy Ágnes a karteziánus eszmények híve volt, azoké az ideáloké, amelyeket Descartes, a nagy francia filozófus fogalmazott meg a józan ész nevében az újkor hajnalán. Intellektualizmusa nem tételes filozófiai eszmék megfogalmazásában állott, hanem a szüntelen vizsgálódás és értelmezés szenvedélyében. Minthogy nem bölcséleti eszmék szócsövének tekintette a költészetet, a költői mesterség nála az eszmélkedéssel, az indulat és a gondolat kristályos rendbe szervezésével azonosult.

Kitágította és megemelte a költői mesterség fogalmát. Nemcsak az alkotóműhely komoly fegyelmét és a költészet tudós ismeretét értette rajta, hanem a költői magatartást is. Fogalmat, amelynek erkölcsi jelentése van. A költői mesterség Nemes Nagy Ágnes számára értelmes tevékenységet jelentett, amely felelősséggel járt, és amelynek határozottan morális súlya volt.

A moralistának mindig bátornak kell lennie, hiszen a hatalom sohasem kedveli, gyakran meg sem tűri a moralista felismeréseit, igazságait, és így az erkölcs szószólójának személyes áldozatokat kell vállalnia. Nemes Nagy Ágnes mindig következetes bátorsággal képviselte a felismert igazságot: szemben a hatalommal, a közmegegyeződéssel, a történelemmel, sőt magával a létezésrel, hiszen az ember igazsága és léte nem ugyanabból a világból való.

Ez az intellektuális és erkölcsi bátorság példászerű a jelenben is: ha Nemes Nagy Ágnes verseit olvassuk, egy kissé mindig bátrabbak leszünk, kevésbé tiszteljük a hatalmat, a megszórást, a közvéleményt, és jobban az igazságot. A nagy költészet, amióta ugyanis csak Orpheusz lantjának kíséretében megszólalt, mindig az igazságkeresés és az igazmondás szellemi fegyvere volt. *(Elhangzott 2001. október 25-én, a Nemes Nagy Ágnes egykori lakhelyének falán elhelyezett emléktábla avatásakor.)*

POMOGÁTS BÉLA

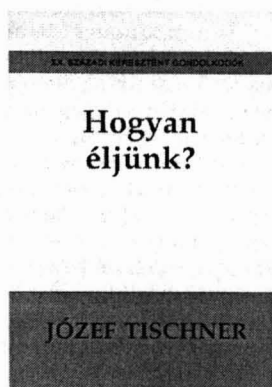
SZENES ZSUZSA (1931–2001)

Amikor a dolgok árnyéka megnő, körvonaluk ellágyul, és a világ nesztelenül, szorongatóan szívközelbe ér, amikor közeledik, lelassul és óvatosan meglapul a sarkokban a szomorúság, hogy azután hirtelen ránkcsapjon a hűvös valóság, akkor itt az ideje, hogy a kivételes pillanat fénytörésében minden korábbinál pontosabban értsük meg Szenes Zsuzsát. E percben érzékenyebben és természetesebben élhetjük át, hogy életében és művészetében szenvedély, szenvedés és türelem hogyan fonta át meg át egymást, hogyan vált kibogozhatatlan és eltéphetetlen szálak gubancává. Tudjuk, a magyar művészet egyik mitikus színhelyén, a Virágárokban telt élete nagyobbik fele; művészte bátor és rebbenékeny volt egyszerre, a súlytalan lebegés és az aggályos motoszkalás határán egyensúlyozott észrevétlen; egy műfaj nagyasszonya volt. De túl ezen, szinte növényi szelídségű léteének láthatatlan belső természetét akkor érthetjük meg igazán, ha az utolsó évtizedben készült színes, mintás papirokból alakított lapocskáit idézzük magunk elé. Afféle apró ikonok ezek, melyeken a képsorok, jelenetsorok egyenletes rendjét a papírszeletkéik szeretetteljes lüktetése kíséri: a kompozíció fegyelmét a részletek mintája, a papírok márványos csillogása egyhífti. A folyamatos és szelíd váltakozás meg-megdöccen: mintha távolból előhívódna egy-egy ismerős kép, betű, írástörredék. Vörös, fekete, arany sugárzásuk a szenvedés archaikus

szólamát jelenti ott, ahol a végtelen mintává fonódó növényi ornamentika, a geometrikus mintázat, a héber szövegtörmelék vagy a latin írásjel a szépséges részletekkel elfedett szenvedély mutatja. Egy pasziánsz nézői lehetünk: a kéz, amely sort sor alá tapogatva kirakosgatta egykor színes lapjait, egyszerre volt szenvedélyes és türelmes: a türelem volt a szenvedélye. Ez a türelem, amelyet mindnyájan oly jól ismertünk, mert tapasztaltunk, messzire vezetett, képtől képig, személytől személyig, az idő és a tér megszámlálhatatlan rétegén ívelt át, metszéspontokon, otthonosan összesimuló és ismeretlen tartományokon keresztül, míg végül hazatalált. A kis papírszív, amely — derűsen és makacsul — annyiszor megjelent képein, életének és művészetének legfontosabb motívuma volt. Szimbólum, vonatkoztatási pont, sarokkő, mérték. Ezért — jobb híján, kölcsönzött kifejezéssel — a szív archeológiájának nevezném azt a szelíd tevékenységet, amelyet ő helyettünk, nekünk ajánlva végzett, elképzelhetetlen mélységek és alig felfogható viszonylatok szakadécai fölött.

A gyapjúkárpitok színe elhalványulhat, a rajzok fekete tusvonalai megfakulhatnak, és elhomályosulhat a papír-ragyogás. De a szenvedő, szenvedélyes és türelmes szív tovább dereng majd a leszálló estében. Mégis, érezzük már, mostantól a világ hidegebb lesz. *(Elhangzott 2001. november 7-én, Szenes Zsuzsa temetésén.)*

KOVALOVSZKY MÁRTA

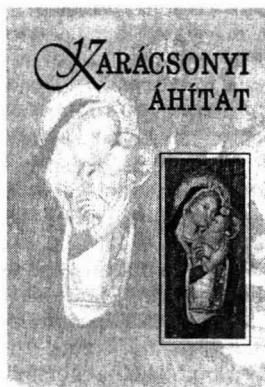

Hogyan élünk?

JÓZSEF TISCHNER:
HOGYAN ÉLJÜNK?

A XX. századi keresztény gondolkodók sorozat
15. kötete

Ára: 600,- Ft

KARÁCSONYI ÁHÍTAT

Válogatás a Vigiliában korábban megjelent legszebb elbeszélésekből, karácsonyi történetekből és elmélkedésekből

Ára: 1.200,- Ft

KARÁCSONYI ÁHÍTAT

Ezzel a címmel jelentette meg a Vigilia a lap régebbi számainak maradandó karácsonyi írásait: novellákat, vallomásokat, tanulmányokat. Szép, értékes, gazdag antológia kerekedett ki Kálmán Ildikó és Lukács László válogatásából, s egyetlen hiányérzetünk legfeljebb az lehet, hogy némelyik szemelvény fordítójának neve homályban maradt.

Miközben a gyűjteményt lapozgattam, rádőbentem arra, mennyire hiányzik életünkben az a sokszínű, ünnepi érzésvilág, amelyet a karácsony sugall, s hív életre a történéseivel azonosulni vágyók és tudók lelkéből. Mert az „áhítat” lehet elmélyülten komoly, alázatos, de kedvesen játékos is, mint Jules Supervielle *A Bárka állatai* című írásában. Átszőheti könnyes nosztalgia, mint Thurzó Gábor gyönyörű *Azok az adventi hajnalok! Nagypénteki délutánok!* című emlékezését. De régen is volt, amikor írása közben felolvasta egy-egy részletét! Mintha emlékezetének hitelességét akarta volna ellenőrizni, pedig csak a hatást leste. Akkor az volt az érzésem, élete egyik legbensőségesebb írása ez, s e meggyőződés azóta sem változott. Mindig volt benne valami ironikus mellékíz, s jelen van itt is, de teljesen híven a valósághoz, feloldódva az emlékezés nosztalgikus, kicsit könnyes elegyében. Sok kiváló európai és magyar író szerepel a kötetben, Thurzó műve mégis jogosan került az élére.

Egy másik elbeszélés is emlékek sokaságát indíthatja, bár ezek inkább az irodalom (és politika) történetének tartományába illenek. Mészöly Miklós *Jelentés öt egérről* című novellája 1959 elején jelent meg a Vigiliában. Az események közvetlenül az ünnep előtt, december 20-án indulnak, az öt egér ekkor költözik a pincéből az éléskamrába, rövid életük erőszakos befejeződésének színterére. A fiatalabb olvasók számára bizonyára érthetetlen, miféle áthallásai voltak ott és akkor a történetnek, s azt is aligha értenék, miért kavardott akkora botrány közlése nyomán, miért kellett igazoló jelentéseket gyártani, s magyarázni, dehogy 1956 novemberének szörnyűségei visszhangoznak benne! Ma ártatlan történet. 1959-ben bombaként robbant.

Más jellegű, de nem kevésbé izgalmas és tanulságos Julien Greene naplójegyzete („*Nincs más valóság, mint az Isten*”), amely a művész és a mű összefüggéseiről is tanulságos meglátásokat közöl. Az író érezhetően a bűn és a bűnös álla-

pot foglalkoztatta. Hogyan befolyásolják a test bűnei a lelket? — vetette föl a kérdést. — Vajon ezekért a vétkekért nem a lélek a felelős, amikor beleegyezését adja? „Mint szellem, hogyan egyezhetik bele valamibe, ami kárhóztat?” Ezek nyilván olyan felvetések, amelyekre a teológia adhat választ, ám kétségtelen, hogy következményeik valamiképpen a műalkotásban is tettenérhetőek. Mint ahogy az is befolyásolja a műveket, vállal-e szerzőjük kockázatot, vagy inkább leragad a kényelmes, biztonságosnak vélt közhelyeknél. Rendkívül elgondolkodtató a következő eszmefuttatás: „Soha megfélemlített keresztény jó regényt nem fog írni. Attól féltében, hogy megsérti Istent, bölcs laposságokat fog írni, s ki tudja, Isten nem a kockázatot akarja-e tőlünk? Ki tudja, nem az-e a módja annak, hogy tessünk neki és hivatásunkat teljesítsük?”

Anélkül, hogy e fölvetések lehetséges következményeit fontolóra vennénk, azt bizvást elmondhatjuk, hogy a Vigilia antológiája a keresztény életszemlélet számtalan fontos kérdését villantja föl, állásfoglalásra vagy azonosulásra készítetve. Persze a karácsony sem lehet csak gyermeki érzéseket keltő ünnepünk. (*Vigilia*, Budapest, 2000)

RÓNAY LÁSZLÓ

SÍK SÁNDOR: SZÉP TÖRTÉNETEK

Sík Sándor *Hét szép história* című kötete 1921-ben jelent meg, egyfajta szépprózai próbálkozásként a négy verseskötet (*Szembe a nappal*, *A belülválók mecse*, *Sík Sándor költeményei*, *Maradék magyarok*) és a három drámai darab (*Ébredés*, *Salamon király gyűrűje*, *Alexius*) megírása után. Kísérletezés és kitérő maradt az életmű egészében az epikus hang, csupán még egyszer próbálkozott a mese műfajával (*A boldog ember inge*. Mese hét részben. Illusztrálta: Nagy Sándor. Bp., Szent István Társulat, 1930). Nyolcvan évvel később a szegedi Sík Sándor Piarista Egyetemi Szakkollégium *Szép történetek* címmel jelentette meg újra a *Hét szép história* feldolgozásait, meséit és elbeszéléseit, Holczér József Sch. P. válogatásában. A címváltoztatás is jelzi, hogy két história-átdolgozás nem került be az újból kiadott kötetbe (*Rodoaldus királyfinak históriája*, *Egy gonosz porkolábnak históriája*).

A *Szép történetek* így öt, meglehetősen eltérő színvonalú és műfajú írást tartalmaz. A *Jove-*

nianus császár történetének feldolgozása a császár és a koldus egyenlőségének erkölcsi tanúságára épít; a *Mese a csúnya királykisasszonyról meg az erős királyfiról* pedig a negatív-pozitív metamorfózisok csodás sorozatára. A *Szegény-fiú történetét* a dogmatikai és teológiai tanok szimbolikája teszi nehézkesé (esetleg érdektelenné is) a mai olvasó számára. A régi történetek, mesék kevés eredetiséget mutató átírásait két sodró erejű elbeszélés követi. A *galileai asszony* drámai hangvételével, míg *A nagy és magas hegy* tematikájával, izgalmas prózatechnikai megoldásaival emelkedik ki a kötet többi darabja közül.

A nagy és magas hegy alaptémája a modern ember vitája Krisztussal. Önkéntelenül is elcsodálkozhatunk azon, hogy Sík Sándor fiatal paptanárként milyen meggyőző erővel ábrázolja a modern ember hitetlenségének megannyi ismérvét. Az 1916-ban írt elbeszélés története karácsony estéjén kezdődik, s másnap reggel, a hadikórház ápolójának, Szabó Jánosnak a halálával ér véget. A haldoklás víziójának képei egyszerre elevenítik fel és fogják át a főhős egész életét, de a háborútól szenvedő embertársairól is felvillan egy-egy tipikusnak nevezhető jelenet. A montírozó képszerkesztéssel párhuzamosan az idő- és a térsíkok is folytonosan változnak: a főhős haldoklásának jelene életének emlékképeivel keveredik, másrészt a realiztikusan ábrázolt hadikórház terébe apokaliptikus ihlettségű látomások sorozata montírozódik, mint például a nagy és magas hegyre való menetelés víziója.

A karácsony estéjén haldokló hadapród már tudja, hogy itt a vég, hiszen az „orvosok arcáról, látogatók hangjából, hirtelen elhallgatásokból és gyengédségekből régen kiolvasta, hogy nem sok reménység van az életben maradáshoz. — Miért ölik egymást az emberek, ha megszületett a kis Jézus? És hol a Jézus? Megszületett-e ezen a véres, csúnya földön? És hol a békesség? Miért kell meghalni azoknak az embereknek? És miért kell meghalnom nekem? — ezek a gondolatok sajogtak föl benne újra meg újra, egész estén át.” A novella harmadik részében, egyik lázalmában Jézussal találkozik. S mintegy hét oldalon keresztül tart az a dialógusformába bújtatott monológosorozat, melyben a modern ember szinte valamennyi vallásos kétélye megszólal. Minden nagyobb monológ rész után Krisztus csak mosolyog, szelíden néz, majd az utolsó résznél már vigasztalóan megsimogatja a hadapród fejét, s mindössze egyetlen szóval válaszol az ismétlődő kérdésekre: „Mit akarsz a háborúval?” — „Téged.”

Nincs konkrét bizonyítékom arra vonatkozóan, hogy a fiatal Sík Sándor ismerte volna Nietzsche kereszténység elleni érveit, de úgy tűnik számomra, hogy igen, mivel itt-ott még a szóhasználat is erről árulkodik, nem is szólva az ellenérvek teoretikus hasonlóságáról és az Istent elutasító magabizó modern ember analóg jegyeiről. A nietzschei alapgondolatra, a „minden értéket átértékelésé”-re épül a monológok több részlete. Nietzsche filozófiája szerint a kereszténység értékei abban az értelemben teljesen önkényesek, hogy egyik sem alapul tényszerű és bizonyítható igazságon, így lehet őket tisztelni és betartani, de nem lehet őket bizonyítani. Az ilyen értékek melletti keresztény érvelés akkor dől meg feltételezése szerint, mihelyt a kinyilatkoztatás bármely formájának hihetősége megrendül. Ehhez a nietzschei érvhez kapcsolódik az elbeszélés konkrét problémáfelvetése: „ha van Isten, ha Jézus megszületett és megváltotta az emberiséget, miért engedti, hogy az ártatlanok és a jók milliói szenvedjenek, elpusztuljanak? Miért van háború?” A háború ténye — hiszen ha Isten lenne, ezt nem engedné — rendíti meg a hívő ember hitét, így Szabó Jánosét is. A nietzschei „emberen túli ember” új értékeit, a hatalom akarását, a magabizást, az emberi sors isteni törvények nélküli szabad irányítását, az erősek természetes kiválasztódását vallja a főhős, és ezzel együtt elutasítja az „unalmas boldogság”-ot, a szelídséget, az alázatot, és az isteni „gyámkodás”-t.

E monológokban az individuális Én kinyilatkoztatja hitetlenségét, megtagad minden abszolútumot, elutasítja a hagyományos értékeket, s megjelenik előttünk a hatalmasra növesztett személyes Én egyszeri, kivételes és erős voltának öntudatában. S ez a hatalmas Én haldoklásának perceiben egy hirtelen váltással magába omlik, lehajtja fejét, siratja nyomorúságát és végtelen magányát. Mert az individualizáció szabadságának ára van: az ember magára marad. Sík Sándor elbeszélésének főhőse is eljut az abszolút magáramaradottság tapasztalatáig, és halálának pillanatában a kiutat a Krisztusához való visszatalálás jelenti.

A háború ténye paradox módon nemcsak az Istenhit megrendülésének lehet oka, hanem ugyanúgy visszavezetheti a magabizó embert Istenéhez. Bármilyen háború egy olyan metafizikus tapasztalat lehet, amelyben az ember felismeri saját tehetetlenségét, kiszolgáltatottságát, s vele együtt a humanitás és a civilizáció bizonytalanságát. (Sík Sándor *Piarista Egyetemi Szakkollégium*, Szeged, 2001)

MÁTÉ ZSUZSANNA

A NAGYSZÜLŐK ÉS UNOKÁK KORA

Mintha a hatvanas években startoló író-generáció elérkezett volna a nagyszülők korába: újra feltámad író-kedvük, újra jelentkeznek gyermekversekkel, mesékkel. Biztató a jelenlétük a mai gyermekkönyv-dzsungelben (könyv, mert nem irodalom!). Mostanában megjelent könyvek tiszta ösvényre vezetik az unokákat (az unokák korát). Közéjük tartozik a *Furcsa világ* három költője: Mezey Katalin, Kiss Benedek és Utassy József, és az örökké magáét mondó Lázár Ervin sajátos hangváltásával: Ámi Lajos meséinek átsimításával.

A verskötet külön öröme, hogy az elmúlt évtizedek — nem csak évtized! — széthúzásában maradtak, akik voltak, a hatvanas évek végén indult „Kilencek” közül hárman most is „egy gyékényen” árujják nemes portékájukat. Igaz, különbözőségük éppen gyermekkönyveikben érzékelhető: Kiss Benedek mögött öt gyermekvers-kötet sorakozik, Mezey Katalin meseregényt írt, Utassy József két súlyos gyermekvers-kötetre nézhet vissza (legmeggrázóbb, tragikus darabja a *Kis fehér kakas*). Visszapergetve ezt a változatos múltat, mintha ennek summája lenne a *Furcsa világ* is: Kiss Benedek meghatározója, mint korábban, a nagyon markáns, sokszínű ritmus- és rím-világ, játékos, gyermek-közeli látásmód, hangvétel (*Fény ácsol színpadot; Napok és szemek; Virrasztó*). Válogatásában néhány korábbi kötetében megjelent verse között újakat is találunk (a felsoroltak). Ez azt mutatja: nem hagyta abba a gyermekversek írását. Mezey Katalin *Madarak röplése* ciklusának jellemzője: nagyon egyszerű, hétköznapi helyzeteket lényegit át versebe (*Én is mosok és én is vasalok; Ó, a macska; Apu autót vett; Amikor én autózom*), versmondatai epikus hömpölygésűek, meghittek. Példaként *A festő teraszán* első versszaka: „Száz éve áll ijedten / ez a kicsi leány / a virágos tavaszban / Renoir teraszán.” Utassy József a *Furcsa világ* verseiben, mint korábbi kötetekben, kemény képeivel, balladás szerkesztési módjával, lüktetésével megmarkolja a gyerekek szívét. Kemények a versei, de éppen keménységük arra ingerli a gyermek-olvasót, hogy a befogadás élményét megossa szüleivel, azok társaik legyenek az olvasásban, a teljes megértésben. Hitelük mindennek fölött áll, legyen az „Egy gúnár és egy lúdanyó / állnak a jégen. Hull a hó” (*Anyám libái*), vagy a *Mondóka* gyermekrajzban kicsücsösödő zárószó: „Hát ott mi van? / mi lenne! / Ég is, föld is / kifestve.”

Az, hogy Lázár Ervin *Az aranyifjítószó madár* című új kötetében Ámi Lajos meséit simította át, nem meglepetés. Nemcsak nyilatkozataiban fogalmazta meg nem egyszer, hogy ez a cigány

mesemondó milyen erősen hatott rá, hanem *A legkisebb boszorkány*, a *Hapci király* kötetében található, már-már kisregénynek tekinthető meséje ajánlásában is: „Tisztelettel Ámi Lajosnak.” Most az új kötet ürügyén nemcsak azt lehet érzékelni, hogy Ámi Lajost valóban tisztelettel formázta át: megőrizte a mesemondó eredeti meseszövegét, gazdagon burjánzó, néha több mesét összekapcsoló, szertelen-szervezett építkezését, hanem azt is: hogyan bontotta ki a *Király Kis Miklós* (bonyolultabb című) mese háromszor ismétlődő mondatára fűzve *A legkisebb boszorkányt*, átszerkesztve, de megőrizve az eredeti mese helyzetét, figuráit. Amit Lázár Ervin új könyvében Ámi Lajos meséiről lehántott, az a magnetofon szöveg- és hangzáshű áldásos-áldatlan akadémikus pontossága, mely gyakran éppen a hűség csapdáját jelenti: ha az orális hagyomány művelőjét a nyomtatással eltávolítjuk teremtményétől, úgy elveszük a személyes jelenlét ízét, azt a jelen pillanatban létrejött csodát, ami a mesék, mesélők meghatározója. Lázár Ervin a csoda lényegéből mindent megőrzött, mert háttérbe húzódott, elfelejtkezett önmagát meghatározó hangjáról. Benedek Eleknel nagyobb alázattal végezte el a szöveggondozó hálás-hálátlan munkáját, hogy így mutassa fel Ámi Lajos írói (mert az orális hagyomány formálója is író!) nagyságát. (Kiss Benedek – Mezey Katalin – Utassy József: *Furcsa világ. Széphalom Könyvműhely*, Budapest, 2000; Lázár Ervin: *Az aranyifjítószó madár — Ámi Lajos meséi. Osiris*, Budapest, 2001)

TARBAY EDE

TARBAY EDE: GYERMEKIRODALOMRA VEZÉRLŐ KALAUZ

„Irodalomra csak irodalommal lehet nevelni!” — Karácsony Sándor egyre aktuálisabb üzenete lehetne a mottója Tarbay Ede *Kalauzának*, amely a kilencvenes évek talán egyik legszebb könyve a gyermekirodalomról és a gyermekirodalomért. Mert valójában manapság már kevés gyermekirodalomról beszélni, a gyermekirodalomért kell beszélni, egyre hangosabban, tehát egyre csendesebben.

A kilencvenes évekig az ebben a témakörben megjelent művek leginkább a tanítók és óvodapedagógusok képzésében nélkülözhetetlen lexikonok és jegyzetek voltak, az elmúlt évtizedben viszont komoly változások történtek ezen a téren, mintha egyszerre többen is megérették és megértették volna Karácsony Sándor idézett szavait; a gyermekirodalom is több, mint egyszerű tantárgy vagy főiskolai kurzus.

A GYERMEKKOR TÖRTÉNETE

A *Gyermekirodalomra vezérlő kalauz* már címében is jelzi, hogy nem tanítani akar gyermekirodalomra, hanem „csak” segíteni abban, hogy mű és olvasó újra és újra egymásra találjon. A maga nemében így sajátos műfaj is született. A könyv első, *A mítosztól a mítoszteremtésig* című része műfaji és történeti áttekintést ad, amelyben olvashatunk népköltészetéről, népmeséről, meseirodalomról, a tengerentúli és európai gyermekirodalomról, a gyermekirodalom nagy klasszikusairól, szerzőkről és művekről általánosságban — a szerző sajátos, újszerű szemlélete szerint.

A második részben *Művek és alkotók* következnek, ahogy a fejezet címe is jelzi. Itt gyermekkorunk kedvenc olvasmányainak hősei élednek újjá, ám meg kell jegyeznünk, hogy ezek az elemzések is tartalmaznak kritikai megjegyzéseket, így a viszontlátás nem mindig a szimpátiát erősíti az olvasóban régi kedvencei iránt. Kik is ezek a szerzők és hősök? Robinson, Gulliver, Jelky András, Cooper, Karl May, Winnetou, Dickens, Tamás bátya, Lewis Carroll és Alice, Pinokkió, Maugli, Burnett, Doktor Dolittle, Mary Poppins, Milne és Karinthy Micimackója, Gárdonyi Jancsi fráterre, Lassie, Peter Pan és még sokan mások, akiknek már a neve is képes számos szebbnél szebb emléket, történetet felidézni gyermekkorunkból. Különösen szép, értékes a fejezet utolsó három dolgozata, ahol Tarbay Ede magyar szerzők, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes és Lázár Ervin műveinek világát hozza közelebb hozzánk. Bár a Pilinszkyről szóló rész kapta az *Egy adósság törlesztése* címet, ez mindhárom elemzésre jól illene.

Ha tovább kutatnánk a könyv szépségének titkát, azt leginkább a stílusában találhatnánk meg. Ami a legfontosabb, az itt is a sorok között olvasható: a könyv szelidsége és szerénysége, téma iránti elkötelezettsége világos megállapításaival is együttgondolkodásra hív bennünket. Nem szükséges a gyermekirodalom alapos előismerete ahhoz, hogy az olvasó bizalommal engedje kalauzolni magát a gyermekek meséinek, olvasmányainak világában, mert már az első mondatoktól érezzük a szerző alapos tudását, illetve a téma iránti alázatát. Ez utóbbi kettő együttes jelenléte teremti a műben valódi rokonságot a címben megidézett Pázmány Péter *Kalauzával*. Egy tudomány sokak által vélt tárgyias szigora oldódik és válik így elérhetővé és megérthetővé mindenki számára, aki csak irodalommal nevel irodalomra, legyen az szülő, pedagógus vagy csupán felnőtt, aki szeretne egy kicsit újra gyermek lenni... (*Szent István Társulat*, Budapest, 2000)

STEKLÁCS JÁNOS

„...ilyeneké a mennyek országa... megáldotta őket” (Mt 19,14–15). A teológiai-aszketikus üzeneten túl e sokszor idézett szentírási jelenet világosan tanúskodik Jézus sajátos, pozitív gyermekképéről is. Ez az evangéliumi-jézusi szemlélet a keresztény gyermeknevelés alapja és meghatározója; legalábbis annak kellett volna mindig lennie. A katolikus nevelés történetét tanulmányozva felvetődik azonban a kérdés: vajon mennyire volt az? Ezen az evangéliumi hozzáálláson kívül milyen összetevők befolyásolták egy-egy kor keresztény pedagógiájának gyermekszemléletét? A kérdés természetesen nemcsak a keresztény pedagógiára vonatkozóan vetődik fel, hanem általában a gyermekneveléssel kapcsolatban. A társadalmak hogyan viszonyultak a gyermekekhez a különféle kultúrákban és történelmi helyzetekben? Hogyan nevelték a családok gyermekeiket?

Megannyi érdekes kérdés, amely az utóbbi évtizedekben több kutató érdeklődésének középpontjába került, és ez egy új határtudomány, a gyermekkortörténet születését idézte elő. Még nagyon bizonytalanok azonban azok az eredmények, amelyeket fel tud mutatni e tudomány. Ez látszik abból a kiváló válogatásból is, amelyet Vajda Zsuzsanna és Pukánszky Béla állított össze *A gyermekkor története* címmel. A könyvben a téma fontosabb külföldi kutatóinak írásai először jelentek meg magyar nyelven. Sokféle — gyakran egymásnak ellentmondó — megközelítéssel és következtetéssel találkozunk a szöveggyűjtemény tanulmányaiban. A bizonytalanság részben a források megbízhatóságának problémájából adódik; részben a biztos kritériumok hiányából, amelyek meghatároznák milyen módon vonhatók le következtetések az írott dokumentumokból, képzőművészeti alkotások ábrázolásmódjából stb., nehogy „belemagyarázról” legyen szó tudományos következtetések helyett.

Legnagyobb nehézség azonban — meglátásom szerint — az értékelés problémája. Ez lehet a kulcsa a könyv keresztény szellemű megközelítésének is. A kérdés az, megítélhetem-e (esetleg elítélhetem-e) az elmúlt korok gyermekszemléletét és -nevelését; nem pusztán a saját kulturális-szociális világotomat állítom-e mércéül ehhez. Ez a probléma az értékítéleteket tartalmazó kijelentésekkel a gyermekkortörténeti kutatásokban. Ilyen például az egyik legjelentősebb kutatónak, DeMause-nak a híres mondata: „A gyermekkor története rémálom, amelyből csak mostanában kezdünk felébredni.” De ilyen értékelő kijelentés több katolikus neveléstörté-

nész álláspontja is, akik az igazi evangéliumi „gyermekközpontúságot” hiányolják a keresztény nevelés sokévszázados történetében.

Úgy tűnik, joggal hívják tehát föl a figyelmet a kötet előszavában a szerkesztők — akik maguk is e téma elismert kutatói —, hogy vigyázni kell az egyetemesnek hitt értékek nevében kimondott ítéletekkel. Ennek ellenére — véleményem szerint — a tanulmányok mindegyike látens értékek mentén vizsgálódik. Nem véletlen ez, hiszen a nevelés, és így általában a neveléssel foglalkozó tudomány sem kerülheti el az értékek kérdését. Keresztény szempontból pedig világos, hogy vannak egyértelmű evangéliumi értékek, mint viszonyítási pontok, amelyek persze mindig ki vannak téve a mi megismerésünk relativitásának.

A szöveggyűjtemény tanulmányainak nagy részében az evangéliumi gyermekszeretethez nagyon közel álló értékek jelennek meg implicit módon, keveredve természetesen a korunk szemléletéből fakadó értékekkel. Másrészt néhol a keresztény — vagy kereszténynek mondott — nevelés problémáit, hibáit feszegetik a szerzők. A könyv tehát a szembesülés lehetőségét adja. A evangéliumi értékek bizonyosságának és minden emberi értékítélet relativitásának feszültségét figyelembe véve gondolkodhatunk el a tanulmányokon. Ha nyitott, „gyermeki”, keresztényi lelkiülettel olvassuk ezeket, akkor, úgy vélem, a gyermekkor története elkerülhetetlenül kényelmetlen kérdések elé állít minket: milyen a mi gyermekképünk, nevelésünk, valóban krisztusi, keresztényi-e. Ily módon a keresztény nevelő (és pedagógia) megújulásához is hozzájárulhat a tudományos munka. Ezért ajánlható nem csak a pedagógiával foglalkozó hívő szakembereknek, hanem minden keresztény nevelőnek is, különösen a pedagógiai kultúrájukat növelni akaró szülőknek. (*Eötvös József Kiadó*, Budapest, 1998)

MÉSZÁROS GYÖRGY

PUSKELY MÁRIA: A MONACHIZMUS KEZDETEI A RÓMAI BIRODALOMBAN

A Debreceni Egyetem Klasszika-filológia Tanszék *Dissertationes Debrecenenses* sorozatának első kiadványként jelent meg az olvasók előtt egyébként, a szerzetességgel különböző megközelít-

tésben foglalkozó művei révén már jól ismert szerző több szempontból is rendhagyó kötet. Noha a cím csak a remete- és szerzetesi mozgalmak kialakulásának monografikus feldolgozását ígéri, helyet kapott a kötetben Szent Jeromos tíz, témájában a női monachizmushoz kapcsolható, magyarul eddig nem olvasható levelének, valamint Pachom(ius) és Szent Ágoston reguláinak fordítása, s e szövegek latin eredetije is.

Az általános bevezető után, amely egyben a forrásokra vonatkozó irodalomtörténeti tájékoztató is, a szerző röviden bemutatja a korabeli monasztikus mozgalmak legfontosabb képviselőit, irányzatait, sajátosságait, majd az egyik legfontosabb jeromoszi műre utaló *De feminis illustribus* című fejezettel rátér a IV. századi női monachizmus kiemelkedő alakjainak jellemzésére, a részben Szent Jeromos hatására létrejött monasztikus közösségek életének felvázolására. Minthogy e monachák életére vonatkozó legfontosabb forrás az egyházatya levelezése, Puskely Mária könyvét elsősorban a római női monachizmusról szóló proszopográfiai tanulmányoknak és szöveggyűjteményeknek kell tekinteni. Paula, Eustochium, Fabiola és a többi *femina illustris* életének legfontosabb eseményeiről olvasva bepillantást nyerünk a IV. század végének társadalmi és világnézeti feszültségekkel terhes világába éppúgy, mint az e korban formálódó szerzetesi közösségek életébe. Mint minden összefoglaló és az általános tájékoztatás feladatát vállaló mű, Puskely Mária könyve sem tér ki minden részletkérdésre, hanem a bőséges szakirodalomhoz utalja a téma iránt komolyabban érdeklődő olvasót.

Összességében méltán mondhatjuk, hogy e kötetben nagyon sokan találhatnak kedvükre valót: a szélesebb olvasóközönség alapos biográfiaikat és nagyszerű Jeromos-leveleket avatott fordító tollából; a témával vagy a korról foglalkozó szakemberek továbbgondolásra és vitára sarkalló megállapításokat, megbízható kiadáson alapuló latin szöveget és a korabeli monachizmus terminus technicusainak szótárát. Apró kritikai észrevételként jegyzem meg, hogy talán érdemes lett volna a kétnyelvű kiadások gyakorlatát követve párhuzamosan közölni a latin és a magyar szöveget, így számos ismétlés elkerülhető lett volna. (*Kossuth Egyetemi Kiadó*, Debrecen, 2001)

TAKÁCS LÁSZLÓ

SOMMAIRE

Un enfant est né à Bethléem

- LÁSZLÓ SIMON T.: „Si vous ne retournez à l'état des enfants...”
 FRÈRE ROGER: Heureux les cœurs simples!
 TAMÁS ADAMIK: Le petit Jésus et l'enfant Jean-Baptiste
 GÁBOR BARNA: L'Enfant Jésus avec la Croix
 ■ Essais de Ferenc Horkay Hörcher et Péter Vasadi
 ■ Poèmes de Gusztáv Báger, Márton Kalász et René Guy Cadou
 ■ Entretien avec Ervin Lázár

INHALT

Ein Kind ist in Betlehem geboren

- LÁSZLÓ SIMON T.: „Wenn Ihr nicht werdet wie die Kinder...”
 FRÈRE ROGER: Selig die Armen im Geiste!
 TAMÁS ADAMIK: Der kleine Jesus und das Kind Johannes der Täufer
 GÁBOR BARNA: Das Jesuskind mit dem Kreuz
 ■ Essays von Ferenc Horkay Hörcher und Péter Vasadi
 ■ Gedichte von Gusztáv Báger, Márton Kalász et René Guy Cadou
 ■ Gespräch mit Ervin Lázár

CONTENTS

A Child Born in Betlehem

- LÁSZLÓ SIMON T.: „Unless you become like children...”
 FRÈRE ROGER: Blessed are the poor in spirit!
 TAMÁS ADAMIK: The little Jesus and the child John Baptist
 GÁBOR BARNA: Jesus the Child with the cross
 ■ Essays by Ferenc Horkay Hörcher and Péter Vasadi
 ■ Poems by Gusztáv Báger, Márton Kalász et René Guy Cadou
 ■ Interview with Ervin Lázár

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BENDE JÓZSEF, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, SZÓRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését

a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja

és a Soros Alapítvány támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 317-7246; telefax: 317-7682. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt., a HÍRKER Rt., a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizetési díj: 1 évre 1500, — Ft, fél évre 750, — Ft, negyed évre 375, — Ft egy szám ára 136, — Ft. Elfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 45, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 136 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- Karácsonyi áhítat
SÍK SÁNDOR Szép történetek
- KISS BENEDEK-
MEZEY KATALIN-
UTASSY JÓZSEF Furcsa világ
- LÁZÁR ERVIN-ÁMI LAJOS Az aranyifjítószóló madár
- TARBAY EDE Gyermekirodalomra vezérlő kalauz
- A gyermekkor története
PUSKELY MÁRIA A monachizmus kezdetei
a római birodalomban

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Máté Zsuzsanna, Mészáros György, Rónay László,
Steklács János, Takács László és Tarbay Ede

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Keresztény századok – a 18. század
- Anyanyelvünk Európa (II.)
- Katolikus szentségek – a bűnbánat
- A kereszt teológiája
- A magyarországi romák
- Maurice Blanchot, Leszek Kolakowski,
Tandori Dezső és Vasadi Péter írásai

ISSN 004260242-4

9 770042 602425